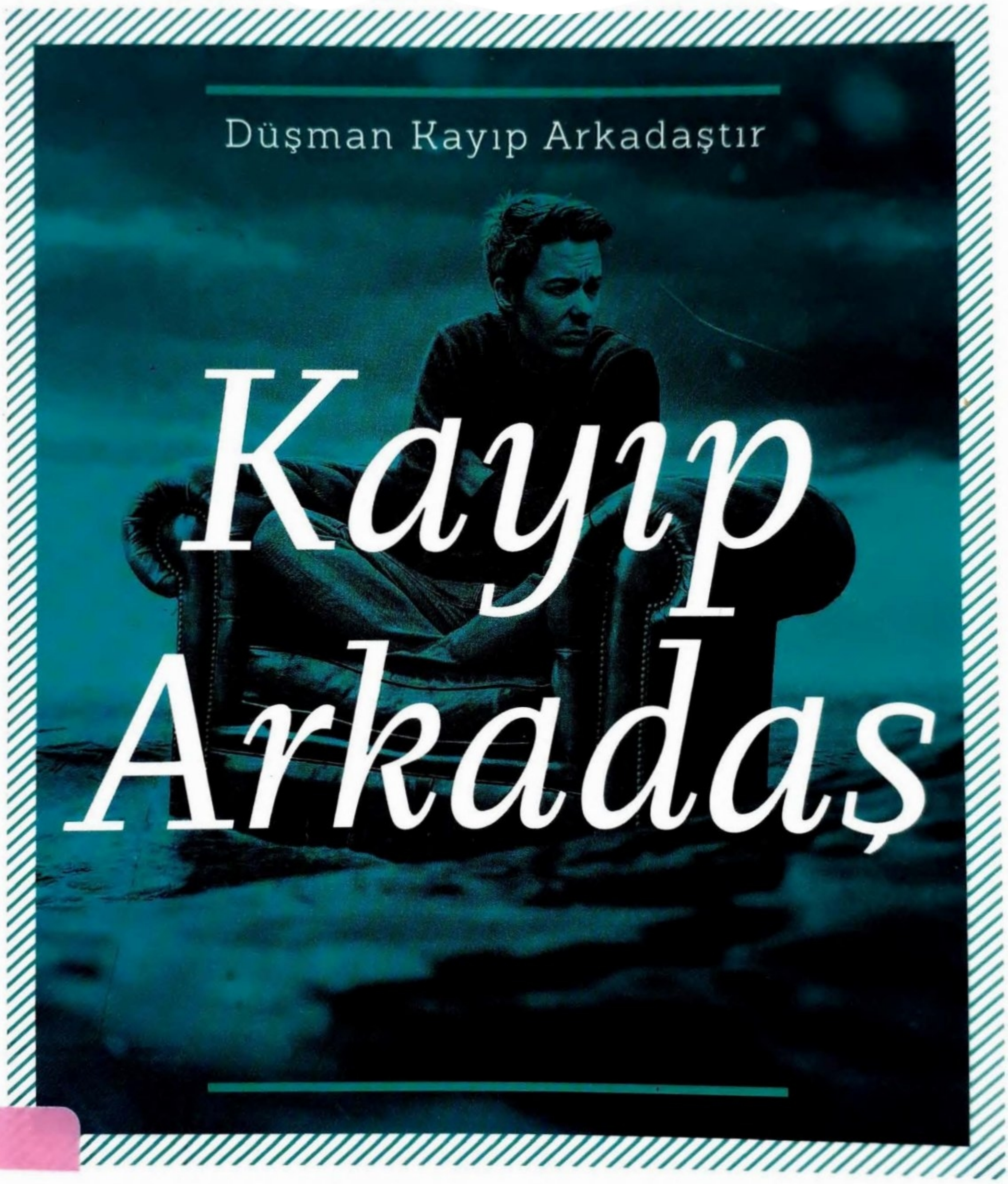


kapı

Toplumların bunalım dönemleri olur.
Korkunun, kaygının hüküm sürdüğü,
nostaljinin galip geldiği,
merhametin unutulduğu,
anlama çabasının yerini karşılıklı suçlamanın aldığı,
hemen herkesin "biz ve onlar" çerçevesine yerleşip
"bütün"ü kaybettiği zamanlar.
Yani radikal bir empati gereken zamanlar.
İşte böylesi zamanları, psikiyatri profesörü
Kemal Sayar, incelikli ve derinlikli yorumlarıyla,
farklı noktalardan ele alıyor.
Adeta bizi bize açıklıyor.
Kayıp Arkadaş, dokunduğu her temayla düne,
bugüne ve yarına konuşan bir kitap.

Goethe'nin ölürken, "Işık, daha fazla ışık!" dediği rivayet edilir. Dünyamız merhamet eksikliğinden can çekişirken, "Merhamet, daha fazla merhamet!" diye sayıklıyor incinen ruhlar... Yaşayanlar... Yaşadıkları için acıyı hâlâ hissedebilenler.

Vahid Paşa İl Halk Küt.
1 007000 97630

kapı
Kapı No: 494
Edebiyat: 195

www.kapiyayinlari.c
bilgi@kapiyayinlari.com

KEMAL SAYAR

1966 yılında Ordu'da dünyaya gelen Kemal Sayar, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak Hisarönü 27 Mayıs İlkokulu'nda ve Eskişehir Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi (İngilizce) Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1995 yılları arasında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda uzmanlık eğitimine devam etti. 2000 yılında psikiyatri doçenti, 2008 yılında psikiyatri profesörü oldu. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde danışmanlık ve hakemlik yaptı. Psikiyatri konulu çok sayıda kongre ve sempozyumda düzenleyici ve konuşmacı olarak yer aldı. 2002 yılında, Kanada Mc Gill Üniversitesi Transkültürel Psikiyatri Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Bakırköy ve Erenköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanelerinde klinik şefliği görevlerini yürüttü. Halen Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi psikiyatri anabilim dalı başkanı olarak görev yapıyor. Mesleki çalışmalarının yanı sıra, Açık Radyo ve Star TV'de Ruhun Labirentleri, TRT'de İnsanlık Hali adlı programı hazırladı ve sundu.

Kapı Yayınları 494
Edebiyat-Deneme 195

Kayıp Arkadaş
Kemal Sayar

1. Basım: Şubat 2016

ISBN: 978-605-5147-37-2
Sertifika No: 10905

Editör: Didem Ünal Biçicioğlu
Kapak Tasarımı: Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı: Mürüvet Durna

© 2016; bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım
Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

KEMAL SAYAR

Kayıp Arkadaş

kapı

İÇİNDEKİLER

Büyük Kulak • 7

Acının Aritmetiği • 15

"Büyük Turp"u Beklerken • 27

Homo Politicus'un Yükselişi • 37

İçimizdeki Karanlık • 45

Kalbi Çürümüş Bir Uygarlık • 53

Barbarlıklar Çatışması • 61

Kötülüğü İyilikle Sav • 69

Var Olmayan Ev • 79

İyi Müslüman, Kötü Müslüman • 91

Unutuş ve Hatırlayış • 99

Kalpten Kalbe Bir Yol Vardır Görülmez • 107

İnsan Sığınaktır İnsana • 115

Haysiyet • 121

Konuşma Zamanı • 129

Aşk ve Nefret • 137

Uyaran ve Tepki • 145

Yasımızı Birlikte Tutacağız • 153

Memleket Meselesi • 163

Güzel Ölme Sanatı • 171

Fıtrat • 181

Yalnızız • 187
Kalbin Zamanı • 193
Hatırasız ve Kimliksiz • 201
Dini Şiddet Efsanesi • 209
Nereye Bakıyorsun? • 217
Can Sıkıntısı • 225
Merhamet, Daha Fazla Merhamet! • 233

BUYUK KULAK

tarama ve düzenleme altın kızlar

"Bütün diğer değerler insan haysiyetine hizmet ettikleri ve bunun davasını sürdürdükleri ölçüde değerdir. Başka insanlarda insanlığı öldürerek hayatta kalmaya çalışan kişi, kendi insanlığının ölümünden sonra hayatta kalmış demektir," diyor bilge sosyolog Zygmunt Bauman. Geçmişin bilgeliği ise *kem aletle kemalat olmaz* diye fısıldıyor kulağımıza. Gizli saklı kaydedilmiş telefon görüşmeleri veya sıhhatinden tam olarak kimsenin emin olamayacağı kayıtlar, ülkemizde politik birer giyotin gibi kullanılıyor. İnsan haysiyeti bu kez mahremiyetin faş edilmesi veya utanılacak bir mahremiyetin ses laboratuvarlarında üretilmesiyle zedeleniyor. Güncel olanı tartışmak gazetecilerin işi, ben mahremiyete yönelik saldırının, hayatlarımızı tarassut altına alan o "büyük kulak"ın; bireysel psikolojimiz üzerindeki etkilerini tartışmaya çalışacağım.

Mahremiyet kişi olmanın özüdür. Mahrem olan üzerinden kafamızın ve kalbimizin içindekilerle dış dünya arasına bir sınır çizebiliriz. Mahremiyetimizin uluorta faş edilmesi bizi hayat karşısında çırılçıplak bırakır ve varoluşumuzu tehdit eder. Mahremin kaybıyla kendimizi, bireyselliğimizi ve nihayet insanlığımızı kaybederiz. Ruhumuzu beslemek; içimizde bir dönüşüm ve rüyanın tohumlarını büyütmek için, mahremiyete ihtiyaç duyarız. Mahremiyet bize hayatlarımızın kontrolünün elimizde olduğu duygusunu verir.

İnsan bir gözetleme nesnesine dönüştüğü anda, insanlıktan tenzil-i rütbeye uğratılmış olur. O artık bir kişi değil bir şeydir, insanlığı azaltılmış bir bilgi ya da veridir. Günümüz dünyasında ekran teknolojilerinin ve sokak kameraları, banka kartları, dijital işlemler, sosyal paylaşım ağları gibi kitle gözetim araçlarının yaygınlaşmasıyla, insan her yerde "görülür ve yoklaması alınabilir" bir varlığa bürünmüştür. Öyle ki mahrem benliklerimiz neredeyse büzüşmüş, kamusal benliklerimiz bizi tek başına temsil eder hale gelmiştir. Artık önceden mahrem olan bilginin kamusal alana taşmasına kendi isteğimizle katılıyor, sosyal paylaşım ağlarında mahrem dert ve yaralarımıza teselli arayabiliyoruz. Ölüm, hastalık, mutluluk, yediğimiz yemek, buluştuğumuz insan ve daha onlarca konu "*Görünüyorum* o halde varım!" düsturunca başka insanların tüketimine açılmış durumdadır. Mahremiyet hakkımızdan kendi isteğimizle feragat ediyoruz zira izlenme ve görülme, kendi rızamızla olduğu sürece, artık bizim için bir tehdit değil arzulanan bir haldir. Geçmişin ifşa edilme endişesinin yerini, bugün

fark edilmenin hazzı almıştır. Ama ya kendi rızamız dışında dinleniyor ve gözetleniyorsak?

Bilgi, iktidar için en önemli dayanaktır. Başkasının mahremine vakıf olmak gözetleyene büyük bir iktidar alanı açar. Çünkü gözetleme araçlarını elinde tutan güç (devlet veya devlet gibi örgütlenmiş başka bir otoriter/ideolojik yapı) bunu muhatabına karşı bir pazarlık unsuru olarak kullanabilir. Gözetleyen güç, gerçeğin ne kadarını ne oranda kamunun takdirine sunacağını, ne kadarını örteceğini de belirlemiş olmaktadır. Bir ses kaydının başını ve sonunu, öncesini ve sonrasını veya gerçekleştiği bağlamı tam manasıyla bilemediğimiz için; sunulan "şey"in bize telkin etmek istediği mesaj karşısında zayıf düşeriz. Özellikle politik alanda bu tarz bir algı mühendisliğinin insanların gizli ve kötü olana merakını istismar edebileceğini hatırda tutmak gerekir.

İnsan hasmından kötülük bekler, kötülüğü kendi grubunda olanlara nispetle, hasımlarına daha çok yakıştırır. Gizli saklı elde edilmiş olanın gerçek olduğuna daha kolay inanır. Ayrıca gözetleyen güç; bazı insanları gözetleyip diğerlerini gözetlememekle, kimi insanların mahremini ortaya döküp diğerlerini bu saldırıdan korumakla, algıyı yönlendirmek arzusunda olduğunu zımnen kabullenir. Gözetleyen kuvvet, son tahlilde, kendi üstünlüğünü tescil etmek ve otoritesini pekiştirmek hevesindedir. En mahreme, yatak odalarına kadar sokulabilen bir "büyük göz" bize Orwell'ın *1984* veya Zamyatin'in *Biz* adlı distopyalarında resmi çizilen totalitarizmi hatırlatır: Karşısında diremeyeceğimiz, otoritesine itaatten başka bir çıkar yolumuzun olamayacağı mutlak iktidar.

Gizli bilginin bir amaç doğrultusunda toplanması hedefine matuf olan istihbarat, devlet erkinin önemli bir aracıdır. İstihbari faaliyet abartıldığında, kendi vatandaşını fişleyen, bilgi tekeline bağlı totaliter kontrolün Orwell'cı devleti karşımıza çıkar. İstihbarat eksenli bir devlet, kişisel kontrol hissimizi yok ederek paranoya kültürünü yaygınlaştırır. Dinleme ve gözetleme, belirli bir güç odağının kendi grup menfaatlerini gözetmek için yapıldığında toplumsal normlar kayıplara karışır. Zaten yeni bilgi teknolojileri, güçle ilgili temel mefhumlarımızı gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Yeni teknolojiler devletin merkezden çıktığını, gücün dağılıp yaygınlaştığını düşündürmekte. Artık gözetleme iktidarının kökenleri daha belirsiz ve etkileri çok daha çeşitlidir. Bir tek *büyük birader* yerine sayısız *küçük birader* her an, her yerde işbaşındadır. Böylece panoptisizm bütün topluma yayılır ve paranoya, psişik bir panoptikon olarak hayatlarımızı kâbusa çevirir. Artık kaçınılmaz ve tam bir gözetim yoluyla, mutlak itaatin sağlandığı "ideal bir hapishane"de yaşamaya başlamışızdır. Güven duygusu aşınır, herkes kendi gölgesinden korkar hale gelir.

Terörün nihai amacı nasıl toplumu tedhiş etmek ve yıldırmaksa, "büyük göz" ve "büyük kulak"ın nihai amacı da kendi gücüne ve algılarımızı yönetme kabiliyetine katışıksız bir inançla teslim olmamızdır. Bu tür bir itaat insanları cari sosyal normlara uymaya mecbur eder. Eleştirel düşünce ve özgün fikir yürütmeler kayıplara karışır, insanlar söz söylemenin tekinsizliğinde bir belaya duçar olmaktansa sessiz kalmayı yeğ-

ler. Otorite gücünü berkittiğinde, Milgram deneyinin bize eşsiz bir biçimde gösterdiği gibi, onun sözünden çıkamaz oluruz. Bu tarz bir itaat toplumunda insanlar bir süre sonra kendilerine sansür uygulamaya ve kendi kendileri gözetlemeye başlar. Her ortamda her konuyu konuşamaz, kendi görüşlerimizi rahatlıkla ifade edemez ve telefonlardan ürker hale geliriz. Ne de olsa büyük ve küçük biraderler bizi izlemektedir ve konuşmak risklidir. Oysa demokrasilerin temel ödevi muktedirin şeffaflığını sağlarken güçsüzün mahremiyetini de korumak olmalıdır. "Hükümetler Afrika'da önce beslenme ve barınma sorununu çözmeli; özgürlükleri sağlamak sonra gelir," diyen bir Batılı diplomata, Afrikalı bir kadının verdiği cevap çok manidardır: "Konuşma özgürlüğüm olmazsa, ekmeğimi kimin çaldığı hakkında nasıl konuşacağım?" Özgür bir toplum için konuşabilmek şarttır. Konuşamadığımızda giderek yalnızlaşır, içe kapanır ve komplo teorilerine itibar eder hale geliriz.

Gözetlenmenin nesnesi olmak toplumsal kaygıyı artırıyor ve güven hissimizi aşındırıyor. Dinlendiğini düşünen insanlar risk almak istemez, edilgenleşir ve "büyük kulak"ın otoritesine ram olur. Herkesin bir diğerine şüpheyle baktığı, olan biteni büyük bir komplonun içine yerleştirdiği bir toplumsal düzende barışın filizlenmesi zordur. Günümüzde kayıtlı ve kayıt dışı politikanın şaka ve kahkaha üzerine değil açık veya örtük nefret üzerine inşa edildiğini görüyoruz. Nefret ve öfke değerli bir politik mal artık... Huzurun yeniden tesis edilebilmesi için insanların mahremiyetinin yeniden kutsal bölge ilan edilmesi gerekiyor. "Başkalarının

hayatı"nı dinleyen "büyük kulak", haysiyet cellatlığı marifetiyle politik bir aktör hüviyeti kazanamamalıdır. Ahlakın en temel ilkesini yeniden düşünmenin tam sırasıdır: "Sana yapılmasını istemediğin şeyi, sen de başkalarına yapma." Terör, bir izleyen olduğu için vardır; o yüzden görselliği ve uyandırdığı yankıyı hesap ederek eylem yapar. "Büyük kulak" da biz onu dinlediğimiz ve onayladığımız için var, içimizdeki tecessüs duygusuna, hasım saydıklarımızın zillet haberlerini duymaya olan açlığımıza seslendiği için var. "Büyük kulak" olmamak veya ortaya çıkan büyük kulakları terbiye etmek devletin işi, bize düşen sadece kendi küçük kulaklarımızın namusunu korumak. Biz bu namusu korursak, büyük kulak zaten hükmünü yitirecektir.

ACININ ARİTMETİĞİ

Acı Yarıştırılabilir mi?

Gilbert Achar, *Barbarlıklar Çatışması* adlı kitabında kendimizden saydığımız, "bizim gibi olanlar"a duyduğumuz abartılı ve gösterişli sempatiye *narsistik merhamet* adını veriyor. Batı Avrupalıların, dünyanın pek çok bölgesinde insanların ölümüne bigâne kalırken, 11 Eylül saldırıları sonrası Amerika ile yoğun bir özdeşim kurmasını bu kavramla açıklıyor. Bilinen bir durum, mazlum bize benzemediğinde onunla özdeşlik kurmamız zorlaşıyor. Mazlum, benim kılık kıyafetimden, dünya görüşümden çok uzak bir noktada kendini konumlamışsa, dünya görüşünü anlamsız ve tutarsız bulabilirim; hatta kendime tehdit olarak algılıyorsam, onun çektiği acıyı anlamam zorlaşır.

Rabia katliamından sonra nasıl bir vurdumduymazlık bir toplumsal kesime egemen olduysa, bugün

Türkiye'nin başka çocuklarının ölümünden sonra başka bir toplumsal kesim sağır ve dilsiz kesiliyor. "İnsanlar hangi dünyaya kulak kesildiyse, öbürüne sağır," diyor şair. Bu tepkiler; Türkiye'de *vicdan nasırlaşması*nın vardığı boyutları işaret etmesi bakımından önemli. "Siz de şunu yaptınız..." tarzı ayrıştırıcı söylemler, hemen bir "biz ve onlar" ikiliğine savrulma ve mevzilenme kolaycılığı, ıstırap çekenle hemhal olmamızın önüne geçiyor.

Tuhaf olan şu ki siyasi cepheleşme arttıkça insanlar kendi haklılıklarını ötekinin veya hasım saydığının haksızlığından devşirmeye çalışıyor. Bu noktada *acı aritmetiği* devreye sokuluyor ve çok farklı tecrübeler kabil-i kıyas kılınarak bu vicdani körleşme izah edilmek isteniyor. "Siz dört derseniz biz de beş deriz..." sığlığı sadece düşmanlığı körüklemekle kalmıyor acının da bir topografyası olduğunu, herkesin sadece kendi acısına ağlaması gerektiğini dile getiriyor. Oysa kökten bir empati, sadece bize benzeyeni değil, bize benzemeyeni de anlayabilmeyi gerektirir. Asıl erdem, *benim gibi olmayan* için duyduğum merhamettir. Kurbanın acısına saygı duymakla bu acıya bizim yol açmadığımızı, bu acıyı dindirmekte çaresiz kalsak bile, onunla saf tutmakla bizim de masum olduğumuzu hissederiz. Masumlara sıkılan kurşunlara karşı çıkabilmekle, güvenlik ve rahatın getirebileceği duygusal ve ahlaki uyuşmadan kendimizi korumak isteriz. Bir ana kuzusunun, gencecik bir fidanın, yaşatmak için üzerine titrememiz gereken bir evladımızın, denetimsiz bir polis şiddetinin kurbanı olması vicdan sahibi herkesi

öfkelendirir ve bizi döşeklerimizde rahat uyumaktan men eder. Ahlak, başkalarının acıları için de harekete geçmeyi gerektirir. Sadece benim için veya benim kabilem için değil, *öteki* için de adalet.

Zulme/baskıya karşı durmak; ötekine acımaktan veya düşkün olana yardım etmek isteğinden daha fazlasıdır: Yüzleşme cesareti ister! Baskıcı yapılar içindeki kendi suç ortaklığımla yüzleşme: "Eğer ben birine boyun eğdirirsem, kendim olmakta özgür değilim demektir." İyi ve kötüyü bulmak için insanların başkalarıyla kurduğu ilişkilere bakmaya gerek yok, insan kendi kendisiyle ilişkisinde de iyi ve kötünün izlerini bulabilir. "Olan bitende benim ne gibi bir suçum olabilir?" sorusunu sormakla, çuvaldızı kendimize batırmakla ahlaki edimimiz başlar. Susan Sontag'ın söylediği gibi, birinin barbar dediğine, diğeri, "Herkesin yaptığını yapıyor," diyebilir. Galiba vicdan melekesi burada devreye giriyor, bana benzemeyen birinin canını acıtan şey için zihnim bana ne söyleyecek? "O da bunu hak etti..." mi diyeceğim? Pek çoklarının Mısır veya Berkin için söylediği gibi "Ama Mursi de...", "Ama Berkin de..." diye başlayan cümlelerle şiddeti örtük bir biçimde aklayacak mıyım? Yoksa bana benzemeyenin ıstırabına saygı duyacak ve darbeye darbe, katile katil diyerek mazlumlarla aynı safta yer alabilecek miyim? Vicdan iyi bir turnusol kâğıdıdır.

Grup Narsizmi

İnsanın mensubu bulunduğu grubu gerçekle uyumlu olmayacak bir biçimde yüceltmesi ve idealize etme-

si, bilinen bir insan ihtiyacı. Hepimiz kendimizi beğendiğimiz gibi, ait olduğumuz grubu da beğenmek ve yüceltmek isteriz. Bireysel narsizmin benliğin sosyal veçhelerine yayıldığı durumlarda, kendi kimliklerimizi, aidiyetlerimizi ve içinde yer aldığımız toplulukları yere göğe koyamayız. Orada olmakla biz aslında seçilmişler arasına dâhil olmuş ve hakikat yeleğini giymişizdir. Eric Hoffer, *kesin inançlı* diyordu hakikati temellük eden kişiye; ona kalırsa, endişe ve anlamsızlıktan kaçan birey kitle hareketlerine sığınıyor ve orada bir teselli arıyordu. Bir grubun narsistik yüceltimi, gerçekten de zayıf ve tehdit altındaki egomuzu korumak için bir strateji olabilir. İnsanlar, doğru yolda olduklarına inanmak ister ve bu yüzden grubun ortak kimliğine narsistik yatırım yapar. Kişi kendi grubunun biricik ve özel olduğuna inanmakla, kendi seçilmişliğini ve biricikliğini de tescil eder. Aidiyetlerimiz, mensubiyetlerimiz bizi insan ilişkilerinden uzaklaştıran kalpsiz bir dünyada birer sığınak işlevi görür, dış dünyanın tekinsizliğine karşı kırılgan benliklerimizi koruma altına alır.

İnsan Yıkıcılığının Anatomisi adlı kitabında Erich Fromm, *grup narsizmi* kavramını ortaya atmıştı. Onun tarifine göre grup narsizmi, kişinin kendi grubuna ve o grubun ülkülerine sorgusuz sualsiz bir itaat, sadakat ve beğeniyle bağlanmasını ve eleştirel tutumların düşmanlık olarak algılanmasını ifade ediyordu. Grup narsizmine duçar olan toplumsal yapılar kendilerini seçilmiş, mükemmel ve seçkin olarak tanımlarken dışarıda kalanları da muhtemel düşmanlar olarak algılayabilir. "Bizim iddia ve doğrularımız, diğerlerinin

doğrularını belirler," diye düşünür. Narsistik grubun üyesi, "Eğer kendi grubumdan olan insanlara yardım edersem, bu beni daha iyi bir insan yapar," diye fikir yürütür ve böylece grup-içi dayanışma, diğer gruplarla dayanışmanın önüne geçer. Kolektifnarsizm, büyüklenmeci kendilik imgesine bir saldırı algıladığında, öfke ve saldırganlıkla mukabele edebilir.

Bir grup her zaman müntesiplerinden fazlasıdır. İki insan bir ihtilafla karşılaştığında uzlaşma yoluyla bunu çözmeleri daha kolaydır ancak iki grup arasında uzlaşı ihtimali çoğu kez daha düşüktür. Grup hareketleri bireysel tutumlara göre daha zıtlaşmacı, rekabetçi ve düşmanca olabilmektedir. Gruplar kendi üyelerine ahlaki bir yetke vermek suretiyle kimileyin yanlış eylemlere meşruiyet sağlayabilmektedir. Hatta grubun hayata geçirdikleri değil de zaman içinde bizatihi kendisi, kendi başına bir olumlu değer, bir sonuç haline gelebilmektedir. Böylece grup tek bir organizma, tek bir beden gibi hareket etmektedir. Hep söylendiği gibi, bir grubu ayakta ve diri tutan ona hasım olarak kabul ettiği grupların varlığıdır. Ancak bir düşmana sahip olmak her şeyi açıklamaya yetmez: İdealist gruplar kendilerini terk edenleri, "davadan dönenler"i etiketlemekte mahirdir. Fransız devrimini izleyen yıllarda giyotinin nefret edilen aristokratlar için değil de daha çok "hainler" için kullanıldığını hatırlayalım.

Ufak Farkların Narsizmi

Carl Schmitt şöyle yazmıştı: "Her dini, ahlaki, ekonomik veya etik antitez insanları dost ve düşman eksenin-

de yeterince güçlü bir biçimde gruplayabilirse, politik bir hüviyet kazanmış olur." Ona göre politik olan dost ve düşman arasındaki ayrımda tanımlanmaktaydı. Politik bir eylem, benliğin korunmasına ve benliği tehdit eden şey her neyse onun tahrip edilmesine dayalıydı ve üstelik tartışma yoluyla ihtilafı gidermenin pek imkânı yoktu. Böylesi bir eylem de devletin hakkıydı, devlet isterse kendisini korumak adına içindeki düşmanlardan kurtulabilirdi. "Kötü" olarak isimlendirilenlere ne yapıldığı zaten çoğu zaman ilgimizin dışındadır; sözgelimi 2. Cihan Harbi'nin bitiminde Çekoslovakya ve Polonya'da zorunlu tehcire maruz bırakılan 11,5 milyon Alman, Nazi uygulamalarını aratmayan zalimce uygulamalara muhatap olmuş ve tehcire uğrayanların 2,5 milyonu yollarda ölmüştür. Sürülen insanların pek çoğunun kadın veya çocuk olmasının, savaş veya katliamda bilfiil bulunmamalarının hiçbir önemi olmamıştır. Ne de olsa Almandılar ve kötüydüler.

Ötekinin kötü olması bizim iyiliğimize delalet etmez oysa onun kötü olduğu kadar biz de kötü olabiliriz. Ötekini kötü ilan etmekle, onunla savaşmak için her aracı mubah sayamayız. Oysa sözüm ona idealist o kesin inançlı kişi, iyi bir sebep uğruna dövüşüyor olmasının kendisine yeterince meşruiyet alanı açtığını düşünür. Saldırgan ve kurban arasındaki ilişki saldırganın gözünde bambaşka bir içerik kazanır: Düşünür ki, ona saldırmasaydı, kendisinin kurban olması işten bile değildi. Suç kurbanın omzuna yıkılır ve ona saldırgan elbisesi giydirilir. Kötü uygulama ve özellikler, "öteki"ne yansıtılır, kişinin kendi grubunu diğer grup-

lara muhalif olarak konumlamasıyla kuvvetli bir grup aidiyeti yaratılır. Beyaz subaylara göre, Kızılderililer vahşi ve "kötü" yamyamlardı, bu doğru olmasa da buna inanmayı yeğlemekteydiler.

Biz ve onlar arasındaki ayırım fazlasıyla önemsiz ayrıntılardan beslenebilir. Freud'un *ufak farkların narsizmi* dediği bu durum, büyük çatışmaları ateşleyebilir. Grup dayanışması insan için temel bir ihtiyaçtır ve grup adeta su geçirmez bir yapıya büründüğünde, yani grubun içindeki insanlar birey olarak düşünmeyi ve grubun değer, ülkü ve eylemleri üzerine eleştirel bir muhakemede bulunmayı terk ettiklerinde, bu dayanışma üyelere zarar vermeye başlar. Bireysel düşüncenin yerini *grup düşüncesi* dediğimiz ortak düşünme biçimi alır. Biz ve onlar arasındaki ayırım bir kez iyiden iyiye yerleştirildiğinde, kişiler kendi değer ve yargılarını grubun ortak değer ve yargılarıyla değiştirir. Bireysel düşünce ihtiyacı kaybolur ve kendi başına düşünmek bile gruba sadakatsizliğin bir belirtisi olarak ele alınabilir.

Bilinç bireye özgüdür ve kitlelerin bir bilinci olmaz, bu da grupları ahlaki bağlardan koparabilir. Grup kimliği kimileyin, bireysel ve ahlaki düşünce üzerinde bir zafer elde eder. Bireyselliği terk etmek, düşünce yeteneğini de teslim etmek demektir. Ötekini bir birey olarak tanımlayabilmek için senin de birey olabilmen gerekir oysa sen benliğine yabancılaşırsan kaçınılmaz olarak ötekine de yabancılaşırsın. Her insanın o biricik insanlığını tanımak gerek. İdeoloji veya grup kimliklerine has maskelerinin insanlığı görebilme yeteneğimizi örtmesine izin vermemeliyiz. Bütün kötülüğü düş-

manına veren ve yeryüzündeki kötülükten kendisine hiç pay çıkarmayan kişi giderek düşmanına benzer. Düşmanımdan ne kadar farklı olduğumu düşünürsem o kadar aynı olurum, ne kadar aynı olduğumu düşünürsem o kadar farklılaşırım.

Kolektifnarsizm ve Türkiye

Kolektifnarsizme mağlup olmuş gruplarda şiddete veya tahakküm kurmaya dönük eylemler için, yüksek ve saf ahlaki güdüler sunulabilir müntesiplere. Bütün bunlar derinlerde yatan kendine hizmet etme güdüsünü, bencilliği ve grup çıkarlarını gizliyor olabilir. Avrupa Afrika'ya sömürgeci olarak giderken kendi kültürünün üstünlüklerini siyah "geri adam"la paylaşmak gibi bir mihnet (!) üstlenmişti. Bugün amaçlarının sadece para ve kolonizasyon olduğunu biliyoruz. Alternatif tarih yazımı arttıkça, bize büyük bir keşif olarak sunulan Kolomb seferlerinin nasıl adi bir yağmalama ve soykırım harekâtı olduğunu da anlayabiliyoruz (Bkz. *ABD Halklarının Tarihi,* Howard Zinn, David Stannard, American Holocaust).

Lafı buraya kadar yuvarladıysam, bu memlekete dair bir söz edeceğim içindir. Bir dönem devlet marifetiyle yaratılan kolektifnarsizm, bu ülkede seçkinci Batıcı çevrelerin kendi yurttaşlarını hor ve hakir görmesine yol açtı. Devletimiz adeta "Bazı yurttaşlar daha eşittir" anlayışıyla insanların içine kibir ve önyargının tohumlarını ekti. Daha az eşit olan çokları, "devlet dersinde öldürüldü", kimi başını örttüğü için okuldan uzaklaştırıldı, kimi polis sopası ve işkencesiyle can verdi, kimi

fişlenerek işinden atıldı velhasıl büyük acılar çekildi. Geçmişin mağdur ve madunlarını, oynadıkları iktidar oyununda bekleyen en büyük tehlike, giderek, bir zamanlar kendilerine düşman saydıklarına benzemeleridir. Dil acımasızlaşıyor, yöntemler ahlaksızlığın dibini buluyor, amaca ulaşmak için her yolun mubah kabul edildiği yeni bir kötülük dili galip geliyor. Buna psikolojide *mazlumun zalimle özdeşleşmesi* deniyor, İbn Haldun da medeniyet düzleminde "Mağluplar galipleri taklit eder," demişti. Kötülük dilinden arınmak için bize acil bir hemhal oluş, bir ihtimam ahlakı gerekiyor.

Radikal Empati Vakti

Türkiye için radikal empati zamanı. Arno Gruen'e kulak verelim: "Düşmanlar bizi kendi yaralanmışlığımızı görmekten uzak tutarlar. İnsan başkalarını cezalandırabildiği, aşağılayabildiği, hatta yok edebildiği sürece kendi kendisiyle yüzleşmek zorunda kalmaz." Düşman bizim çaresizliğimizin yerini alır, onun sayesinde kendi zayıflıklarımızdan saklanırız. *Türkiye için köktenci bir empati ve merhamet hamlesi, parmaklarımızı ötekinin yaralarını işaret etmekten alıkoyduğumuz gün başlayacaktır.* Herkes kendi yarasıyla meşgul olup kendi özeleştirisini yapabildiğinde, kendi toplumsal bünyesindeki arızaları görebilecek kadar akil baliğ olduğunda empati zamanı başlamış demektir. "Bir toplumu bir arada tutan şey, o toplumun anlamlar dünyasının bir arada oluşudur," demişti Castoriadis, Türkiye her gettonun kendi anlam dünyasını ürettiği, insanların birbirinin konuştuğu dili anlama-

dığı bir Babil Kulesi'ne benziyor giderek. Her getto kendi mazlumiyet ve dayanışmasını tahkim etmek için "biz ve onlar" ideolojisine yapışıyor ve muhataplarını kendi mutlak mazlumiyetine ikna etmek istiyor. İdeolojinin en önemli işlevi duyguları harekete geçirmesidir ve ideoloji artık sadece düşman ve nefret üretiyor. Ötekini toptan bir tehdit olarak görmek sadece bizim grup narsizmimizi besliyor, bizim seçilmiş onunsa daha aşağı bir konumda yer aldığı düşüncesi, o kirli varlığın günü gelip de bizim saflığımızı bozabileceği endişesini tetikliyor. Bir radikal empatiyle birlikte, radikal tahayyüle de ihtiyacımız var. Hayal devrimcidir.

Başkalarının günahları bizi aziz kılmaz. Her şeyden önce, bizi gettolarımıza hapseden zihinsel çitleri kaldırabiliriz. Belki en önce, "Ben bu hayatta kime boyun eğdiriyorum?" sorusuyla başlayabiliriz. Benim öfkem ve nefretim, hangi kırılganlığımı, hangi zaafımı örtüyor? Yoksulların yaşadığı mahallelere kaç defa yolumu düşürdüm? Haykırırken mazlumun acısını mı hissediyorum yoksa onun acısını içimde öfke duyduklarıma mı payanda kılıyorum? Kendi politik aklım ona duyduğum kalbi sevginin üzerini ne kadar örtüyor? Bu soruları hepimiz dürüst bir biçimde cevaplayabilirsek, bizi sürekli aklayan ve biricik kılan savunmalarımızı aşıp kendi içimizdeki "küçük diktatör"le yüzleşebilirsek, bu ülkenin bütün güzel çocuklarına bir hediye vermiş olacağız. Kendi kolektifnarsizmlerimizin üzerine basıp hayalin kanatlarında yükselerek. "Biz ve onlar" paranoyasını radikal empati ve merhametle iyileştirerek.

"BÜYÜK TURP"U BEKLERKEN

"Tape siyaseti"nin, kaynağı ne kadar gayrimeşru olsa da, özgün söylem geliştiremeyen bir politik muhalefete elektrik ve heyecan verdiği görülebiliyor. Tape dediğimiz şeyin gerçekliği açığa çıkarmaktan çok örtmek gibi bir işlevi var, bize çıplak gerçekliği değil, kendi göstermek istediğini gösteriyor ve duygularımızı yönlendiriyor. Tape üzerinden yapılan şey dedikodunun ta kendisi oldu ve ülkemiz siyaseti dedikodunun hükümranlığı altına girdi. Genel seçimlere rasyonel projeleri, gelecek tasarımlarımızı tartışarak değil dedikodu ve söylentilerin gölgesi altında girildi. Artık hangi dedikoduya inandığımız politik tercihimizi belirliyor. Dedikodular fısıltıyla değil kamusal ortamda, olabilecek en yüksek sesle dile getiriliyor. Siyasetçi ve onun takipçisi, kendi erdemini ortaya koymaktansa ötekinin erdemsizliğinden kendisine pay çıkarmak derdinde. Bunun için

de en elverişli yol, duyguların kolaylıkla sevk ve idare edildiği bir dedikodu ve söylenti iklimi oluşturmak.

Bir Propaganda Aracı

Modern kültür, başkalarının hayatına dair bir tecessüsü besliyor. Şöhret kültürü etrafında dönen magazin haberleri bize tanınmış kişilerin özel hayatına dair pek çok ayrıntı sunuyor. Dedikodu ve söylenti, özellikle seçim zamanlarında, politik propagandanın en önemli aracı haline gelebilir. Ötekine duyduğumuz nefretin bir dayanağı, kendi davamızdaki haklılığımızın bir ispatı, doğru yolda olduğumuzu teyit eden bir "şen maneviyat" haline getirilebilir. Liberal demokrasilerin doğru bilgi ile bilgilenmiş etkin bir yurttaşlığa dayandığı söylense de yurttaşlar ellerindeki yalan bilgi ile karar vermek zorunda kalır veya onlara sunulan bilgiyi eleştirel bir süzgeçten geçiremezse, politik sistemin meşruiyeti yara alır.

Söylentiler, en uç biçimlerinde, bir tehdit algısı yaratarak insanları saldırganlığa da sürükleyebilir. Maraş ve Çorum katliamlarında dedikodu ve söylenti toplumsal kaosu ateşlemek için güçlü bir biçimde kullanılmıştı, bugün internet mecraları vasıtasıyla dedikodunun çok daha hızlı yayılabildiğini biliyoruz. Dedikodu bir topluluğu, ortak düşman olarak algılanan kişi veya gruplara karşı birleştirebilir, hatta seçim zamanlarında kamuoyunu şekillendirmek için bir negatif kampanya aracı kılınabilir. Böylece kendi adayınızı sütten çıkma ak kaşık, hasmınızı da güvenilmez ve şüpheli bir kişi olarak ilan etme imtiyazını size bağışlar.

Politik Söylenti

Politik söylenti doğrulanmamış, güvenilir kanıtlara yaslanmayan bilgi olarak tarif edilebilir. Önemli sosyal veya siyasi olaylara yeni bir içgörü kazandırdığı, belirsizliği çözme yolunda bir istidat taşıdığı düşünüldüğü için insanlar arasında hızla yayılır. Söylenti doğruluk iddiasındadır ancak onu destekleyecek kesin kanıtlardan yoksun olduğu için, sadece kişilerin inancıyla var olur. Doğrulanmamış bilgi ifadelerine yaslanır ve özellikle buhran, endişe ve belirsizlik zamanlarında çoğalır. Kısa zamanda büyük kitlelere ulaşmakla da büyük bir politik güce dönüşebilir. 27 Mayıs darbesi öncesinde zamanın iktidarının zalimliğine ve güvenilmezliğine ilişkin darbeci odakların yaydığı söylentileri hatırlayalım. Yine Sivas olayları öncesinde, insanları kızıştırmak için yayılan söylentilerin nasıl yakın tarihimizin en acı olaylarından birisine zemin hazırladığını hatırda tutalım.

Özellikle internet çağında bir söylentinin yaygınlık kazanması saat meselesidir. İnternette ve özellikle sosyal paylaşım ağlarında ortaya atılan bir iddia, çoğu zaman doğrulanma ihtiyacı duyulmaksızın, sadece geniş kitlelerin ona ram oluşuyla bir meşruiyet kazanabilir. Bir tür kulaktan kulağa oyunu gibi, bir söylenti yayıldıkça daha da keskinleşip can acıtıcı hale gelebilir. İnternet çağında hemen herkesle ilgili her türlü yanlış bilgi veya söylenti aniden ortaya çıkıp hızla yayılır ve çok uzun bir süre siber uzayda asılı kalır. Hatta bazen hiç kaybolmayabilir.

Bir söylentinin toplumda ne ölçüde kabul gördüğü, insanların ideolojik tutumları ve komplo kuramlarına ne kadar iltifat ettikleriyle alakalıdır. Çeşitli psikoloji araştırmaları bize siyasi yelpazenin en ucunda, uç sol ve sağda yer alan insanların merkezde yer alanlara göre belirsizliğe daha az tahammül gösterdiklerini söylemektedir. Bu tür insanlar dünyayı siyah veya beyaz olarak algılama ve mutlaklık ekseninde düşünme eğilimindedir. Bu yüzden onlara taraf olmayı telkin edecek söylentilere daha kolay inanırlar. Söylentilere inanma eğilimimizi besleyen bir diğer etken de siyasi tarafgirliğimiz ve çıkarlarımızdır. Politik ilgimiz, bilgiyi işleme biçimimize doğrudan tesir eder. Sıradan yurttaşlar amaç yönelimli bilgi işlemcileridir, yeni bilgiyi önceden var olan görüşlerinin süzgecinden geçirerek alırlar. Dolayısıyla kendi tutumumuzla uyumlu söylentileri daha kolay bağrımıza basarız. Bazı politik söylentileri hemen baş tacı etmemiz, politik bakışımızla uyumlu inançlara sıkı sıkıya yapışma güdümüzden kaynaklanır. Nerede durduğunuz, hangi mahallede oturmakta olduğunuza bağlıdır. Sözün özü, dünya görüşünüz ve politik yöneliminiz, politik söylentileri kabul mü ret mi edeceğinizi belirler.

"Büyük Turp"u Kim Yedi?

Büyük turp, söylenti siyasetinde dedikodunun büyüğünü ifade ediyor. Ses kayıtlarının yaydığı politik söylentiler, sanal internet kahramanlarının yaydığı politik dedikodular derken büyük bir kafa karışıklığı

içinde çok ilginç bir seçime gidildi. Bilgi boşlukları komplo kuramları ve söylentilerle dolduruldu. Havada öfke zerrecikleri, dedikodu ve söylenti bulutları oluştu. Aslında korkulup durulan faşizm çoktan gelmiştir. Modernitenin en totaliter versiyonu, bize teknoloji marifetiyle insan kişiliğinin her veçhesine nüfuz edileceğini telkin etmektedir. İnsanoğlunu sırlarından mahrum eden bu yeni faşizm, bizi hakkımızda hiçbir şeyin gizli kalmayacağına her şeyin günün birinde faş olacağına ikna etmektedir. Başka bir insanla ilgili her şeyi bilip anlatabileceğimiz fikri, modern çağın kâbusudur. Bir zamanlar seçmenin özgürlük olduğuna inanılırdı, bugün ise mahremiyetin dokunulmazlığı meselesi özgürlüğün temel unsuru olarak durmaktadır.

Siyasetin rasyonalitesi aşınıyor. Toplumsal sermaye tükeniyor. Duygu ve algı yönlendirmesine dayalı söylenti siyaseti, akla hitap eden proje siyasetinin yerini alıyor. Böyle bir ortamda gerçekler değil sadece inançlar çarpışıyor. Türkiye'yi kasıp kavuran "tape"lere dayalı söylentiler, eninde sonunda bir inanç meselesi olup çıkıyor. Politik görüşünüze uygun ise inanıyor, uygun değilse inanmıyorsunuz. Biz cambaza bakarken, olan, gerçeklik duygusundan iyice uzaklaşan kırılgan demokrasimize oluyor.

Ne Yapmalı?

Siyaseti, kuvvetli duyguları harekete geçirerek insanın temel güvenlik ihtiyacını karşılayan bir pratiğe dönüştürmek yerine, onu birlikte bir düş görme egzersizi

olarak inşa edemez miyiz? Aklımızı da devreye alarak, bir düşmana gereksinmeksizin, insan mutluluğunun bir aracı kılamaz mıyız onu? Siyaseti insan umudu için bir dayanak kıldığımızda ve onu insan saygınlığının tescil edilmesi için bir aracı yaptığımızda, topluma vuran o koyu gölge de hafifleyecektir. Siyaset insan hikâyelerinin değiş tokuş edilmesine izin veren daha merhametli bir zemine yaslanabilir. İşte o zaman hayaller ve düşler yarışır. İnsan mutluluğunu hedefleyen projeler yarışır. Siyaset o zaman dedikoduya itibar etmez. Mahremin gözetlenmesi, ifşa ve tahrif edilmesine dayalı tape mühendisliği böyle bir zeminde tamamen işlevsiz kalır. Siyaseti daha rasyonel bir edim olarak hayatımıza yerleştirmek, duygularımızı da onun tekelinden kurtarmak anlamına gelecektir. Halihazırda Tanpınar'ın ünlü sözündeki gibi, 'Türkiye evlatlarına kendisinden başka bir şey düşünme imkânı vermemektedir." Böylece biz de artık hayatlarımızın bütününü kaplayan ve neredeyse var olma sebebimiz haline gelen siyasetten nihayet başımızı kaldırır, azıcık nefes alır, şiir ve roman okuyabiliriz. Mesela, biraz Kavafis'e ne dersiniz?

BARBARLARI BEKLERKEN

Neyi bekliyoruz böyle toplanmış pazar yerine?
Bugün barbarlar geliyormuş buraya.
Neden hiç kıpırtı yok senatoda?
Senatörler neden yasa yapmadan oturuyorlar?
Çünkü barbarlar geliyormuş bugün.
Senatörler neden yasa yapsınlar?
Barbarlar geldi mi bir kez, yasaları onlar yapacaklar.
Neden öyle erken kalkmış imparatorumuz, şehrin en büyük kapısında neden kurulmuş tahtına, başında tacı, törene hazır?
Çünkü barbarlar geliyormuş bugün,
onların başbuğunu karşılamaya çıkmış imparatorumuz.
Bir de koca ferman hazırlatmış
ona rütbeler, unvanlar bağışlayan.
İki konsülümüzle yargıçlarımız neden böyle işlemeli, kırmızı kaftanlar giyinip gelmişler?
Neden böyle yakut bilezikler, parlak, görkemli zümrüt yüzükler takınmışlar?
Ellerinde neden böyle altın, gümüş kakmalı asalar var?
Çünkü barbarlar geliyormuş bugün,
onların gözlerini kamaştırırmış böyle takılar.

Ünlü konuşmacılarımız nerde peki, neden her zamanki gibi söylev çekmiyorlar?
Çünkü barbarlar geliyormuş bugün,
onlar pek aldırmazlarmış güzel sözlere.

Neden bu beklenmedik şaşkınlık, bu kargaşa?
(Nasıl da asıldı yüzü herkesin!)
Neden böyle hızla boşalıyor sokaklarla alanlar,
neden herkes dalgın dönüyor evine?
Çünkü hava karardı, barbarlar gelmedi.
ve sınır boyundan dönen habercilere göre,
barbarlar diye kimseler yokmuş artık.

Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?
Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza.

Çev. Cevat Çapan

HOMO POLİTİCUS'UN YÜKSELİŞİ

Çarşıda pazarda herkes siyaset konuşuyor. Ortega Y Gasset uzun zaman önce şöyle yazmıştı: "Fikirlerinin doğru olup olmadığı insanı endişelendirmez, o fikirleri varlığına bir siper, gerçekliği korkutup kaçırmak için bir korkuluk olarak kullanır." Politikanın bu kadar yaygın bir biçimde gündelik hayatımıza tasallut etmesi, bana hep bir varlık savunusu olarak görünüyor. Bu yönüyle siyaset konuşmak "içsel vatansızlık" hissimizi iyileştirerek bize üzerinde serbestçe yürüyebileceğimiz bir vatan sunuyor. Ruhun en derin yaralarıyla yüzleşmek yerine, futbol takımı tutar gibi parti tutuyor, siyasi mücadeleyi varlığımızın en önemli rüknü haline getiriyoruz. Hayatın insan ruhunda açtığı oyukların, günübirlik siyasetin pansumanıyla iyileşeceğini sanıyoruz. Siyaset de endişeleri tetikleyerek, kendisini bir varlık savunusu haline getirerek, kitleleri harekete geçiriyor. Coşkuyla oy vermeye giden

insanlar, seçtikleri partiyle kendi varlıklarını da emniyete aldıklarını hissediyor. Duygular düzlemindeki bu yoğunluk; toplumların da bir belleği olduğu, onların da hatırlayabildiği gerçeğinden besleniyor. Bu ülkenin tarihinde siyasetin, rasyonel bir pratik olmaktan ziyade, geçmişin hayaletleriyle sahneye konan bir duygu ve aidiyetler savaşı olduğunu görüyoruz. Çünkü toprağa verilmiş olduğu düşünülen, aslında diriyken gömülmüştür. Hayatın içinde onun nefesini hissediyoruz. Tarih bugünün içinde yaşıyor ve sırtımızı yasladığımız bir istinatgâh olarak hükmünü yürütüyor. Sırtımızı yaslamak istediğimiz duvar, yani değerler dünyamız yıkılmak istenirse endişe sökün eder. Endişe daima safları sıklaştırır ve siyaset ateşini canlandırır.

Metafizik Yurtsuzluk

1950'li yıllarda psikanalistler psikopatolojide önemli değişiklikler bildirmeye başladılar. Bu değişiklik Martin Buber'in *metafizik yurtsuzluk*, Berger'in *giderek yaygınlaşan bir anomi* olarak adlandırdığı sosyokültürel değişime işaret ediyordu. Daha önceki dönemlerin nispeten daha yapılandırılmış kişiliğinde görülen nörotik belirtilerin yerini yabancılaşma ve boşluk almıştı. Postmodern durumun bu tipik ıstırabı, Lasch tarafından *zamanımızın narsistik kişiliği* olarak isimlendiriliyordu. Artık sadece anne ve baba değil daha geniş kültür de tutma/muhafaza etme işlemini yerine getirmiyordu. Bazı bakım vericilerin çocukta temel güven, tutarlı benlik veya ontolojik güvenlik oluşturma konusunda daha

başarılı olması gibi, kimi toplumlar da üyelerine daha tutarlı bir dünya görüşü, bir güven ve aidiyet duygusu, bütünsel bir anlam ve değer sistemi sunabilir. Bu duygu kişisel kimliğin ve toplumsal düzenin temeli olacaktır.

Hızlı toplumsal değişim ve bunun sonucunda oluşan yaygın *kültürel yurtsuzluk* ve *anomi* yaşayan bir toplumun üyelerine anlamlı bir kimlik sunması zorlaşır, böylesi durumlarda bireyler bir kimlik karmaşasına tutulur ve yalnızlık, anlamsızlık, dağılma, yaygın endişe ve çöküntü hisseder. Batı toplumlarında ilerlemeye duyulan seküler inanç; iki dünya savaşı, çevre tahripkârlığı vb. sebeplerle, yerini toptan bir nihilizme bırakmış; insanın faniliğiyle mücadelesi Steiner'in ifadesiyle bir tür *mutlak nostaljisi*ne dönüşmüştür. Bu durumda postmodern kişiliğin temel ruhsal zorluğu; yapılandırılmış bir benliğin birbiriyle çatışan parçalarını muhafaza etmek değil, daha ziyade, tutarlı ve bütün bir kimlik duygusunu sürdürmektir.

Türkiye toplumunda siyasetin güvenlik arayışına ve güvenlikle ilgili endişelere verilmiş/bulunmuş bir cevap olduğunu sanıyorum. Siyasetçilere yakıştırılan "baba" imgesi bir duygusal yakınlık arayışını gösterdiği kadar, gölgesinde güvenlik bulduğumuz bir figürü de imliyor. Türkiye'nin yakın tarihi "devlet baba"nın kimi evladını hırpalarken, kimini tercihe şayan bir statüye yerleştirdiği ve cezaevlerinde, üniversite önlerinde, işkencehanelerde hırpaladığı üvey evladın ontolojik güvenlik hissini altüst ettiği bir tarih. Biz bu tarihin yasını bugün tutuyoruz. "Bastırılmış olanın geri dönüşü" diyor Freud.

Toplumsal Kutuplaşma

Türkiye farklı toplumsal kesimlerin birbirini hasım bellediği, kimi toplumsal mühendislik senaryolarıyla sinir uçlarının kaşınarak gerilim üretildiği, hatta insanların grup aidiyetlerini ve ideolojik kimliklerini zırh gibi kuşanarak sokaklarda birbirini boğazladığı dönemlerden geçti. Türk-Kürt, Alevi-Sünni, Laik-Dindar kimlikler üzerinden iflah olmaz karşıtlıklar üretildi. Bu gerginlikler üzerinden büyük kitleler birbirine karşı kışkırtıldı ve siyaset dışı odaklar deyim yerindeyse bu gerilim hatlarından ekmek yedi. Hatta yurttaşlar karşısında eşit bir mesafe gözetmesi gereken devlet bile bu gerginlikte taraf oldu ve kendisine sürekli iç düşmanlar üretti.

Bugün bu fay hatlarında biriken enerjinin toplumun basireti tarafından büyük ölçüde soğurulduğunu söyleyebilirim. İnsanlar gündelik hayatın içinde kimlik ve aidiyetleri yüzünden bir başkasına açık bir saldırganlık göstermiyor. Yakın zamana dek (kimileyin devlet eliyle) horlanan kimlikler, kolaylıkla kendilerine bir ifade alanı bulabiliyor. Baskılanmış iç dünyalar, ürkeklikten sıyrılıyor. İnsanlar dış dünyada, baskıcı bir güce benzemek zorunda kalmaksızın, kendilerine doğrunun ne olduğunu dayatan bir sesi duymazdan gelerek, oldukları gibi temsil edilmek yönünde taleplerini dillendiriyor. Kuşkusuz her toplumsal kesim kendi biricikliğini hissetmek istiyor. "Bazı yurttaşların daha az eşit" olduğu bir geçmişten sonra bunun önemli bir kazanım olduğu söylenebilir. Peki o zaman bu kutuplaşma neyin nesi?

Biz ve Onlar

Grup psikolojisiyle ilgili çalışmalar insanların çoğu durumda kendilerinden saydıkları kişilere karşı daha hoşgörülü olurken, kendilerine hasım saydıkları grupların üyelerine karşı acımasızlaştıklarını gösteriyor. Öteki saydığımızın günah ve kusurlarını zihnimizde büyütüyor, ancak kendi grubumuzun zaaf ve kusurlarını sıklıkla görmezden geliyoruz. Grup dinamiği özellikle tehdit algısıyla birlikte yoğunlaşıyor ve saflar sıklaşabiliyor. Ötekinin muhtemel zaferini kendi varlığımıza yönelik bir tehdit olarak algıladığımızda, grup-içi dayanışmamız en üst seviyeye ulaşıyor. Bu durumda *biz*im olumlu değerleri bünyemizde topladığımızı ve bizi tehdit eden *onlar*ın da insanlık adına olumsuz sayılabilecek bütün değerleri temsil ettiğini düşünmeye başlıyoruz. Öteki saydığımız kişi bizim saflığımızı ve biricikliğimizi tehdit eden bir hasım haline geliyor. O artık bir yabancı, bir ötekidir ve bizim aziz bildiğimiz değerlerle inançlar için bir tehlike teşkil etmektedir. Ötekine duyduğumuz öfke ve nefret benliğimizin idaresini ele alır ve onun galip gelme ihtimali, ruhumuzu korku ve kaygıyla doldurur.

Mutlak Nostaljisi

Siyasetin insanların güvenlik arayışına bir cevap olarak mutlak hakikatin sözcülüğüne soyunması ve sokaktaki insanın da -tarihsel nedenleri olan bir endişeyle- buna tutunması, bana ürkütücü geliyor. Geçmişin erdemli kahramanının, Kierkegaard'ın ifadesiyle

*iman şövalyesi*nin yerini; endişelerimizden ötürü, bir çocuğun babasının paçasına tutunduğu gibi tutunduğumuz politikacı alıyor. Ona taşıyamayacağı kadar ağır bir yük yüklüyoruz, ondan ve siyasetten varoluşsal kaygımıza ilaç olmasını bekliyoruz. Oysa hayatın içinde o kaygıyı tırmandıran ve bizi yurtsuz bırakan başka şeyler oluyor. Türkiye büyük sosyal felaketlerin kıyısından geçiyor, gençlerde bir anlamsızlık salgını var, nihilizmin kol gezdiği bir dünyada çocuklarımıza değer aktarmakta zorluk çekiyoruz. Takım amigoluğuna benzeyen siyaset yazarlığı, siyaseti yüzeyselleştiriyor, nefret ve kutuplaşmayı tırmandırıyor. Büyük şehirlerimiz rant kapısı haline getirildi ve son yeşillik de yok edilinceye kadar betonla dolduruluyor. Şehirlerimiz; madde bağımlılığı, yabancılaşma, mutsuzluk ve suç üretiyor. Büyük anlatıların ortasında insanı kaybediyoruz. Siyasetin bizim gönlümüzü okşamaktan, arkaik endişelerimize seslenmekten öte bir işlevi olmalı artık. Endişelerimizi kışkırtarak bizi kendi saflarına çağırmak yerine, bize güven ve mutluluk vermeli. Yurtsuzluğumuzu iyileştirecek, ruhumuzun en derin yaralarına şifa verecek imkânlarla buluşmamıza önayak olmalı.

Politik insanın yükselişi, ruhun ihtiyaçlarına karşı bir korkuluk, bir siper olmasın. Öteki tarafından ele geçirilme ve yok edilme korkumuz, onunla ilişki kurma arzumuzu gölgelemesin. Birbirimizi sevmeye ihtiyacımız var. İnsan insanın kurdu değildir bizim irfanımızda.

İnsan insanın yurdudur.

İÇİMİZDEKİ KARANLIK

Başkaları için döktüğümüz gözyaşı çabuk kurur. Soma, dilerim bizim için başkası olmaz; yaşanan elim hadise bize insan olarak ötekinden, kardeşimizden sorumlu olduğumuz gerçeğini hatırlatmaya devam eder. Soma faciasına dek, yeraltında ekmek parası için alın teri döken insanlarımızın hangi şartlarda çalışmak zorunda olduklarını bilmiyorduk. Bu hadise bizi görmemenin, bilmemenin, yüzümüzü hep başka tarafa çevirmenin bir cürm-ü meşhut psikolojisi içinde yakaladı. Soma faciası bizi utandırdı zira hiç istemiyor ve beklemiyorken bizi kendi karanlığımızla yüzleştirdi. Ocakların o büyük karanlığından sağ kurtulan madencilerin sözleri ve irfanı, ruhlarımıza adeta ışık tuttu ve asıl karanlığın bizim içimizde olduğunu gösterdi. Anadolu'nun bu temiz evlatlarının bir sedyeyi kirletmemekteki inceliği, kendisinden önce arkadaşının kurtulmasını dilemekteki ruh temizliği karşısında, günübirlik politika ve çıkar hesaplarıyla kirletilmiş ruhlarımız, bir şaşkınlık şoku yaşadı. Madenin içi adeta madenin dışını

tedavi ediyordu. Madenden bir ölüm kalım mücadelesiyle çıkanların sükûneti, konforlu hayatlarından olan biteni izleyenlerin öfkesini yatıştırıyor gibiydi.

Türkiye orta sınıflarının güncel nevrotik hallerinden biri olan samimiyet simsarlığı, burada da devreye girmekte gecikmedi: Günlerce hangi televizyoncunun, pop star'ın veya futbolcunun gözyaşlarına hâkim olamadığının hikâyelerini dinledik. Başka insanların acısının magazin diline tercüme edilerek nesneleştirildiği, "başkasının acısına bakmak"ın ancak benim duygularımı gösterdiği kadar anlamlı olabildiği çarpık bir samimiyet simsarlığıydı bu. Benden bir maliyet istemediği sürece katılmakta beis görmediğim, acı çeken yanımı kendime ve başkalarına göstermekle kendimi daha insan hissettiğim bir tür samimiyet ayini. Ne yapsak susturamadığımız bir saat alarmı gibi: İnsanlarımızın karanlık dehlizlerde karbonmonoksitle zehirlenerek öldüğü, hepimizin bakışlarını kaçırdığı o yerde meğer iğrenç bir kölelik düzeni hüküm sürüyormuş. Meğer insanlar üç otuz paraya hayatlarını o karanlık dehlizlerde kömür tozu yutarak kazanıyormuş. Türkiye orta sınıfları için kalk borusu! Ve uyandığında gördüklerinin bir kâbus değil de gerçeğin ta kendisi olduğunu fark etmenin utancı... Bu utanç yüzünden belki uzunca süre bir diğerimizin yüzüne bakamadan yaşayabilirdik ama şükür ki dizilerimiz, transfer haberlerimiz ve içimizdeki öfkeyi boca edebileceğimiz gündelik politika var.

İnsan, nasıl göründüğüyle çok ilgili bir varlık. Hepimiz çevremizdeki insanlara daha duyarlı ve ahlaklı görünmek istiyoruz. Başkalarının gözünden, bu dünyadaki

varlığımızın doğruluğuna dair bir teyit okumak istiyo ruz. Hislendiğimizi ve acı çektiğimizi göstermek istiyo ruz, birileri bizi de kayda alsın, kendi üzerimizden an- lattığımız bu acıdan bize de bir samimiyet puanı versin istiyoruz. Oysa yas zamanları sükûtun konuşmaktan daha kıymetli olduğu zamanlardır. Oturup kayıplarımız üzerine düşünmenin, canlarını yitiren kardeşlerimizin, kocalarını ve babalarını yitiren ailelerin ve maalesef ru- hunu yitirmiş olan bizlerin üzerine düşünmemiz gere- ken zamanlar. Sessizliğin kelimeleriyle ruhumuzu ona- racağımız zamanlar. Kalbimizi acıyı içeriden yaşamış olanın sözüne açıp, bizim sustuğumuz zamanlar.

Türkiye, yine bir matemini laf kalabalığıyla geçişti- riyor. Böylece yine kendisiyle yine yüzleşemiyor, ken- di eksiklikleriyle karşılaşmıyor, acıyı yeterince sindi- remiyor. "Yas tutma yetersizliği" yüzünden, bu faciayı da ruhsal topoğrafyasında yerli yerine oturtamıyor ve ileride bir dizi ruh spazmına yol açacak bir inkâr politikasıyla matemini geçiştiriyor. Matem nasıl olur- du biliyor musunuz? İnsanlar utançlarından eğlence programlarına bakamadıklarında olurdu, dizi izlenme oranları düştüğünde olurdu. Acıyı magazinleştirmek yerine onu kendi öfkemize payanda kılmaksızın an- lamaya çalışmakla, acı çekenle birlikte gerçekten acı çekmekle olurdu. İnsanların yoksulluk ve acılarının dumanı hâlâ tüterken, orada bütün öfkenize rağmen, politik slogan atmamayı başarabilmekle olurdu.

Yine de öfke anlaşılabilir bir duygu. Buhran zaman- larında hepimiz taşlayacak bir şeytan, parmağımızla işaret edeceğimiz bir hain ararız. Türkiye'de bir kesim,

genelde iktidar partisi ve daha özelde liderine duydukları nefret üzerinden bir dayanışma ahlakı inşa ediyor. Bir tür seküler maneviyat. Bir ifritleştirme/demonizasyon süreci. Öyle ki adeta politik bir şahsiyetten bir karikatür çıkarıyorlar. Onu insan altı bir rütbeye yerleştirmekle de her türlü kötülüğün taşıyıcısı haline getiriyor, hem kendi politik duruşlarını temize çekiyor hem de sandık sonuçlarına karşı "mücadeleye devam" etmek için bir moral motivasyon sağlıyorlar.

Kabileciliği hepimiz seviyoruz, ötekinin kirliliğine duyduğumuz inancın kendi saflığımıza işaret ettiğinden eminiz. Öfke anlaşılabilir bir duygu ama politik öfkenin de kendi zamanını bekleyebilmesi iyi olurdu. Matem ve endişenin üzerimizdeki gökyüzünü kömür siyahına kestiği bir zamanda, öfke beklemeliydi. Soma'da ve başka yerlerde, facia bütün sıcaklığıyla devam ederken öfkenin bir politik güç olarak devreye sokulması, sokaktaki yurttaşı incitti. Facianın dumanı tüterken Tanrı'yı kendi saflarına çekenlerin pervasızlığı da beni incitti. Acıya uzaktan bakmanın getirdiği fotoğraf dili. Herkes bir fotoğraf çekiyor, kimi kendini merkeze alarak bir selfie peşinde, kimi ideolojik bir selfie derdinde. Fotoğrafın merkezi yerinde onun sözüm ona kutsal davası görünsün istiyor.

Kurtarma faaliyetleri sürerken, bütün Türkiye nefesini tutmuş beklerken, birileri politik hesaplar yapıyordu. Samimiyet ve öfke simsarlığı at başı gidiyordu. Kutuplaşma mı dediniz? Doğrusu ben, bu modern zaman masalından da fazlasıyla sıkılmaya başladım. Ortada sağlam bir fikriyatla tahkim edilmiş mevziler göremi-

VAHİT PAŞA
İL HALK KÜTÜPHANESİ

yorum, bir polemik dili her yeri ele geçirmiş olsa bile, mesele konforundan vazgeçmeye gelip dayandığında, o sahte mevziler hemen dağılacakmış gibi geliyor bana. Dolayısıyla Soma faciasının akabinde yaşanan atışmalarda da bir toplumsal kutuplaşmadan ziyade genel bir olgunlaşmamışlık buluyorum. Beklemeyi bileme-yenlerin, acıyla nasıl daha olgun bir biçimde baş edebileceğinin bilgisini edinmemişlerin tepkiselliği. Bunu sosyal medyada üretilen söylence kültüründen de izleyebiliyoruz. Yalan haberler, milletvekillerinin hesapları ele geçirilerek üretilen sahte beyanlar, politik hasmını şeytanlaştıracak her türlü söylence, kolaylıkla devreye sokuluyor. Özellikle ulusalcı çevrelerden gelen politik muhaliflerin dili, rasyonaliteden uzaklaşarak giderek bir söylence diline, hatta biraz daha ileri gidersek, inanma biçimleri de bir söylence dinine dönüşüyor.

Kısa vadede anlık bir heyecan sağlamakla birlikte, bu dil, kendi çoğaltıcılarının güvenirliğini zedeliyor ve bir akla yaslanamıyor oluşun zaaflarıyla, orta vadede politik dezavantaja dönüşüyor. Üslup, matem zamanlarında bir mücevher gibi ışıldar oysa. Bu kadar kritik bir zamanda aslında ne kadar az konuşulsa o kadar iyiydi, insanlar sadece "hissedildiklerini hissetmek" istiyorlardı. Yaşadıkları acının devletin yetkililerince de samimiyetle paylaşıldığını hissetmek ve herkesi içine alan karamsarlık ve endişe bulutundan kurtulmak istiyordu insanlar. Bunun için, yapılan yanlışların üzerine kararlılıkla gidileceği mesajı ve gösterilecek açık bir duygudaşlık yeterliydi.

Fıtrat tartışması ve "tarih öncesi" maden kazalarının bir örnek olarak sunulması da insanları incitti. Bu sa-

vunmacı dil, acıların temize çekilmek istendiğine dair bir algı oluşturdu ve varlığını öfkeyle sağlayan kimilerinin ekmeğine yağ sürdü. İnsan hayatının değersizliğine duyulan ortak milli itikat, bu sözlerle adeta teyit ediliyor, bu da insanların çaresizlik hislerini ve dolayısıyla öfkelerini tırmandırıyordu. Devleti yönetenlerin matem zamanlarında çok susup az konuşmaları daha yerinde olur. Türkiye'nin geçmişinde devletin bazı ölümlerin yasını tutarken diğerlerini görmezden gelen tavrı adalet hissimizi nasıl zedelediyse, aynı tavır bugün bizi daha çok incitir. Geçmişin ideolojik devletinin yerini, daha özgürlükçü ve "makbul vatandaş" tanımı olmayan bir devletin alacağını beklerken, kimi hayatları "yası tutulamayacak hayatlar"ın arasına yazmak kabul edilemez. Devlet bizim mutluluğumuz içindir, sopasını kafamıza indirmek için değil. Sokaklarımızı terörden korusun ama bunu ne olur her bir insanın canı üzerine titizlenerek yapsın. Sobalarımıza, kazanlarımıza kömür üretsin ama her bir madencinin canını aziz bilerek yapsın.

Türkiye'nin kutupları, rasyonel olanın değil, işlenmemiş duyguların işbaşında olduğu bir politik iklimin meyvesi. Dolayısıyla da, bana göre, gerçek manada bir sosyolojik karşılıkları yok. O yüzden tepkisellikte bazen birbirinin karbon kopyası izlenimi veriyor. Acı Soma tecrübesinden sonra, Anadolu insanının irfanının, öfkeli kalabalıkların politize zihinlerinden daha doğru bir yerde durduğunu fark etmiş bulunuyorum. Bu ruh zenginliğine ihtiyacımız var. Birilerinin zekice söylediği gibi, "Meğer yeraltı zenginliği dediğimiz, bu madencilerin ta kendisiymiş!"

KALBİ ÇÜRÜMÜŞ BİR UYGARLIK

Vicdan bir çağrıdır ve bu çağrı, Heidegger'in ifadesiyle, "benim içimden ama kendimden öteden" gelir. Gazze uzun zamandır bizi vicdana çağırıyor, içimizi allak bullak eden bir barbarlık karşısında yumruklarımızı sıkıyor, dilimizde öfke sözcükleri biriktiriyoruz. Ne çare ki sözlerimiz de öfkemiz de barbarı durdurmaya yetmiyor. Barbar, paramparça ettiği çocuk gövdelerinin üzerinden üstünlüğünün ve efendiliğinin tescil edilmesini istiyor. İnsanları topraksız bıraktı, şimdi toprağı insansız bırakmak istiyor. Sömürgecinin barbarca cürmü, diğer sömürgeci efendilerin sessizliğiyle tamamlanıyor. Bu cürmün işlenebilmesi için bu sessizlik, bu kayıtsızlık gerekiyordu. Batı ve onun güdümündeki İslam dünyasında, "saldırganı değil kurbanı suçlayan" bir organize riyakârlık düzeni olmasaydı, uluslararası silah kartelleriyle içli dışlı medya Moğolları bu cürmü arkalamasaydı, dün-

yanın gözü önünde bu vahşete kalkışılabilir, bilinen bütün ahlaki değerler ayaklar altına alınabilir miydi?

"Bir uygarlık," demişti Aime Cesaire, "kafasından değil, önce kalbinden çürür." Gazze Modern Batı'nın günbatımı olarak görünüyor bana, vicdanı yok sayan bir uygarlığın insanlığa söyleyecek daha nesi olabilir? Adorno'nun, Auchwitz'den sonra şiir yazılamayacağını söylediği gibi, insanlığın gözü önünde bütün değerlerin katledildiği bu katliamdan sonra bir evrensel ahlaktan söz edilebilecek mi? İnsan hakları beyannamesinin bir değeri ve anlamı olabilecek mi hâlâ? Batılı efendiler dünyanın "ilkel" bölgelerine insan hakları ve demokrasi ihraç etmekten dem vurabilecekler mi?

"Yarattığı sorunları çözemeyen bir uygarlık yoz bir uygarlıktır, ilkelerini hile ve aldatma uğruna feda eden bir uygarlık ölmekte olan bir uygarlıktır," diyordu Cesaire. Gazze, kolonyalist büyüklenmeciliğin son kurbanıdır. Sömürgeleştirme, önce sömürgeciyi insanlıktan çıkarır, onu vahşileştirir, öfkesinin ve şiddetinin kölesi kılar onu. Sömürgecinin kibirli dili, Filistinli yavrucakları "yılan", analarını da yılan doğurdukları için öldürülmeyi veya tecavüz edilmeyi hak eden suçlular olarak niteler. "Kendi bilincini rahatlatmak isteyen sömürgeci, öteki insanı bir hayvan olarak görmeye başlar ve nihayet ona bir hayvan gibi davranmaya alıştırır kendini ama sonunda kendisi bir hayvana dönüşür," der Aime Cesaire, Batı uygarlığına toptan meydan okuduğu o *Sömürgecilik Üzerine Söylev*'inde.

Allah'a ve insanlığa karşı işlenen ağır bir suçla karşı karşıyayız. Bu suç, göğsünde bir yürek taşıyan her

insanda ahlaki bir tiksinti hissi yaratıyor. Ama daha görünmez bir düzlemde, hem sergilediği vahşet hem de bunu gün ortasında ve herkesin önünde yapabilmenin verdiği küstahlıkla insanlığın ortak vicdanını iptal etmek, insanları bir acı nihilizmine sürüklemek istiyor. Kötülüğün mutlak iktidarını kabullenip sineye çekmemiz isteniyor. Gazze tam da bunun için hedeftir: Saygınlık ve vakarından taviz vermediği için, topraklarını işgal eden barbarın önünde eğilmediği için, onun tarafından asimile edilmeyi kabullenmediği için. Çünkü Gazze ruhunu tarihe dönüyor, ona saygınlığını veren binlerce yıllık tarihine dönüyor yüzünü, onu biricik kılan ve adeta ruhunu raptettiği kültürel kimliğe ve aidiyetine dönüyor. Gazze ruhen ezilmiyor ve sömürgeciye meydan okuyor. Bebekleri ve çocukları bu yüzden öldürüyorlar, bile isteye, o vakarı kırmak, o umut ve direnci yok etmek için. Her akşam birbiriyle helalleşerek başını yastığa koyan insanlardan, ana baba ve çocuklardan söz ediyoruz.

Merhamet Retorikleri

Söylenen sözler ile yapılan işler birbirini tutmadığında riyakârlıktan söz ederiz. Uluslararası ilişkilerde de değer veya çıkar eksenli yönelimler var. Doğru/ideal olan yönelimler ve maddi çıkar sağlayan yönelimler. Sözgelimi çocukları katleden bir ülkenin ordusuna silah sağlamak ahlaken doğru değildir ama o ülke sizin karakolunuz ise materyalist hesaplar öne çıkar ve sattığınız silahlar ölüm yağdırır. Dünya politikasında

çıkarcı anlayışın değer eksenli anlayışa galip gelmesi alışageldiğimiz bir durum ve buna kimi yazarlar *organize riyakârlık* ismini veriyor. Geçtiğimiz on yıllarda Batılı liderler dış politikalarında değerlerin öncelik kazanacağını, başka ülkelerde yaşayan yurttaşlar için de insan hakları ve özgürlük eksenli etik ilgilere çok daha fazla vurgu yapılacağını ilan etmişlerdi. Bu herkes için "evrensel bir ahlaki uzam" fikri anlamına geliyordu ve değer eksenli yeni bir uluslararası politikayı müjdeliyordu. Ortak kurallar, karşılıklı kazanımlar ve evrensel değerler üzerine kurulu bir dünya toplumu oluşturma projesi Batı dünyasının ahlak ve sorumluluğu sahiplenmesini mi gösteriyordu, yoksa içi boş bir retorikten mi ibaretti?

İki araştırmacı, Richard Perkins ve Eric Neumayer bu sorunun cevabını araştırmışlar ve Fransa, Almanya, İngiltere ve ABD'nin silah satış verilerine bakmışlar. Sonucu kestirmeden söyleyeyim, elbette organize riyakârlık düsturunca hareket etmişler ve çıkarları için değerleri feda etmişler. Otokratik, zalim, baskıcı rejimlere silah satışlarında en ufak bir azalma olmamış. Yani etik, lafta kalmış! Sayısı iki bine yaklaşan sivil katliamından sonra CNN neredeyse bütün gün kayıp bir işgalci askerine dair yayın yapıyor, Fransız ve Alman televizyonları İsrail'de hayatın zorlukları üzerine program üzerine program yayınlıyorlarsa Batı kurumlarına nüfuz etmiş bir organize riyakârlıktan bahsedebiliriz. Bir tür oksidentalizm yapmak değil niyetim, Batı hakkında toptancı yargılarda bulunmak istemem. Düşünce dünyasına büyük katkıları da ol-

muş bir uygarlıktan söz ediyoruz. Ancak Batılı resmî aklın içinde korkunç bir merhametsizliğin de gizli olduğunu seziyorum. Kendisinden olmayana merhamet etmeyen, merhameti kendi sınırları içine hapseden ve hatta kendi sınırları içinde de belirli toplumsal kesimlere daha merhametli davranan bir tür narsizm. Kendi uygarlık dairesini, kendi yurttaşını, kendi demokrasisini, kendi özgürlüğünü titizlikle kollarken aynı değerleri başka toplumlarda gözetmeyen, bazen de gözetilmesine imkân vermeyen bir kibir. Rasyonel hesapların ülkü ve değerleri yalayıp yuttuğu, araçsal aklın putlaştırıldığı bir dünyanın kibri. Kalbi çürümüş bir uygarlığın kibri.

Bu kibir hepimize, tüketim alışkanlıklarımızdan hayal dünyamızın ele geçirilmesine kadar boyun eğdiriyor. Ignacio Ramonet'nin sözleriyle, "ABD *[Batı diye de okunabilir -KS]* pek çok alanda söz dağarcığını, kavramları ve anlamı kendi denetimine almış durumdadır. Onun yarattığı sorunları yine onun sunduğu sözcüklerle formüle etmemiz gerekmektedir." Sömürgecinin orduları, zihinleri kolonize edemediğinde ölüm yağdırıyor. Biz ise "haz açlığı" içinde zihinlerimizi onun emrine açıyoruz. Her türlü büyülü sözleriyle, içecekleri, köfteleri, filmleri ve dizileriyle gönüllü olarak kendisine boyun eğdiğimiz organize riyakârlık karşısında hamasetten başka bir şey üretemiyoruz. İşe kendi zihin temizliğimizle başlayalım derim ben, önce kendi zihinlerimizi sömürüden arındıralım.

Yine de Brezilya, Şili, Ekvator, Salvador, Venezüela, Bolivya derken dünyada yeni bir vicdan ve merhamet

ekseni oluşuyor. Zalimin karşısında saf tutabilen ülkeler yeni bir vicdan ittifakının da habercisi olabilir. Kalbi çürümemişlerin ittifakı. Batı rüyasından Batı riyasına uyandığımız şu günlerde, ahlak, merhamet ve adaletin yanında saf tutalım.

Gazze için. Türkiye için. Daha güzel bir dünya için.

BARBARLIKLAR ÇATIŞMASI

John Gray, *Kara Ayin*'de modern devrimci hareketlerin binyılcı ve apokaliptik tabiatlarını tartışır. Komünizm ve Nazizm gibi toptancı ideolojiler, bir apokaliptik maneviyatla beslenirler. "Dünyadaki kötülüklerin sonsuza dek ortadan kaybolacağı bir Ahir Zaman beklentisi"dir bu. Şiddet yanlısı kitle hareketleri, apokaliptik militanlık marifetiyle yozlaşmanın failerini yok ederek dünyayı arındırmaya çalışır ve içsel çatışmalardan muaf, total ve mutabık bir topluluğu hedefler. Apokalitik fantezi, ister ortaçağ binyılcılığı isterse seküler binyılcılık şeklinde zuhur etsin, özünde aynıdır. Norman Cohn'un ifadeleriyle, "Asla yanılmaz, insanlığın kalan kısmından katbekat üstündür ve kendi misyonu dışında hiçbir iddianın doğruluğunu kabul etmez." Ütopyacı siyaset tasarıları, bu anlamda Hıristiyanlığın mutlakiyetçi ve apokaliptik iddialarının bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla, "Modern devrim-

ci hareketler dinin başka yollarla sürdürülmesidir." Devrimci ütopyalar, gerçekleşmesi imkânsız amaçlara ulaşmak için insanlık dışı yöntemler kullanırlar. Kusursuz bir toplum ve evrensel bir özgürleşme yaratmanın peşindedirler. Nazi barbarlığı, ilerlemiş bir Batı uygarlığının en gözde unsurlarından biri tarafından üretilmişti.

John Gray'i izlersek IŞİD ve modern devrimci hareketler arasında pek çok koşutluklar bulabiliriz. Öncelikle şiddeti çok dikkatli bir biçimde planlayan, terörü düşmanlarına korku salmak ve ele geçirdiği yerlerde insanları itaate zorlamak amacıyla gayet stratejik bir biçimde kullanan bir örgüt var karşımızda. Ayrıca uluslararası suç kartellerine benzer bir biçimde 21. yüzyıl küreselleşmesinin koyu gölgeli alanlarında iş görüyor. Banka soyuyor, kuyuları ele geçiriyor, haraca kesiyor, yağmalarla büyük bir servet ediniyor. Sadece bir terör örgütlenmesinden ibaret değil.

Gray'e göre, "İnternetten vahşetin yöntemsel uygulamasını yayınlayan bir 21. yüzyıl halifeliği, modern dünyanın hiçbir anlatısına uymuyor. IŞİD'in yaptıklarını İslam adına yaptığını kabullenmek onun dünya görüşüne teslim olmaktır. Vahşi apokaliptik kültürler pek çok zaman ve yerde var olmuşlardır." IŞİD modern barbarlığın adeta tiyatrovari bir dışavurumu, yeni bir şey. Savaşın hukukunu, hatta hiçbir ahlak ve hukuku gözetmediği için de nihilist. Çocukları, sivilleri, gazetecileri, kendisine benzemeyen veya yoluna çıkan herkesi adeta kör gözüm parmağına tarzda katlederek dünyaya meydan okuyor. İslam geleneğinin izlerini yok ederken

geçmişin bugündeki bir yankısından çok, bir 20. yüzyıl totaliter devleti gibi hareket ediyor. İnsanlar arasına vahşetle kaos ekiyor, İslam'ın bugüne dek rast gelmediğimiz istisnai ve aşırı bir yorumunu dayatıyor ve bütün dünyayı saldığı dehşetle irkiltiyor. Bolşevikler veya Kızıl Kmerler gibi merhametsiz bir şiddetle dünyayı ahlaki bozulmadan temizleyeceğini iddia ediyor. Bu yönüyle modern dünyanın karanlık bir veçhesini temsil ediyor: Mümkün olmayan hedeflerine ulaşmak için terör ve şiddeti sınırsız bir biçimde kullanıyor. IŞİD, kan dökücülüğün, ötekinin yok ediliş ve acı çekişinin sağladığı bir "kendinden geçme zevki" ile hareket ediyor. Bu zevk ve fiziksel üstünlüğünden duyduğu haz, utanç ve rahatsızlık duygularını örtüyor. Çünkü düşmanın ahlaki olarak da yok edilmesi gerekmektedir: Onun homojen varlığına karşı olan, bütünüyle suçlu ve insanlık dışıdır.

Carl Schmitt'in ifadeleriyle, "Bu yöntemleri başka insanlara karşı kullanan insanlar, kurbanları ve nesneleri olan bu insanları ahlaki olarak da yok etmek zorunda olduklarını anlarlar. Karşı tarafın tümünü suçlu ve insanlık dışı ilan etmek, onlardan bütünsel bir değersizlik duygusu yaratmak zorundadırlar; aksi takdirde kendileri suçlu ve canavar olacaktır." Slavoj Zizek, *NYT*'da yayınlanan bir makalesinde IŞİD'in gerçek anlamda özcü (fundamentalist) olmadığını yazıyordu. Bir özcünün, inançsız kişiyi kale almaması, ondan etkilenmemesi beklenirdi. Gerçek özcülerin aksine, terörist özcüler inançsızların günahkâr hayatlarıyla baştan çıkmaya hazırdırlar. Terörist özcü günahkâr ötekiyle

savaşırken, aslında kendi arzusuyla savaşmaktadır. "Bu yüzden," der Zizek, "IŞİD'in sözde özcüleri gerçek özcüler için utançtır. Terörist özcü gizliden gizliye kendisinde aşağı bir şey bulur, aslında Batılı standartları içselleştirmiştir. Ve kendisini bunlarla tartmaktadır."

Gray ve Zizek'i izleyerek şunu söylemeye çalışıyorum: Ölüm dürtüsünü bugün Ortadoğu'da bilinçaltından fora eden ve bütün bir coğrafyayı kan gölüne çeviren şiddet, özü itibariyle Batılı tarihsel kodlardan ilham almaktadır. Pervasız, görsel ve nihilisttir. Bu şiddet gösteriyle tamamlanan bir şiddettir, eğer internet olmasaydı belki IŞİD diye bir örgüt de palazlan(dırıl)mayacaktı. Kurbanlarını ve onlara uygulanan vahşeti dünyaya seyrettirerek kendisinden geçen bir ölüm pornografisi, adeta günaha tapınmakta ve erdemle alay etmektedir. Naziler bile günahlarını dikenli çitlerin arkasına gizlemeyi yeğliyordu.

Bu gösterme merakı, IŞİD liderinin bileğinde görülen pahalı İsviçre saati kadar Batılıdır ve İslamofobik önyargıları pekiştirmeye ve bölgeyi müdahaleye hazır hale getirmeye matuftur. Zaten bu vahşet gösterisinde ikna çabası yoktur, kafa keserek büyük askeri güçleri değil caydırmak ancak tahrik etmek mümkündür. Bu görselleştirilmiş vahşet, genetiğiyle oynanmış bir oluşum karşısında bulunduğumuzu düşündürüyor bana. İçine şeytani bir zekâ ve örgütlenme yeteneği katılmış, sömürgecinin büyük amaçlarına hizmet edebilecek hale getirilmiştir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ait bir apokaliptik vizyonun İslam topraklarında Ortaçağ kıyafetleri içinde sergilendiği ilginç bir "temsil" ile karşı karşıyayız.

Ortadoğu'ya uygarlık götürme projesi milyonlarca insanın hayatına mal oldu ve bu barbarlık, başka barbarlıkları besledi. Gilbert Achar, bu durumu *barbarlıklar çatışması* olarak isimlendiriyor. Kriz dönemlerinde barbarlığın özgül biçimleri uygarlığa galip gelebilir, onu yutabilir. Barbarlık meşru müdafaa için mazeret oluşturmasa da iki barbarlıktan daha güçlü konumda olan, o barbarlığın tohumunu oraya ilk defa atan, kolonyalist heveslerle başka devletlerin sınırlarını yeniden çizen, daha suçlu değil midir? İşgalcinin varlığı ve barbarlığı, öldürdüğü insandan daha fazlasının isyancıların safına geçmesine yol açar. Kolonyal politika barbarlığın son yüzyıllara özgü biçimidir.

Bugün Türkiye'de PKK'nın ortaya çıkışında Diyarbakır Cezaevi'nin karanlık günlerinin bir etken olduğunu tartışıyorsak, Ebu Garib ve Guantanamo'da yaşanan utanç verici işkence, aşağılama ve eziyetlerin de "artık kaybedecek bir şeyi olduğuna inanmayan" ölüm süvarileri yaratabileceğini hesaba katmalıyız. Cellatların kurbanlarının sırtına basarak, onları soyarak, utandırıp aşağılayarak verdikleri pozlar bugünün IŞİD barbarlığını bir ölçüde fitillemiştir. Sömürgeci efendi tarafından atanmış yöneticilerin en büyük cani ve hırsız oldukları bir Irak'ta, insanları geleceği ve yarını olmayan bir ülkede yaşıyor olma hissinden kim koruyabilir? Bir ülkeye ve bir zamana ait olamayışın tetiklediği mağlubiyet ve mağduriyet hissini, öldürerek ve vahşet gösterisine katılarak, kazananların safında yer alarak iyileştirmek isteyen yığınları kim engelleyebilir? Bağdat, Şam gibi İslam uygarlığının anıtsal şehirlerini bir

bir kaybediyoruz. Tarihsel hafıza yok ediliyor. İnsanı kaybediyoruz, iyiliği kaybediyoruz. Daha da önemlisi, dinin berrak ve barışçıl anlatısı, nasıl bir araya getirildiklerini ve dünya vizyonlarını hâlâ anlamaya çalıştığımız bir vandal güruh tarafından yok ediliyor. Onları pek az tanıyoruz ama sözüm ona din adına, dinin mukaddes bildiği her şeye savaş açtıklarını görüyoruz. Tarihte bir örnekleri yok, kendilerini yaslayacakları bir moral çerçeve yok. Yıkmak ve yok etmek üzere ilerleyen, tedhiş ederek zafer kazanan bir nihilizm alayı. Soğukkanlı bir psikopatinin, tecrübeli bir katilin elinden çıkma bir senaryoda şuursuzca kendilerine verilen rolü oynuyor gibiler. İşleri bittiğinde imha edilmek üzere.

KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE SAV

İyilik ile kötülük bir değil, sen (kötülüğü) daha güzel olan ile sav; bak, o zaman seninle arasında düşmanlık olan kimse, sımsıcak bir dost oluvermiştir!
Fussilet/34

Kuran kötülüğü daha güzel olan ile savmamızı öğütlüyor. Böylece yapay düşmanlıklar yerini gerçek manada bir dostluğa bırakabilir. Uzlaşma eğer kimileri için ötekinde kaybolma anlamına geliyorsa, buna *kokuşmuş uzlaşma* demek daha yerinde olur. Yozlaşmadan uzlaşmak ise ötekini kendi içinde eritmeksizin ve onun içinde erimeksizin, başkalığımızı koruyarak birbirimizi tanımamızla mümkün. Muhatabımı daha iyi tanıma arzusu taşımam, onu sömürgeleştirmek istediğim anlamına gelmiyor: İnsan ruhu fethedilecek bir toprak değil. Onun zihnini, ruhunu bana benzetmek ve onu kendime tabi kılmak için yola

çıkıyor değilim. Muhatabım benim için bir amacı gerçekleştireceğim vasıta değil, onunla *ben-şey* ilişkisi değil *ben-sen* ilişkisi kurmak istiyorum. Başka bir deyişle, özne-nesne ilişkisinden özne-özne psikolojisine geçmek arzusundayım. Sen sen olarak kal, ben de ben olarak. Başkalığımızın işaretlerini silmeden de konuşabiliriz birbirimizle, kendimiz kalarak da bir ilişki kurabiliriz. Farklılığa izin verebilir ve benzerliğimizi de takdir ederiz. Senin farklı olabilme yeteneğini kutluyorum, senin başkalığını, karşımda olabileceğin kişi olabilmeni kutluyorum.

Seni büsbütün farklı olarak görmek de çözüm değil zira aramızdaki bağı gözden kaçırmama yol açabilir. Çok kültürlülük tartışmalarından biliyoruz ki ötekinin ötekiliğinde *diretmesi* kimileyin öfkeyle karşılanıyor. Bazen ötekileştirme sosyal nefretin ateşleyicisi olabiliyor, ötekinin yabancı olarak kurgulandığı durumlarda, etnik ve ırkçı öfke ona yönelebiliyor. O halde hakiki bir tanıma, ötekini aynı kılmak veya onu işgal etmek veya yutmak arzusuyla değil tam aksine bir köprü, bir bağ kurma saikiyle hayata geçer. Tanıma ve sorumluluk at başı gider. Seni tanımakla, yara ve çürüklerinde benim de bir payım olabileceğini kabullenirim. Yaşadığın ıstırapta belki benim de bir sorumluluğum var. Ötekinden mesul olmak onun haklarının yanında bir *incinme yeteneği* olduğunu da kabullenmek demektir. Evet, hakların var ama aynı zamanda incinebilir bir varlıksın sen. Seni inciten her ne ise onu bilmek zorundayım, seni tanımak için yaralarını da tanımak zorundayım. İnsanın insanın üzerine titrediği, insanın

insana sığınak ve yurt olduğu bir dünyayı özlüyorum. Ancak geldiğimiz noktada dünya bir ihtimam ahlakını çoğaltmıyor, barbarlık ve kötülük kol geziyor. Terör, kendisine benzemeyen her şeyi yok ediyor ve insanlar arasına nifak tohumları ekiyor.

"Gece vakti, bir atlası kucağıma aldım / Gezdirdim parmağımı üzerinde / Söyle bakayım dedim, neren acıyor? / Her yerim dedi / Her yerim / Her yerim." (Warsan Shire) Dünya 11 Eylül'den beri hiç de tekin bir yer değil. Belki önce tekin değildi ancak devlet terörü ve daha küçük ölçekli ölüm tarikatlarının giriştiği terör, dünyayı giderek daha emniyetsiz bir yer kılıyor. Artık dünyanın her yeri acıyor.

Büyük sebepler genç insanlara her zaman çekici gelir: Bir güç, bir seçilmişlik, anlam ve cemaat duygusu verir. *Anomi*den kaçış. Onları hayatın getirdiği hayal kırıklıklarından korur. Katil devrimciler, ister dini ister seküler bir amaç uğruna hareket etsinler, ölüm tarikatı tarafından büyülenmiş, ona ram olmuşlardır. Yeni, gizli ve güçlü bir teşkilatın parçası olmakla geçmişin hayal kırıklığını tamir edecek bir kimliğe kavuşurlar. Sokakların işe yaramaz hapçı serserisi bir bakarsınız ölüm saçan bir muktedire dönüşmüş. Din burada meşruiyet sağlayıcı bir araçtır, savaşın sadece güç ve para için olmadığını söylemek ihtiyacını gidirir. Stalin veya Pol Pot'un cinayetlerini anlamak için *Das Kapital*'e bakmadığınız gibi, İsrail devlet terörünü anlamak için Tevrat'a müracaat etmediğiniz gibi, Karadziç'in cinayetlerinin İncil'de bir dayanağı olmadığı gibi, IŞİD vahşetini anlamak için de mukaddes Kuran'a

bakamazsınız. Baktığınız zaman terörün istediği şeyi tam da ona verir ve ona çok ihtiyaç duyduğu meşruiyeti sağlarsınız. Zira politik şiddeti meşrulaştırmak için Kuran'ı araçsallaştıran, onu kendi kirli dünyevi emellerine dayanak kılmaya çalışan bir zihniyet söz konusudur. İslam'a karşı *kutsal savaş* ilan eden Batılı ırkçılar tam da IŞİD'in istediği şeyi ona veriyor. Ortadoğu'nun üzerine düşen bombalar ve Avrupa'da yükselen İslamofobi, zihinlerde daha fazla ayrışma ve terör için daha fazla ideolojik meşruiyet demektir. Zaten terörün yaratmak istediği algı da budur: Ortada telif edilemez bir dini çatışma vardır ve herkes, en çok da ortada duranlar, safını seçmelidir.

Politik yetkenin çöktüğü, silahlı çetelerin halkı terörize ederek boyun eğdirdiği her yer, terör örgütleri için uygun bir fideliktir. Akışkan terör bir gün burada yarın başka bir yerde kendini gösterir. Müslüman Ortadoğu'nun aydınlanmış Hıristiyan Batı'nın asırlarca gerisinde kalmış bir karanlık çağda yaşadığını söyleyen oryantalist zihinler, bu toprakların sömürgeleştirilme tarihine hiç atıfta bulunmazlar. Bölge halkları Batılı sömürgeci efendilerin zulmü ve vahşeti altında hiç ıstırap çekmemiş gibi tuzu kuru bir tarihten söz ederler bize. Aşağı halkların medenileştirilmesi için bomba, işgal ve işkence gerekir. Bu *beyaz adamın yüküdür*. Rudyard Kipling'in ünlü şiiri, medeniyet götürülen aşağı milletlerin vefasızlığından yakınır: "Beyaz adamın yükünü omuzlayın / Ve onun eskiden aldığı ödülü siz alın / Durumunu düzelttiğiniz kişilerin kınaması / Koruduğunuz insanların nefreti / Usul usul

övüp göklere çıkardığınız / Ev sahiplerinin bağırışları / Neden bizi köleliğimizden çıkardınız / Çok sevdiğimiz karanlık geceden?" Minnet duyulası efendilerin dünyaya çıkardıkları bilanço şu şekilde: Devlet terörüyle öldürülen insanlar, bireysel terör eylemleriyle öldürülenlere göre yüz bine bir oranında. Yanlış duymadınız. Gerçeğin çölüne hoş geldiniz. Yoğun bombardımanlarda ölen sivil kurbanlar *munzam zarar* hanesine yazılır, masumların güçlü devlet tarafından katli sıradanlaştırılır, güçlü olanın barbarlığı onun daha az suçlu sayılmasına yeter.

Paris saldırıları asla mazur görülemez, Ankara, Suruç veya Beyrut'taki katliamlar kadar can yakıcı ve vahşidir. İnsan hayatı biriciktir ve kutsaldır. Yine de Batılı efendilerin Ortadoğu'da ne aradığını sormaya hakkımız vardır. Onlar bu topraklara hiç uğramasaydılar, kısa vadeli çıkarları için haritayı altüst etmeye niyetlenmese idiler milyonlarca insan ne canından ne de yurdundan olacaklardı. Evet, bu soruyu hepimizin sormaya hakkı var: Ona uşaklık eden diktatörün sırtını sıvazlayan, İsrail'in Filistin'de yürüttüğü vahşi politikalara omuz veren, canı istediğinde havadan bombalarla ölüm kusan Batı, bu topraklara medeniyet mi getirmiş oldu? Bir medeniyetin hafızası, anıt şehirleri, insanları acımasızca yok ediliyor ve ruhu olan topraklar vatan olmaktan çıkarılıyorken, bütün bu olan bitenin öfkeden başka ne uyandırmasını bekliyordunuz? Irak işgalinden önce camilerde selefi aşırılığı kendine hiçbir yer bulamıyordu, ilim ve tasavvufun emzirdiği bu topraklarda şimdi ne oldu? Hapishanelerde türlü

aşağılamalara maruz kalan, itibarsız, işsiz ve rütbesiz insanlar o öfkeyle dinin en dar, en bağnaz ve en vahşi yorumuna tutundular ve kendi ruhlarının dinmeyen acısını başkalarına daha büyük acılar yaşatarak dindirmeye soyundular. Dinin kurucu metinlerini totaliter bir itkiyle, İslami normlardan ziyade Avrupa faşizmine benzer bir biçimde tekçi bir okumaya tabi tuttular. Hayır yoksulluk ve eşitsizlik değil, ölüme söz geçirebiliyor olduklarını düşünmenin vahşi narsizmi harekete geçiriyor onları. Hakikatin peşinde değiller, bir teolojileri yok ve işte bu yüzden de bir vicdan ve insafa sahip değiller. Yaşayan ölünün sadece daha fazla ölüm kusarak hayata tutunma arzusu. Bu yüzden dini ve ilmi konularda yazılmış altı bin kitabı yakıyor, bu yüzden bilgiye erişimi kısıtlıyor. Bağdat ve Şam'ın mürekkep kokan sokaklarından ilham almıyor, kopyaladığı şey Avrupa faşizmi, Nazi Almanya'sı.

Savaşan bir grupta bireysel vicdan buharlaşır. Orada sadece grup kimliği ve emre itaat vardır. Grup kimliğinde kişisel kimliğini eriten kişi, kaos ortamında ne yapacağı ve nereye gideceğine dair bir bilgi edinmek ister. Geleceğin belirsizliği onu grup kimliği ile bir yön bulma arayışına götürür. Terör örgütleri müntesiplerine bir önem ve seçilmişlik duygusu bahşederek de onları kendilerine ram eder. Avrupa sokaklarındaki *Bay Hiç Kimse*, Ortadoğu'ya gelir ve inançsızlar ordusuna karşı savaşa girişerek, hemen bir kahraman payesi edinir. Terör örgütünün manyetizması, bu son apokaliptik savaşta, tarihi onun safına katılanların yazacağı vaadindedir. Bu söylediklerim daha çok farklı ülkelerden

gelerek macera, heyecan, mana ve önem arayan gençler için geçerli. Yerlilerin para, statü ve kimlik kazanmak gibi başka sebepleri de olabilir.

George Orwell, *Kavgam*'ı değerlendirdiği yazısında şöyle demişti: "Bay Hitler insanların sadece huzur, emniyet ve rahatlık istemediğini fark etmiş. İnsanlar macera, zafer ve kendini feda etmek de istiyor." Batı toplumlarında ayrımcılığa uğramış, yabancılaşmış, hayattan ve toplumdan kopmuş yeni yetmeler için bu zafer vaadinin baş döndürücü bir etkisi olmalı. Peki Türkiye veya diğer İslam ülkeleri? Atalarının dininin yanlış olduğunu, hakikati sadece kendi sarsılmaz çizgisinin temsil ettiğini söyleyen ergenler veya doğal mağluplar, kendi hayat ve kimlik krizlerini terör örgütlerine kapılanarak aşmak isteyebilir. Yahut bir ütopya cennetinde yaşamanın vaadine kanarak sınırı geçebilir. Ama korku imparatorluğunun içine girdikten sonra, korkunun hükmüne tabi olmaktan başka bir seçenek yoktur. Zalimce eylemler, çoğu zaman canavar ruhlu insanlardan çok toplumsal şartlardan beslenir. İçinde bulunulan şartlar, "karıncayı incitmez" sanılan insanları bile zalimce davranmaya itebilir.

Sonuca gelelim: Bütün bunlar *neden* sorusuna karşılık aradığımız, çoğu ruhsal düzlemde bir sebep-sonuç ilişkisi kurmaya çalışan açıklamalar. Hepsi yanlış olabilir, bütün bu genellemeler olan biteni açıklamaya hiç yaramayabilir. Belki psikolojik, politik ve sosyal pek çok etkenin bir araya gelmesidir, teröre zemin hazırlayan şey. Benim söylemek istediğim temel mesele şudur: İnsanlara hayatta kalmak, kendi hayatlarını ve başka

hayatları değerli saymak için sağlam sebepler sunmak gerekir. "Terörizmi durdurmak istiyorsanız," demişti Noam Chomsky, "ona katılmaktan vazgeçin." Evvel emirde, İslam coğrafyası Batılı güçlerin oyun alanı olmaktan çıkarılmalıdır. İnsanlara, gençlere, ergenlere, hayatın mağluplarına, dünyada bir ütopya yaratmak isteyenlere ve bunun tek yolunun da bir ölüm tarikatına bilet almaktan ve başkalarına ölüm kusmaktan geçtiğini düşünenlere hayatın da bir çift lafı olmalı: *Sana* kötülüğün ancak daha büyük bir kötülükle giderileceğini söyleyenler kana susamış yalancılardır. "Eve dön, şarkıya dön, kalbine dön."

Kötülüğü iyilikle sav.

VAR OLMAYAN EV

Kültür, bazı verileri muhafaza ederken işimize yaramayan malumatın da unutulmasına izin vermektir. Borges'in *Funes ve Sonsuz Bellek* adlı öyküsünde anlattığı kahraman, her şeyi en ince detayına kadar hatırlayan ve unutamayan bir kişiliktir. Funes, bütün bu hatırlama yeteneğine karşın detaylarda o kadar boğulmaktadır ki analiz etme yeteneğini yitirmiştir. Borges şöyle söyler: "Buna karşın düşünme yeteneğine sahip olduğundan şüphe ediyorum. Düşünmek ayrılıkları unutmak demektir, genellemek, soyutlamak demektir."

Unutmak, belleğimizin -çağımızda giderek artan- bilgi bombardımanı altında bir uyum sağlama yeteneğidir. Sonsuz sayıda ayrıntı karşısında belleğin uyguladığı bir eleme stratejisi. Önemsiz deneyimleri unutmak, dünyanın genel bir resmini oluşturmamıza yardım eder. Eğer biz de Funes gibi sürekli olarak geç-

mişimizin bütün sayfalarını dolduran ayrıntılı anılarımız tarafından kuşatılmış olsaydık, anlatacak tutarlı bir hikâyemiz olmazdı.

Günümüzde soru şudur: Tamamen bir malumat çöplüğüne dönen internet âlemi hemen elimizin altında olduğuna göre hafıza gerçekten ihtiyacımız olan bir şey midir? Umberto Eco'nun sorusuyla "Protezimiz her şeyi, baştan sona her şeyi bilebileceği zaman, daha ne öğrenmemiz gerekecek?" Oysa antik çağlarda ve ortaçağda kitap, insan belleğinin bir alternatifi olarak, insanı hatırlama zahmetinden kurtaran bir araç olarak görülmüyordu. Manastır geleneğinde kitaba hafızaya yardımcı bir araç gözüyle bakılıyordu, amacı tam olarak bazı şeyleri hafızaya yerleştirmeyi kolaylaştırmaktı.

Kolektif amnezi çağında belleğe ve geçmişe dönüş arzuları neyi simgeliyor o halde? Andreas Huyssen, şimdinin aşamalı olarak gelenekten koptuğunu, medya doygunluğunun her yeri, her zamanı anında tekrarlanabilir kılıp uzamsal ve zamansal farklılığı silip süpürdüğü koşullarda, tarihe ve belleğe dönüşün, aynı zamanda yeni bir *tutunma noktası* bulma çabası olarak yorumlanabileceğini söyler. Şöyle yazar: "Tarihe, özgün sanat yapıtına, özgün müze nesnesine duyulan arzu bence, gerçekliğin şimdiye kadar olmadığı ölçüde bizden kaçtığı bir zamanda gerçeğe duyulan arzu ile koşutluk içindedir. Eski gerçeklik/ütopya karşıtlığı basit ikili yapısını yitirmiştir çünkü gerçekliğin öylece var olmadığını -tıpkı ütopya gibi, ancak ütopyadan farklı bir biçimde- her zaman kurgunun bir alanı olduğunu teslim ediyoruz. Ayrıca edebiyatta da tarih ile

kurmaca arasındaki eski ikili karşıtlık, gerçekliğini korumuyor. Bir fark olmadığı anlamında değil, tam tersine, tarihsel kurmacanın bize dünyada gerçek olanda, sonunda ne kadar kurmaca olduğu ortaya çıkarsa çıksın, bir tutunma noktası sağlayabileceği anlamında."

Svetlana Boym da kolektif hafıza ile ulusal hafıza arasındaki ayrıma dikkat çeker. Ona göre kolektif hafıza günlük hayatın ortak işaretleridir ve bu işaretler bireysel hatıraların ortak toplumsal çerçevelerini oluşturur. "Ulusal hafıza ortak günlük hatıralardan tek bir teknolojik hikâye çıkarma eğilimindedir. Boşluklar ve süreksizlikler, tutarlı ve esinleyici nitelikteki kurtarılmış kimlik hikâyeleriyle yamanır. Oysa kolektif ya da kültürel hafızanın ortak günlük çerçeveleri, birden çok anlatıyı aklımıza getirebilecek bireysel hatıralar için levhalar sunar. Kolektif hafıza çerçeveleri, modernlik akışı içinde sığınılacak bir liman olarak görünür ve geçmiş ile şimdi, ben ile öteki arasında dolayımda bulunur."

Nostalji, günümüzde bellek takıntısının en yaygın biçimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. "Hemen hemen herkes. . .bir tür kolektif amneziye kapılarak belleğini yitirme korkusuyla tedirgin," diye yazar Jacques Le Grof, "Bu korku, geçmiş zaman modalarına duyulan tuhaf bir ilgi ile ifade ediliyor ve nostalji tacirleri tarafından acımasızca sömürülüyor; bu yüzden de bellek kavramı tüketim toplumunda çok satar hale geliyor."

Nostalji günlük hayatta ve sinemada kendisine menfezler buluyor. Günümüzde nostalji ya da geçmiş

özleminin çocukluğun özlenmesine indirgendiği dile getiriliyor. Svetlana Boym, burada ilgi çekici bir örnek verir: Eski Doğu Almanlar şapkalı hoş bir adamın simgelediği eski trafik işaretlerinin yerine daha pragmatik bir Batı Alman imgesinin geçirilmesini engellemek için kampanya başlatmışlardı. Öncesinde hiç kimse *Ampelmann*'a fazla dikkat etmemişti, ama artık sokak levhalarında görülmez olunca birdenbire tüm ulusun sevgilisi haline gelmişti. "Hatıraların kolektif çerçevelerinin farkına ancak yaşadığımız cemaatten uzaklaşınca ya da bu cemaat bir alacakaranlık alanına girince varırız. Kolektif hafıza çerçeveler, yas sırasında yeniden keşfedilir," diye yazar Boym. Ona kalırsa, nostalji artık var olmayan veya hiç var olmamış evi özlemektir.

Nostaljiyle özne, bir zamanlar sahip olduğunu düşündüğü tamlık, ahenk ve birlik duygusunu arar. Geçmiş, Gaston Bachelard'a göre olgusal gerçeklikte değil tahayyülde yer alır. Geçmiş kelimelerde değil tahayyüldedir. Çocukluk gündüz düşlerinde hayat sürer ve bu sürekli çocukluk sayesinde geçmişin şiiri yazılır. Bu sözlerin bir romancının sözcükleriyle çok daha iyi anlaşılabileceğini sanıyorum. George Elliott şöyle yazar: "Doğduğumuz yerlerde, nesnelerin bizler daha seçim yapma zahmetini tanımadan gönlümüzü fethettiği yerlerde, dış dünyanın yalnızca kişiliğimizin bir uzantısı gibi göründüğü yerlerde hissettiğimiz rahatlık gibisi yoktur." Türk sinemasının yakın zamanlı kimi örneklerinde popüler nostaljinin dile geldiği ve çocukluğun masumiyetle özdeşleştirildiği, böylece toplumun geçmişin olaylarından sorumlu tutulmadığı görülür. Asu-

man Suner'in saptamasıyla, bu filmler geçmişin eleştirel bir sorgulamasını yapmaktan ziyade, donmuş bir çocukluk imgesinde geçmişi rehin alır. Türk nostalji filmleri geçmişe toplumun çocukluk dönemi olarak bakar. Geçmişi yeterince derin kazabilirsek bugün burada ta diplerde yatan duygularımızı da açığa çıkarabileceğiz. Popüler nostalji filmleri aidiyeti romantikleştirip kutsar ve bu arada onu sorgulamayı elden bırakır.

Kolektif ve hatta bireysel belleğimiz, toplumsal ve tarihsel süreçlerle iç içedir. Geçmişi anımsarken seçimler, yorumlar, çarpıtmalar yaparız. Belleğimiz bazı şeyleri seçer, bazı şeyleri geride bırakır. Bir görme biçimi aynı zamanda bir görmeme biçimidir; bir hatırlama biçimi de aynı zamanda bir unutma biçimidir. Bellek yalnızca bir kaydetme yöntemi olsaydı "gerçek" bir anı da kaydetmek mümkün olabilirdi. Fakat bellek yalnızca bir bilgi kodlama, bilgi depolama ve bilgiyi stratejik biçimde bulup getirme sürecidir ve bu sürecin her aşamasında toplumsal, psikolojik ve tarihi etkiler söz konusudur.

En basit haliyle nostalji, geçmişe duyulan özlemi ifade etmektedir diyebiliriz. TDK sözlüğü şöyle bir tarif veriyor: "Geçmişte kalan güzelliklere olan özlem duygusu ve bu duygunun baskın bir duruma gelmesi, geçmişseverlik, gündedün". Beklendiğinin aksine, nostaljik bir ruh haline sahip insan için geçmişe duyulan özlem, hüzün, mutsuzluk, umutsuzluk duyguları ile birlikte hissedilmez. Aksine nostaljik ruh halini taşıyan kişi, kısmen yükselmiş bir duygu durumunu da taşımaktadır. Geçmişe duyulan özlem, kişinin geçmişi

andığı zamanlardan haz alması ve bu anlarda umutla dolması gibi olumlu duygularla beraber gözlemlenir.

Bu aşamada nostalji adı verilen ruh halinin, normal ve patolojik olarak iki şekilde görüldüğünü söylemek gerekir. Normal, sağlıklı bir nostaljik ruh hali, kişinin geçmişi haz ile anması ve bu sırada umutla dolmasına rağmen, içinde yaşadığı ânın koşullarından ve gerçekliğinden kopmaması ile belirginleşir. Nostaljik ruh halinin bu sağlıklı versiyonunda dahi kişi hatıralardan haz almaktadır. Aslında bu ruh hali, neredeyse bütün insanların gün içerisinde zaman zaman yaşadığı bir ruh halidir ve hatta kişiye faydalarının olduğu dahi söylenebilir. Kişi gün içerisinde stresli olaylara karşı kendi duygu durumunu olumlu yönde değiştirecek şekilde nostaljik ruh halini kullanır. Ancak patolojik durumların aksine, sağlıklı nostaljik ruh hali kişinin şimdi ve burada yaşadığı gerçekliği algılamasını engellemez. Hatta o gerçekliğe daha çok yaklaşmasına, oynadığı sosyal, duygusal, bilişsel tüm rollerde daha başarılı olmasına sebep olabilir.

Patolojik durumda olan nostaljik ruh halinde ise, kişi hatıralara fazlaca odaklanmıştır. Bu odaklanma kişinin o hatıralarla neredeyse "bir" olması şeklindedir. Gerçek algısı bozulmuştur, burada ve şimdide yaşaması gereken kişi aslında geçmişi şimdiye taşıyarak, bu hatıraları tekrar canlandırma eğilimindedir. Bu durumdaki kişiler, geçmişi fazlaca idealize etme, sürekli geçmişten bahsetme, geçmişi "şimdiki" dilde kullanma gibi eğilimlere sahiptirler. Bu kişilerin çoğunlukla geçmişte takılı kaldığı bir kahramanları vardır. Bu kahraman aile içerisinden ya da aile dışından olabilir. Kişi

bu kahramanda büyük bir güven duygusu bulabilir ve hatta zaman içerisinde o kahramana benzemeye de çalışabilir. Bu sebeple patolojik boyutta nostaljik bir ruh hali taşıyan kişiler, davranışlarıyla idealize ettiği geçmiş kahramanları hatırlatırlar.

Nostaljik ruh hali daha çok bir yaşayış şekli gibidir. Gerçekten geçmişe kaçış. Bu yönüyle nostaljik halet-i ruhiyenin bir kaçış stratejisi olduğunu söyleyebiliriz. Bugünün acı gerçekleriyle yüzleşmek yerine, şanlı mazinin serinliğine sığınmak. Şanlı geçmişle yaşayan kişi, bugünün gerçekliğini görmek istemez ve bu nedenle geçmişi az ya da çok çarpıtarak idealize eder.

Nostaljik ruh haline sahip olan kişi, sürekli bir özgüven yükseltme ihtiyacı hisseder. Hatta bizzat kendi nostaljik yaşayışı da bu özgüven hissini sürekli yükseltmeye yöneliktir. Bu sebeple kendi narsistik ihtiyaçlarına hitap edecek şekilde kişi, yaşadığı nostaljik dünyayı da genişletme ihtiyacı duyar. Başka insanlara yaymak istediği bir dünya algısı ve kabullenişi vardır. Kişi kendi nostaljik dünyasını ötekine sık sık anlatır; beklentisi ötekinin de bu dünyadan etkilenmesi, onun yaşadığı duyguları yaşaması yönündedir. Ötekinin kendi dünyasına ilgisiz kaldığını gördüğü durumlarda kişi öfkelenmeye başlayabilir. Ötekini de bu nostaljik ruh haliyle coşkulandıramamak, aslında bir yenilginin varlığını hissetmek anlamına gelir. İç dünyası herkes tarafından kabullenilmemektedir. Acaba kişi bu *var olmayan ülkeye* fazlaca mı güvenmiştir? Kişinin bu iç dünyasının izafi varlığını ona hatırlatacak olan gerçekle karşılaşmalar, doğal olarak onun tepkisini çeker.

Dış gerçekliğin farklılığı ve kişinin o dış gerçekliğe bugünden bir cevap veremeyecek durumda hissetmesi endişe ve öfkeye yol açar. Fethi Benslama, buna *kendi olma ümitsizliği* adını veriyor. Kendi olmaktan yorulan, kendi sorunlarına bugünden bir ümit üretemeyen kişi giderek bir köken mitolojisine sığınır ve kaybettiği özgüvenini geçmişin koridorlarında arar.

Nostalji bize bir tarihsel süreklilik duygusu verir. Geçmişi idealize eder ve kendi kimliğimizi de oraya yerleştirmek suretiyle "şanlı geçmiş"ten kendimize bir pay biçeriz demiştik... Aslında geçmiş özlemi bir yanıyla da modern zaman fikrine bir başkaldırı, ilerleme ideolojisine açılan bir bayraktır. Nostaljik kişi tarihin akışını durdurmak ve onu özel ya da kolektif bir mitolojiye dönüştürmek ister. Zamanın geri çevrilemezliğine teslim olmayı reddeder ve bir mekânı ziyaret eder gibi, tekrar tekrar tarihi ziyaret etmek, hatta orada otağ kurmak ister.

Altın çağ mitosu, bugünün zayıflığına bir panzehir olarak sürekli diri tutulur. Devrini tamamlamış ve gitmiş olan geçmiş, kısa bir süreliğine de olsa bugün kılınarak kendimize itikadımızı tazeler. Nostalji kafayla kalp arasındadır: 'Kafa şu an en latif duygularla hatırladığımız geçmişin tam da öyle olmadığını bize söylerken, kalp bu duyguda rahatlama ve teselli bulur. Bugün hemen erişemediğimiz o geçmiş, hem çok değerli hem de idealdir. Geçmiş asla geçip gitmemiştir nostaljik kişiye göre, geçmiş gelecek kadar belirsizdir ve her zaman yeniden inşa edilmektedir. Nostalji insanı aslında geçmişte saklı olan bir duygu veya ruhu

yeniden yakalamak istemektedir. Böylece geçmiş özlemi, varlığımıza yüksek bir mana aramanın bir yöntemi haline gelir. Nostalji üzerinden şanlı mazideki mutlu günleri hatırlar ve mutluluğun izlerini süreriz. Ne de olsa geçmiş, bugün gibi ayaklarımızı bağlamaz. Bu bakımdan geçmişe özlem, aslında bir yandan da bugün nerede ve kim olmak istediğimizi söyler bize.

Nostalji bir anlamda geçmişle barışmanın yoludur. Geçmişin, *geri gelmeyecek kadar uzağa gitmiş olan* geçmişin bir tür ehlileştirilmesi, bir şeytan kovma. Ülküleştirilen şey yitmiş gitmiştir ancak yine de özlenmektedir. Ancak gerçekte onu geri getirmenin mümkün olmadığını da biliyoruzdur. O ancak imgelerle geri gelir. Öyleymiş gibi yaparız. Geçmiş olaylar öyle bir yeniden inşa sürecinden geçer ki izleyici onu bugünde yaşantılar. O zamanın nasıl olduğuna dair bir hayal kurar ve geçmişin temsillerine duygusal olarak bağlanır. Evet, bu bir tahayyül işlemidir ancak yine de izleyiciden bilişsel bir tepkiye gereksinir: Temsil asla gerçeği ikame edemez. Geçmişin sonsuza dek yitip gitmiş olduğu bilgisi yürek yakar. *Nostalji, geçmişin temsili ve gerçeği arasındaki boşluğa oynar.* O boşluğu yenme arzusunu ve kaybedilmiş olanı telafi etme isteğini dile getirir.

Mesele, geçmişe dönmek ve oradan kendimize bugün yoksun olduğumuz değerleri çıkarıp yapıştırmak değil, burada ve şimdi kalarak kendimizle yüzleşmek, "olmak cesareti"ni gösterebilmektir. İnsanın ve milletin ruhsal esenliği, ne kadar acı verici de olsa, hakikatle yüzleşebilmektedir.

Hakikat yaralar, yalan ise öldürür.

İYİ MÜSLÜMAN, KÖTÜ MÜSLÜMAN

Elbette Charlie değilim. Yaşadığı toplumdaki dışlanmışların, insan yerine konmayanların değerlerine ve dinine saldıran bir hicivle işim yok. Öte yanda, açıkça kışkırtıcı ve tahkir edici de olsa, sadece fikir beyan eden insanlara yönelen bu sapkın terörü lanetliyorum. Öldürerek Tanrılığa soyunan, Tanrı adına karar veren bu nihilizmin Tanrı'ya başkaldırının aslında ta kendisi olduğunu düşünüyorum. Ölümü kutsayan, kurbanlarına karşı en ufak acıma hissetmeyen ve kendini bir araca dönüştüren bu nihilist terör, post-politik bir iklimin antitezidir. Bülent Diken'in ifadeleriyle, "Kutsalların en kutsalını, insan yaşamını kurban eden yeni terörizm, bir dava uğruna ölmenin hayal edilemez olduğu edilgin nihilist tüketim toplumuna kesin bir meydan okumadır." Aslında problem belki de Batı insanının artık bir davaya inanmaması, bir inanca bel bağlayamaması ve giderek uğruna mü-

cadele edeceği bir davanın da kalmamasıdır. Tanrı'nın hayattan kovulduğu, hazzın kutsandığı, insanın bir tüketiciye indirgendiği bu boşluk toplumunda ölüm adeta inkâr edilir. Bu pasif nihilizme karşı radikal nihilizmin estirdiği yeni terör dalgası, ölümü pey olarak kumar masasına sürüyor ve bir anlamda bastırılmış ve yasaklanmış olanın geri dönüşünü simgeliyor. Bir nefret teolojisi etrafında örgütlenen bu nihilizm her an yok etmeye ve yıkmaya hazırdır. Bu tarz bir düşüncenin izlerini Bush veya Ladin'de birbirinin karbon kopyası olarak bulabilirsiniz: Ya bizimlesinizdir, iyilik ve saflığı temsil ediyorsunuzdur, ya da onlarla, yani kötülük ve kirliliğin yanındasınızdır.

Zizek'in sözüyle, özcü terörist, "inanmaz, doğrudan bilir". O, kendini gördüğü biçimiyle, Tanrı'nın iradesidir ve onun eylemi, aşkın olanla kendi bireysel ölümlü varlığı arasındaki mesafeyi kapatan Tanrısal bir eylemdir. Böylece inanç kesin bilgiye, kutsal olan dünyevi olana dönüşür ve hınç, yok ederek dünyayı eski saflığına döndürmeyi hedefler.

"Hiyerarşi ve baskının temel başarısı, insan yerine konmayanları, bunun doğal olduğuna inandırmalarıdır," demişti Chomsky. Üç Fransız vatandaşının yol açtığı bu menfur saldırı için bütün Müslümanlardan kendilerini ve kendi dinlerini temize çıkaran açıklamalar beklenmesi, *söyleme mecburiyeti*ne dair gizli bir faşizmin de yürürlükte olduğunu bize gösteriyor. İnsan hayatının kutsallığı gibi evrensel önemde değerler, bütün kadim öğretilerin özünü oluşturur ve asla Batı'nın tekelinde değildir. Salman Sayyid'in ifadesiyle, "Batı'nın

KAYIP ARKADA

yaptığı en büyük hile, neyin iyi neyin kötü olduğunu ancak kendilerinin bildiği konusunda dünyayı ikna etmeleridir." Batılı anlamıyla bütün mukaddeslerle savaşabilen bir ifade özgürlüğü Paris veya Londra'da o değerleri içselleştirmiş birisi için şayan-ı takdir olabilir, ancak Karaçi'de bir dokumacının kişiliğinin özünü de, mukaddesle kurduğu derin ve hürmetkâr bağ oluşturabilir. "Batı en iyisini bilir" tarzı ilerlemeci bir Avrupa merkezciliğin dayatılması sadece sömürgecilik fantezisinden ibarettir ve muhatabının kişisel dünyasını geçersizleştirmektedir. Sömürgecilik, Edward Said'in betimlemesiyle söylersek, halkların kendini ifade etme kudretinin ellerinden alınmasıdır. Onların kendilerini, bildikleri biçim ve dilde hikâye edebilmelerinin önüne geçilmesi ve onun yerine bir ezber dayatılmasıdır. Antropoloji biliminin kurula geldiği yıllarda ırkçı ve sömürgeci amaçlara hizmet ettiği, *beyinsiz Afrikalı*'ya dair hangi fantezileri ürettiği bilim tarihinin karanlık sayfalarında duruyor.

"Biz sizin için daha iyisini düşünürüz," diyen bir kültürel duyarsızlık ve hatta nobranlık, atalarının yaşadığı kolonyal tecrübeyle özgüvenleri iyiden iyiye aşındırılmış genç göçmenlerde öfkeyi yoğunlaştırıyor. Bu gençler polis şiddetinin nesnesi olmakla terörist şiddetin öznesi olmak arasında bir sarkaçta gidip geliyor. Yok edici nefret aslında kendi yurtsuzluklarına, atalarının dün ve onların çocuğu olmakla kendilerinin bugün yaşadığı aşağılanmaya duydukları öfkenin yer değiştirmiş hali gibi. Öldürerek ve ölerek, ölümü yücelterek anlamsız hayatlarına bir anlam bulmak ister gi-

biler. Paris gettolarında hiç kimse olarak yaşayan biri, çok kısa bir an için, "soylu savaşçı" kıldığını sanıyor kendini, sadece yok etmekle güç topluyor, başka hayatlara duyduğu öfkeyle belki yaşanmamış hayatının intikamını alıyor. Din burada en son sözünü edeceğimiz şeydir, yaşanan bu süreç ortaçağ hayaletlerinin bugünün duvarından içeri sızarak bize bir tahammülsüzlüğü getirmesi değil, tam aksine modern bir süreçtir. Varlığını kolonyal tecrübenin izlerine ve kitle iletişim araçlarına borçludur.

Mahmood Mamdani'nin *İyi Müslüman, Kötü Müslüman* başlıklı bir kitabı var, Türkiye'de 2004 yılında yayınlanmış. Dilimizde kıymeti bilinmemiş kitaplardan biri. Mamdani bu çalışmasında sömürgeci projenin dolayımlı bir biçimde devam ettiğini ve sömürge karşıtı direnişin modernliğe kültürel bir direnç olarak karşılandığını yazıyor. "Eğer iyi Müslüman, kötü Müslüman diye bir şeyin varlığını kabul edeceksek," diyor, "iyi Batılı, kötü Batılı diye bir ayrımı da yapalım. Ama mesele burada bitmez: Kültürü sadece coğrafya üzerinden okumakla haksızlık yapıyoruz. İslam küresel bir din ama onu sadece Ortadoğu üzerinden okumaya çalışıyoruz."

Terörizm modernlik öncesi bir kültürün modern kültüre sirayet etmesi değil, zaten modern bir inşa. Ama bugün bizden iyi Müslümanlar ile kötü Müslümanlar arasında ayırım yapmamız isteniyor. Ilımlı ve "gerçek" İslam ile aşırılıkçı politik İslam arasına bir çizgi çizmemiz bekleniyor. Mamdani kitabında şimdinin "kötü Müslüman"larının, Afgan savaşında, CIA marifetiyle nasıl üretildiğini tartışıyor. Çağdaş özcü-

lüğün geleneksel kültürel bir kalıntı değil modern bir proje olduğunu söylüyor. "Afyon, medreseler ve cihad, hepsi yeniden biçimlendirilerek kötülük imparatorluğuna karşı ABD seferberliğinin emrine verildi," diyor. Sovyetler çekildikten sonra birbirine düşen Mücahit gruplar kendi şehirlerini bombalamaya ve tahrip etmeye başlamışlardı, tam da iktidarı ele geçireceklerken insanların kalplerini kaybetmişlerdi. Bugün Ortadoğu'yu yangın yerine çeviren terörde, hedeflere sarmalanmış görünen bir nihilist öz var. Aslında gerçek hedef sadece yok etmek ve yıkmak. Ortadoğu'ya Batı'nın eli değmeseydi bölge bu kadar istikrarsızlaşacak mıydı? Bugün dünyaya yayılan selefi kılıflı radikal nihilizm hangi laboratuvarlarda imal edildi? *Batılı beyaz efendi* buralara demokrasi getirip de karşılığında ucuz petrol almaya niyetlenmeseydi her gün yüzlerce "yası tutulmayan hayat" kaybedilecek miydi?

Terörizmin üstesinden sadece askeri önlemlerle gelinemez. Çatışma askeri alandan politik alana kaydırılmadan ve politik terörün kaynakları kurutulmadan terör bertaraf edilemez. Bu coğrafyanın insanları olarak, Batılı efendiler tarafından kurtarılmaya ve aklanmaya ihtiyacımız yok. Gölge etmesinler, başka ihsan istemez. Asırlık Kürt meselemizi kendi başımıza çözmeye yaklaştığımız gibi, kendi ihtilaflarımızı da kendi aramızda çözebiliriz. Kim olduğumuzdan ve bizi biz yapan değerlerimizden utanmıyoruz. O yüzden Charlie değiliz, o yüzden kimseden özür dilemiyoruz. Ve yine o yüzden insan hayatının kutsiyetini savunuyor ve terörü lanetliyoruz.

UNUTUŞ VE HATIRLAYIŞ

Hatırlanan geçmiş, kayıt altına alınmış geçmişten çok daha geniş bir ülkedir. Kayıt altına geçmiş, belleğin zapt ü rapta alındığı ve bugünün norm, değer ve koşullarından maziye baktığımız bir politik tavra işaret eder. Bu yönüyle geçmiş uzun sessizliklerden oluşur. Çünkü geçmişi denetleyen bugünü denetler ve bizim kendilik imgemizi sarsabilecek her türlü geçmiş anlatısı, iktidarın görünmez aygıtlarıyla susturulur. Kendimizi bir parçası saydığımız toplum veya grupların yaptığı haksızlıkları duymak istemeyiz. Bellek çoğu zaman bugünden kurduğumuz bir inşadır ve geçmişi de bugünün bilgi, tercih ve anlatılarını destekleyecek şekilde hatırlama eğilimindeyizdir. Özellikle kendimizi içinde bulunduğumuz grupla fazlaca özdeşleştirme eğilimi gösteriyorsak, grubumuzun geçmişteki hatalı davranışları ruhsal olarak bizi tehdit eder ve suçluluk duygusuyla baş başa bırakır. Geçmiş-

ten üretilen *kolektif hafıza*, ideolojilerin savaş alanıdır ve "geçmişin farklı versiyonları, bugünü denetim altına almak için birbiriyle mücadele eder durur". Bugünün "bellek endüstrisi" veya "bellek patlaması" çağında neyi hatırladığımız kadar neyi unuttuğumuzu da araştırmamız gerekiyor. Eskimo şiirinin yalnızca sözcüklerle değil, o sözcüklerin arasını dolduran sessizliklerle yazıldığı söylenir. Neyi unuttuğumuzu hatırlamak, "geçmişin susturulduğu" anlara dönüp bakmak demektir. Neyin hatırlanması gerektiğini belirlemek demektir.

Howard Zinn *ABD Halklarının Tarihi*'nde devlet belleği ile bireysel bellekler arasındaki ayrıma dikkat çeker. Sözgelimi Kolomb'un ve onu izleyenlerin denizci ve kâşif olarak kahramanlıklarını vurgulamak ve soykırımlarını önemsizleştirmek teknik bir zorunluluk değil, ideolojik bir seçimdir. Bu soykırıma farkında olmadan onay vermektir. Tarihi kurbanların gözünden görmeye çağırır bizi Zinn, Arawak yerlilerinin yaşadığı büyük katliam, Kolomb'un yüceltilmesiyle sessizce onaylanmakta ve "devlet dersinde öldürülen" milyonlarca öğrenci, kurbanın yanında saf tutmak gibi bir erdemden yoksun kalmaktadır. Kurbanlar için ağlayıp kurban edenleri itham etmek tek başına bir çıkar yol değildir günümüz dünyasında, zira kurban edenler ile edilenler arasındaki çizgi belirsizleşmiş, kurbanlar yeri gelmiş kendilerine başka kurbanlar bulmuşlardır. "Zor durumdakilerin çığlığı her zaman haklı olmayabilir fakat onlara kulaklarınızı kapatırsanız hakkın ne olduğunu asla öğrenemezsiniz," der Zinn. Geçmişte insanların direnç ve dayanışma gösterdiği, yıldızın par-

ladığı o anları kayda geçirmekle, içinde yaşadığımız günleri merhamet ve ihtimam ahlakıyla buluşturma şansımız olur.

İnsanlığın yaşadığı trajedileri derinlemesine araştırmak, bizi her şeyin unutulup gideceği yolundaki karamsar düşünceden korur. Açığa vurulmamış sayısız yara, susturulmuş bir geçmişten bugüne fırlayarak ifşa edilmeyi bekler. Peki ama bunu nasıl yapacağız? Geçmişin hatalarını nasıl telafi edeceğimize kim nasıl karar veriyor? Bir tür "bellek şişkinliği"nden mustarip dünyamızda, travmatik anılara saplanıp kalmak bizi geleceği felç etmek gibi bir tehlikenin sularına getirip bırakabilir mi? Geleceği ıskartaya çıkaran bir geçmiş telakkisi, sadece yeni çatışma ve düşmanlıklar üretir. Geçmişin acılarının üzerini örtmemekle aslında bugüne dair bir taahhütte bulunmuş oluyoruz: Yapılmış olan haksızlığın farkındayız ve bugün biz bu haksızlığı yapmayacağımıza dair söz veriyoruz. Mağdur ve madunların geçmişte yaşadıkları acıların resmî olarak kabul edilmesi, tarihsel belleği dönüştürebilecek bir güce sahiptir. Böylece suçu işlemiş olandan kendimizi ayrıştırır ve bugünü daha demokratik ve eşitlikçi bir biçimde kurma imkânına kavuşuruz.

Michel-Rolph Trouillot, *Geçmişi Susturmak* adlı kitabında bu konuda harikulade bir tartışma ortaya koyar: "Sahicilik bugüne karşı dürüst olmaktan gelir," der, "Zira geçmişi anlamlandıran/sunan bugündür... Köleliği lanetlemek basittir ve bugünün bakış açısıyla onu yadsımak kolaydır ancak amaç sahici olmaksa, reddedilmesi gereken köleliğin bugün nasıl sunulduğunu

belirleyen günümüz ırkçılığıdır... Günümüzde hiçbirimizin Afrika kökenli Amerikalıların köleleştirilmesi konusunda sahici bir tavır takınması mümkün değildir. Gerçek bir tavır takınabileceğimiz mevzular, şu an sürmekte olan ayrımcılıklardır." Geçmiş hakkında bildiklerimiz, bugün adaletsizlik, eşitsizlik ve sömürgecilik karşısında aktif bir tutum alabildiğimiz kadarıyla anlam kazanır. Geçmiş, bugünün ayrımcılığına ve baskılarına karşı mücadele verdiğimiz kadar buradadır. Sahiciliğimiz bugün verdiğimiz savaşımdan gelir, acı güzellemelerinden ve *yara fetişizmi*nden değil.

Rahmetli babam, dedemden bir hatıra nakletmişti. Merzifon'da köyümüzde zengin bir toprak sahibinin Ermeni bir çalışanı varmış. Tehcir sırasında çok sevdiği için onu saklamış. Bir süre sonra ikinci bir emir ulaşmış köye, Ermenileri saklayanların cezalandırılacağını söyleyen... Adam o "çok sevdiği" çalışanını uzakta bir tarlasına götürüp katletmiş. O günden sonra geceleri bir daha asla uyuyamadığı söylenirmiş. Dinlediğim bu hatırayı kişisel belleğime almış ama unutmuştum. İkibinli yılların başında ziyaretçi profesör olarak bulunduğum McGill Üniversitesi'nde, Kırım Türkleri üzerine uzun zaman önce hazırlamış olduğum bir belgeseli sunduktan sonra, ön sırada oturan bir dizi Musevi profesörün soykırım üzerine saldırganca sorularına muhatap olduğumda afallamıştım. Bu konu benim gündemime hiç gelmemişti ve o zaman dek "iktidarın ürettiği tarih"le yetinmiştim. O gün ezberlediğimiz tarihten cevap veremediğim sorular benim için acı bir deneyimdi. Bu konudaki bilgisizliğime hayıflanmış-

tım. Günler sonra para çekmek için gittiğim bankadaki kadın, Türk olduğumu öğrendiğinde, "Ailem Kilis'ten Mısır'a tehcir edildi ve ölene dek Türkçe konuştular," derken gözlerinde nefretten çok hüzün vardı.

Geçmişi susturmak sadece bugünü zehirler. 'Yeryüzünün kodamanları'nın Eskimolara, Cezayirlilere, Japon kökenli yurttaşlarına, Kızılderililere, AfroAmerikalılara, Aborijinlere, Maorilere karşı dilediği özür ancak ve ancak bugün Ortadoğu'yu bombalamadıkları ve sınırlarımızı yeniden çizmek için milyonlarca insanın hayatını harcanabilir bulmadıkları sürece anlamlıdır. Mültecileri taşıyan botları imha etmekten bahsedebilenlerin geçmişe dönük üzgünlüğü veya başka milletleri geçmişlerinden utanmaya davet etmeleri, hiçbir maliyeti olmayan bir retoriktir. Bugün süregiden katliamlarda payı olan "haydut devletlerin" kendi geçmişlerindeki terör ve ayrımcılıklardan utandıklarını ancak bugün sömürgeci emellerinden vazgeçmeleriyle anlayabiliriz. Ötesi laf ü güzaf ve organize riyakârlığın devamından ibarettir.

Hatırlamak, "Size yapılmış olan şeyden ben sorumlu değilim, ama bugün, yapılan şeyin ne kadar yanlış olduğunu görebiliyorum. Çekilmiş olan ızdırabı anlıyorum ve senin de benim ızdırabımı anlamanı beklemem gerekmiyor. Senin acını tanımakla bir sorumluluğu üstüme alıyorum. Bunu yapıyorum, çünkü ikimizin de geçmişin hapishanesinden kurtulmamız gerekiyor," diyebilmektir. Acını tanıyorum çünkü sadece insanlar arası ilişkilerin değil, gruplar arası ilişkilerin de adalet üzere cereyan etmesi gerektiğini düşünüyorum.

Türkiye'nin yeni paradigması inkâr ve red politikaları üzerine değil merhamet üzerine şekillenmeli. Bu toprakların üzerinde geçmişte sesi kısılmış, dilsizleştirilmiş olan kim varsa onu anlamaya çalışarak. Bugünü sahicilikle, geçmişin hatalarından öğrenmek suretiyle kurarak. Unutarak uzlaşılmaz. Unutanlar konuşamaz. Konuşmak için bir "hatırlama adaleti" sağlamak gerek. Tarih her milletin iniltileriyle dolu. İniltilerin bir önceliği yoktur. Her acı, insanlığın acısıdır.

KALPTEN KALBE
BİR YOL VARDIR
GÖRÜLMEZ

"Suçlayacak tek kişi var, o da bir başkası." Bir başarısızlığın ardından, sorumluluğu üstlenmemenin en kolay yolu kendi dışımızdaki bir kişi, grup veya sebebi suçlamaktır. Seni eylemlerinden dolayı suçladığımda kendimi her şeyi bilen ve her konuda haklı bir konuma yerleştirir ve seni kendi yargımın bir öznesi olan kusurlu bir varlık olarak tanımlarım. Ben övgüye değer ve güçlü bir varlığım, ancak sen, acınası ve düzletilmesi gereken bir zavallısın. Bu *suçlama oyunu*, gruplar arasında oynanmaya başladığında her grup kendisini masum, karşı tarafı suçlu ilan eder. Karşıtlıklar yoğunlaşır ve üretken/doğurgan bir sohbete giden yol tıkanır. Ötekinden korkmak kolay iş, bir öcü yaratır ve safları sıklaştırırız. *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda şöyle demişti Freud: "Saldırganlıklarının dışavurumuna maruz kalacak başka bir topluluk olduğu sürece, çok sayıda insanı

birbirine sevgi bağı ile bağlamak mümkündür." Asıl mesele, kendimden olmayanı kayırmak, öteki *için* korkabilmek.

Vatanımızı sevmenin onlarca yolu var. Farklılık, tehdit değil tekliftir. Birbirimizin bakış açısı, hikâyeleri ve sesleriyle zenginleşme teklifi. Bu teklifi kabul ettiğimizde karşılıklı suçlamanın yerini, karşılıklı sorumluluk alabilir. Suçlama, sorumluluğu üzerimizden atmaya yarar, sorumluluksa yanlış giden bir ilişkide kendi payımızı görebilmeyi. Evlilik terapilerinde kullanılan bir yöntem var, *silahsızlandırma* deniyor buna. Eşler yoğun bir karşılıklı suçlama girdabına kapıldıklarında, birisi durup da "Haklısın, bunu daha önce hiç böyle düşünememiştim. Şimdi senin bakış açından görmeye çalışayım," diyebilirse, yükselen sözel şiddet duruveriyor. Karşılıklı sorumluluk, bizi birbirimizin dünya vizyonlarını dinlemeye çağırıyor.

Elbette burada çıkış noktası, muhatabımın kendisi gibi olma ve kalma hakkını teslim edebilmemdir. Onu kendime benzetmeye çalışmadan, benden ayrı ve farklı haliyle var olma hakkını peşinen kabullenebilirsem bir sohbet başlatabiliriz. Eğer onun sesini kısmak, onu sindirmek veya onun varlık alanını daraltmak gibi umdelerle konuşmayı başlatırsam, ancak bir *monolog* arzuluyorum demektir. Derdim onunla ilişki kurmak, ondan bir şey öğrenmek veya onu dinlemek değildir o zaman. O konuşurken ben onu dinlemiyor, sadece ona ne söyleyeceğimi tasarlıyorumdur. Böylece onu tanımamış veya yanlış tanımış olurum. Muhatabımızı tanımamak veya yanlış tanımak, Charles

Taylor'ın deyişiyle, "Sahte, çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsederek baskıya dönüşebilir," Böylece egemen sınıflar madunlara kendi benliklerinin karanlık taraflarını yansıtır ve onların kendilerini değersiz hissetmelerine zemin sağlar. Ezilmişlik hissi de işte bu değersizlik duygusuyla oluşur. Güney Afrikalı insan hakları aktivisti Steven Biko'nun söylediği gibi: "Zalimin elindeki en etkili silah, mazlumların zihniyetidir."

İyi konuşma, *tahayyül anları* ile dünyaya ve gerçekliğe ilişkin henüz gerçekleşmemiş hayallerimizi birbirimize anlatma imkânı verir. Aramızda bir hayal sıçraması gerçekleşir. Tahayyül anlarıyla birlikte umulur ki kavgayı bırakır ve işbirliğine geçeriz. Ortak bir gaye etrafında birleşir ve böyle yapmakla da birbirimizi *biz* olarak tanımlamış oluruz. Belirleyeceğimiz ortak bir hedef doğrultusunda ortak bir anlam oluşturmaya ve geleceği birlikte inşa etmeye gayret ederiz. Birlikte eylemek tanış olmayı getirir ve nefreti azaltır. Nefret ve çatışma ortamlarında, ölüm ve savaş korkusu değildir borusunu öttüren, tam aksine barıştan korkarız. Oysa *politik dostluk* kazanır ve *ufukların kaynaşması* zuhur ederse, ötekinden korkunun yerini öteki *için* korku alır. Neşet Ertaş ustanın söylediği gibi: "Dost elinden gel olmazsa varılmaz / Rızasız bahçenin gülü derilmez / Kalpten kalbe bir yol vardır görülmez / Gönülden gönüle gider yol gizli gizli."

Uzlaşma alanında çalışan kişiler, toplumsal desteği olmayan bir barışın eninde sonunda çökeceğini söyler. Adalet tahkim edilir ve eşitler arasında bir konuşma

imkânı yaratılabilirse, çatışmanın tarafları güvensizlik, korku ve intikam duygularını bir kenara koyabilir. "Gerçek bir topluluk," der Martin Buber, "sürekli birlikte olan insanlara ihtiyaç duymaz, birbirinin yoldaşı olan, karşılıklı olarak birbirine ulaşabilen ve birbiri için hazır olan insanlara ihtiyaç duyar." İyi bir sohbetin amacı muhatabımı anlamak ve ondan öğrenmektir, onu değiştirmek değil. Karşılıklı kabul sayesinde kendimizi ötekine dayatmaz, onun üzerinde bir denetim kurmak istemeyiz. Anlaşamasak da birbirimizi dinler ve kabulleniriz. Bu sohbette benim ihtiyaçlarım karşılanmayabilir de, buna razıyım. Payın büyüğünü muhatabımın almasına içerlemiyorum, günü gelir, o da bana payın büyüğünü ayırır. Nezaket, farklılığa hoşgörü ve çeşitliliği baştan kabullenerek yola çıkıyorum. Aramızda sulh olsun diye kendi görüşlerimden vazgeçecek değilim, onun beni ikna etmek için konuşmasına izin veriyor da olsam, ikna olmak zorunda değilim. Ama ya o beni ikna edebiliyorsa? O zaman görüşlerime yeni bir zaviyeden bakmaya hazırım. Ötekini anlamak, "kendi inançsızlığımızdan şüphe duymayı" gerektirir. Göz ardı etmediğimiz her farklılık, bir armağan olarak kutlanmaya değer.

Niçin yazıyorum bunları? Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda en önemli meselelerinden birisinin, bir konuşma ahlakını tahkim etmek olduğunu düşündüğüm için. Kendi köşesinde biricik, nice nazenin insanın klavye başına oturduğunda kendisinden saymadığına yönelttiği öfke ve şiddeti tuhaf bulduğum için. Oturup saatlerce çevre sorunlarından, şehirlerin ruhun-

dan, demokrasinin meselelerinden konuşabileceğiniz birisinin söz gündelik siyasete geldiğinde aşk-nefret sarmalına sıkışıp kalmasını garipsediğim için. Siyasi aktörler mütevazı davranmayı yeğlerken, sosyal medyada zafer naraları atıp öteki saydığına korku vermeyi ayıpladığım için. Ben kişisel olarak kendimden farklı bulduğum herkesle konuşmaya, onların bu ülkeyle ilgili dert ve tasalarını anlamaya çalışıyorum. Vatanımızı sevmenin onlarca yolu var, evet. Konuşmak kendimizin ve ötekinin kör noktalarını keşfedebilmemizi sağlar. Karşımızdaki insanın korku ve ihtiyaçlarını anlayabilmemizi, kendimizi onun üzerinden okuyabilmemizi sağlar. Seksenli yıllardan itibaren Türkiye'nin farklı ideolojik kutuplarından insanlar, açık oturumlarda, panellerde bir araya geliyor ve birbirlerinin gırtlaklarına basmadan konuşabiliyorlardı. Bu toplumumuz için büyük bir zenginlikti. Bu zenginliği hayata yeniden katmamız gerek. "Şükür ki insandan insana fark var," diyor şair, şükür ki birbirimizden öğrenebileceğimiz şeyler var. İyi ki üzerine titrediğimiz bir vatanımız ve kalpten kalbe giden bir yol var.

İNSAN
SIĞINAKTIR
İNSANA

Öteki var olmadığında ben yokum. Gözüm karşımda bir nesne arıyor, insan dünyaya düşmekle bir ilişki arıyor. Tutunacak bir dal, uçurumdan aşağı kayıp düşmemek için bir tutamak. İlişki konuşmak demektir. Bebek, gözleriyle konuşur; varlığının annenin gözlerinde yansımasını ister. İnsan iletişimi çok katmanlı bir yapı: duyguları iletmeye ve saklamaya yarar, yalan söylemeye yarar, gönül okşamaya ve kırmaya yarar.

Ötekiyle doğru bir iletişime girme arzumuz onunla hemhal olabilmekle mümkündür ancak, onun var olma biçimine, dünya görüşüne nüfuz edebilmem ve onunla ortak bir anlam oluşturabilmem için onun dilini bilmeli, o dilden konuşabilmeliyim. Kendi kavramsal çatımı ona dayatmak yerine onun dilinde hünerli olmalıyım ki kendi arzu, tarafgirlik ve önermelerimi bir kenara bırakarak bir konuşma başlatabileyim. Kendimi bir bil-

meme noktasına yerleştirerek başlamalıyım işe. Önce dinlemeyi öğrenmeliyim, her şeye hemen tepki vermek zorunda değilim. Bu ilk sessizlik bizi pek çok esaretten azat eder. Muhatabımı bütün insanlığı ve o insanlığın bütün karmaşıklığı içinde algılayabilmem gerekir ki onunla karşılıklı bir ilişki için ilk adımı ancak bu şekilde atmış olurum. Derdim onun dünyasına girmek, onunla olmak, ikimizin de "ötekilerden biri" olduğunu kabullenmek... Her birimiz bir başkasına ötekiyiz. Mavi gezegende her birimiz ötekine bağlı ve bağımlıyız. Bu yüzden insanlığımızın en derin katmanlarında sevgi ve sevebilme yeteneği yatar. Bir toplum evladını seven anne babalarla serpilip gelişir. Sevgiyi vermekle sevebilmeyi öğretir anne baba, sevmenin mümkün olabildiğini öğretir. İnsan daima yakınlık arayan bir varlık. İnsan ruhunun bugün yaşadığı büyük kriz sevebilme yeteneğimizin törpülenmesinde yatıyor. Dünyaya baktığımızda bir düşmanlar ordusu görüyor, masum tabiatı dahi ehlileştirmezsek canavarlaşacağını varsayıyoruz.

Beni Doyuracak Değil, Yankılayacak Bir Muhatap

Freud'a göre insan, dürtülerini doyurmak için neler arayan iç kuvvetlerin tesirindeydi. Her insan dürtülerini, özellikle de cinsel dürtüsünü doyuracak bir nesneyi elde etmenin peşindeydi. Bugün insanın haz değil ilişki arayan bir varlık olduğunu tartışıyor psikanaliz. Duyulmak, hissedildiğini hissetmek iste-

yen bir varlık. Beni doyuracak bir muhatap değil beni yankılayacak bir muhatap arıyorum. Ben bir özneyim ve özne arıyorum, nesne değil. Onunla ilişkimde onu yutmak, ele geçirmek, kendime benzetmek derdinde değilim. Onu kendi tam varlığıyla, benden bütünüyle farklı olmasıyla konuşmaya değer buluyorum. Birbirimizden farklı olsak da kendi öznelliklerimizi koruyarak, iki ayrı varlık olarak birbirimizle konuşabiliriz. Kendimi ötekinde yok ederek veya onu kendi benliğimin sömürgesi kılarak değil onu tanıyarak, onun farklılık ve biricikliğini tanıyarak çıkıyorum yola.

Muhatabım benim yansıtmalarımdan ibaret değil, benim ihtiyaçlarımı giderecek bir nesne hiç değil, onunla buluşmaya giderken ondan olmasını istediğim gibi olmasını değil kendi biriciklik ve saygınlığı içinde kendisi gibi olmasını dileyebilirim ancak. Onda kutladığım şey, bana benzerliği değil, tam aksine benden farklılığı ve başkalığıdır. Onun iç dünyasını tam manasıyla bilemem ancak onu bilmeyi ve anlamayı deneyebilirim.

Onun Başkalığını Değerli Bulmak

Ötekini anlamakla ötekinin ötekiliğini giderme isteği arasında çok kısa bir mesafe var. Öteki kendisi olarak kalmak istediğinde, kendi farklılığını korumaya yeltendiğinde egemen akıl hemen onu düşman hanesine yazabilir. Burada dikkat etmemiz gereken bir husus daha var: Onu sadece farklı olarak görmek, onu sadece farkından ibaret saymak da insan olarak ortak

maceramızı, birbirimize benzeşmemizi ve aramızdaki insani ilişkiyi de gözden kaçırmamıza yol açabilir. Bu tarz bir ötekileştirme, özellikle farklı olan "yabancı" olarak kurgulandığında, sosyal nefret ve ırkçılığa sebebiyet verebilir. Karşımda aynılaştıramayacağım bir öteki var, ne ki bu aramızda bir bağ olmadığı anlamına gelmiyor, bir bağımız var ve bu bağ ne ötekini istila etmemi ne de yutmamı iktiza ediyor. Onun başkalığını değerli bulmakla kendim de daha gerçek oluyorum. O da benim gibi bir insan ama kendine mahsus bir hayatı ve arzuları var.

Tanıma ve sorumluluk el ele gider. Öteki için sorumluluk hissetmek onun kendi öznelliğini kabul etmenin ve kendine mahsus haklarının olmasının ötesinde, onun da incinebileceğini kabullenmek demektir. Sorumluluk, ötekinin yaralarında benim bir günahım varsa bunu fark etmek ve kabullenmekle kendisini gösterir. Öteki için duyduğum sorumlulukla kendimi de etik bir özne olarak kurmuş olurum. O halde başkasını o istemediği halde benim gibi düşünmeye ve yaşamaya davet ettiğimde onun üzerinde etik şiddet uyguluyorum demektir. Onu olduğundan başka bir şey olmaya zorlamam etik şiddetin ta kendisidir. Onu asla tam olarak bilemeyeceğim ama zihnimin ona yakıştırdıklarına karşı da direneceğim. Tanımak, ötekinin başkalığına tahammül etmek ve onu aynılaştırmamaya çalışmaktır.

Şükür ki insandan insana fark var.

HAYSİYET

İnsan olmayı öğreniriz. Yolların çatallandığı yerlerde ahlakın ve vicdanın izlerini takip ederek insan oluruz. Hepimiz kendi hayatlarımızın çırağıyız, kendi acımıza ve başkalarının acılarına dokunarak ilerler, olgunlaşır ve hayatın künhüne varırız. Ya da kendi ruhumuza bile bakamaz, uçurumlarımızla yüzleşmeyi göze alamaz ve kendini kandırmanın serin mevsiminde kalakalırız. Modern dünyanın en büyük salgını olan yüzeyselliğe demir atar ve dünyanın siyah ve beyazlara ayrışmış kaba bir resmine gönül indiririz. Orası hep serin bir gölge olagelmiştir. Oysa dünya kaba ikiliklere gelmeyecek kadar karmaşık, insanlar değişik zamanlarda iyi ve kötüye kanatlanabilecek kadar çok katmanlı, kimlikler modern akışkan dünyada her yöne akabilecek kadar seyyaldir.

Bu akışkan ve "her şeyin mubah" olduğu modern sonrası dünyada, hepimiz için bir kerteriz noktası, in-

sanı insan kılan, insan olmayı mümkün kılan şey haysiyettir. Ancak ahlaki bir vicdanladır ki haysiyet sahibi oluruz. Evet haysiyet. Çabuk unuttuğumuz, eprimiş ve sanki artık bize bir şey söylemeyen kelimelerden biri daha. Evet, haysiyet. Bir insanım ben, istatistik hesaplarına gelmem, siz beni hesaba katmasanız da tarihi ben yazarım. "Allah ikbal sahiplerine ait evlerin duvarını, bazen, uçup oynayan bir küçük serçenin yuvasının korunması için yıkmadan tutar," demiş bir ehl-i irfan. Ursula Le Guin, "Dünyadaki bütün umut, hiç hesaba katılmamış insanlardadır," diye yazmış.

Hepimiz farkında olmadan seçimlerimizle tarihi yazarız. Bir insanım ben, hayatımın bir anlamı var. Ben içindeyim diye tarihin bir anlamı var. Biriciktir benim hayatım, kimsenin hayatıyla değiş tokuş edilemez, benim rüyalarım ve acılarım bir başkasının acısıyla ve rüyalarıyla kıyaslanamaz. Tarihin görünmez gölgesiyim ben, öldüğümde gazetelere haber olmam. Geniş kitlenin meçhulüyüm belki ama haysiyetimle "varlığın kökleri"ne değerim. Benim haysiyetimi yok sayan her kimse, onunla bir meselem var. Ve benim biricikliğimi teslim eden her kimse ona verecek bir armağanım var. Bir oy, bir vergi numarası, nüfus kütüğünde bir sayı değilim. Bana da doğruları fısıldayan bir vicdanım var.

İnsana yapılacak en büyük kötülüklerden biri ona karşı kayıtsız kalmaktır. Kayıtsız kalmak onun insanlığını azaltmak, onun haysiyetini zedelemek demektir. Sözüne kulak verilmeyecek birisi olarak tanımlamakla, zulüm, tarihin bahçesinden sürmeye yeltenir onu. Ka-

yıtsızlığın bir biçimi de onun biricikliğini tanımamak, onun iç dünyasının zenginliğini görmezden gelmektir. Kültürler arası düzlemde düşünürsek, insanı kendi varoluşunun biricikliğiyle kavramadığımızda sokaktaki göçmenden bir tehdit üretebiliriz. İnsan haklarını sözgelimi, kişinin içinden geldiği kültürün değerleriyle değil de sözüm ona evrensel ama özünde Batılı Protestan bireyci düşünce tarzı ekseninde yorumladığımızda, o iç dünyaları ve onların içinde yoğrulduğu kültürel matrisleri geçersizleştirmiş oluruz. İnsan haysiyetini incitiriz.

Daha anlaşılır olması için bir örnekle devam edeyim: Hollanda hükümeti 2006'da başlattığı bir vatandaşlık entegrasyon testinde, Batılı olmayan ülkelerden gelen müstakbel vatandaşlarına öpüşen gay çiftleri ve denizden üstsüz çıkan bir kadını göstermişti. Böylece "uyumsuz" göçmenler ayıklanacak ve hayali çoğunluğa ait olduğu düşünülen kültürel kimlik vatandaşlığa kabulün ön şartı olarak dayatılacaktı. Burada dini azınlıkları küçük düşürmek isteyen ve kendini daha erdemli sayan bir hoşgörüsüzlük örneği görüyoruz. Bu kibirli dil bize erdemin nerede yattığını ve neyin müsamaha ile karşılanması gerektiğinin evrensel ölçütleri olduğunu dikte ediyor. İnsan haysiyetini zedeleyen her politik tutum, aslında hoşgörü değil tam aksine kin ve bağnazlık üretiyor.

Afrika gelenekleri *ubuntu* felsefesinden bahseder. Kişi ancak diğer kişilerin varlığıyla bir kişi olur. Konfüçyüsçülükten İslam'a bütün kadim öğretiler insana bir mikrokozmos, bir âlem-i sagir olarak kıymet verir.

Her biri âlemin çekirdeği olan milyarlarca insan ve onların arasındaki görünmez bağlar. Her insanın ötekine muhtaç ve yar olduğu bir kozmik düzen. İnsanlığımız başka insanlara nasıl davrandığımızla, yolların çatallandığı yerlerde hangi patikayı takip ettiğimizle şekillenir. Başka insanların ruhunu ve zihnini anlayamadığımızda sadece onları insanlıktan çıkarmakla kalmaz kendi insanlığımızın özünü de sakatlarız.

Tarihi politikacıların yaptığını sanıyoruz. Tarihin kavşak noktalarında politik şahsiyetlerle özdeşleşiyor veya onlara düşman kesiliyoruz. Bana sorarsanız tarih, isimsiz kahramanların dünyaya sunduğu öykülerle yazılıyor. "En büyükler, en mütevazı olanlardır!" diyor Raimon Panikkar. Politika insanların haysiyet arayışına cevap verebildiği ölçüde revaç buluyor veya gözden düşüyor. İsimsiz kahraman, onun haysiyetini fark eden bir politik hareketi yüceltiyor, onun haysiyetini görmezden geldiğini hissettiğinde onu cezalandırıyor.

Büyük inşaatlar yapabilirsiniz ama sizi yücelten insanlar o büyük inşaatların içinde kendilerini kaybolmuş hissettiklerinde haysiyetleri zedelenir. Yollar ve köprüler önce sokaktaki insanın kalbine çıkmak zorundadır. Politika kalpten kalbe giden yolu, "gönülleri yapmayı" becerebildiği ölçüde insanların haysiyetlerini dikkate almış olur. Dünyayı bir milletin varlık/yokluk mücadelesi gibi çok büyük anlatılarla kurguladığımızda insanların kendilerini bu dünyaya kattıkları o 'küçük' hikâye ve anlamı ıskalayabiliriz. Elbette bu anlatıların da yeri geldiğinde açıklayıcı değerleri vardır, sözünü etmek istediğim büyük politik anlatının

insana mahsus hikâye ve anlamı ezmesi, insanı dünya karşısında dilsiz ve çaresiz bırakması. Ve giderek politik anlatının insanların dünyasında ikna ediciliğini yitirmesi. Çünkü birey olarak haysiyet talebim karşılanmadığında politik aidiyetimin de bir anlamı kalmamış oluyor. Sözün özü politika insanı kuvvetlendirdiğinde, onun toplumsal taleplerinin bir aynası olabildiğinde ve sunduğu büyük anlatıya mütevazı insanın anlatısını da eklemleyebildiğinde ivme ve hayat kazanıyor.

Hayat günübirlik siyasetten daha derin bir yerde akar. O yeraltı ırmağını fark etmekledir ki siyaset, insan haysiyetine dönük bir keşif ve ibda faaliyetine dönüşür. Böylece, taş ü toprak arasında, "ben dahi bile yapıldım" demek cesaretini kuşanır.

KONUŞMA ZAMANI

"Dünya çok karanlık ve insanlar çok kötü..." diyor. "Dur!" diyorum ona, "Seçtiğin kelimeler sadece dünyayı tarif etmez, onu değiştirir de." Var olmak konuşmaktır. Duyulmayan, tanınmayan ve hatırlanmayan yokluğa bırakılmıştır. Var olmak ancak öteki için ve öteki sayesinde mümkün. Varlık ancak ötekinden bir yankı bulduğunda anlamlanıyor. Sesimiz ve varlığımız önce öteki, sonra kendimiz içindir. Ötekine cevap vermekle mükellefim, onun cevaplarına yer açacak bir konuşmaya mecburum. Ahlaki bilinç bu konuşmayla başlar, ötekinin garipliği ve incinirliği benden bir tepki ister. Sesimiz başka sesleri, kelimelerimiz başka kelimeleri yankıladığında ahlaki bilincin alanına girmiş oluruz. Dil ötekinin varlığını yadsıdığında, ona cevap vermeye tenezzül etmediğinde veya nihai sözü söyleme hevesine düştüğünde, mütehakkim bir edaya bürünür. O mütehakkim ses dünyada

ve ülkemizde bize hakikatin ne olduğunu on yıllarca telkin etti. Siyaset, sesi kısılmışlara ses olabildiği kadarıyla canlandı ve umut verdi.

Küreselleşen dünya önümüze bir dizi gerginliği de boca ediyor: Açılma ve kapanma, birleşme ve ayrışma, yok etme veya imar etme gibi. Sözgelimi Avrupa Birliği kendi içinde sınırları kaldırırken Teksas ve Meksika, İsrail ve Filistin arasına insanı ezen duvarlar örülüyor. Aslında bu iki kötücül tasarım da birbirinden ilham ve teknoloji ödünç alıyor ve meşruiyet kaynakları olarak bir diğerine işaret ediyor. Hızlı küreselleşme ve şehirleşme süreçleri bir dizi olumsuz sonuç da üretiyor. Artmış nüfus yoğunluğu, hızlı göç akımları, artan yoksulluk ve gelir adaletsizliği ve artık birbirine yakın yaşamak zorunda kalan toplumlar arasında giderek tırmanan çatışmalar, bunlardan birkaçı. Yakınlarda yitirdiğimiz Ulrich Beck, giderek çeşitlenen aktör ve faktör arasında artan bağlantılara *risk toplumu* adını veriyordu. Risk toplumunda ötekini kendimize tehdit sayacak ve onunla aramıza duvarlar mı öreceğiz yoksa onunla etkileşime girmeyi bizi zenginleştirecek bir tecrübe olarak mı mütalaa edeceğiz? Yakın olmak karşılıklı anlayış ve ticareti mi besler yoksa çatışmaları mı? Bu ikilemler üzerine herkes kendi meşrebince bir yaklaşım üretiyor.

"Sınırlar bir fark yaratmak için çizilir: Belli bir yer ile diğer alanlar, belli bir zaman aralığı ile diğer zamanlar, belli bir insan çeşidi ile insanlığın geri kalanı arasındaki fark..." diyor Zygmunt Bauman. Sınırlar güven de aşılar. Bize nerede ve nasıl hareket etmemiz ge-

rektiğini gösterip, kendimizden emin hareket etmemizi sağlar. Bu rolü üstlenebilmeleri için de sınırlar işaretlenir. Mary Douglas'ın *Tehlike ve Saflık*'ta belirttiği üzere düzen, doğru şeylerin doğru yerde bulunması anlamına gelir. Sınır, neyin nerede "doğru" olduğunu ve neyin "yersiz" olduğunu bize vazeder. Yağda yumurta, kahvaltı tabağında iştah açıcı görünebilir ama yastığınızın üzerinde sadece tiksinti uyandırır. Yerinde olmayan şeyler pis sayılır. Pislik oldukları için süpürülmeli, kaldırılmalı, yok edilmeli ya da ait oldukları yere götürülmelidirler; tabii öyle bir yer varsa. İstenmeyenin ortadan kaldırılmasına "temizlik" diyoruz. Tıpkı bunun gibi, Suriyeli misafir, kimileri için bizim saflığımızı bozan, sokaklardan temizlenerek ait olduğu yere gönderilmesi gereken bir kimsedir. Çünkü yabancı kılık kıyafetiyle, duruş ve endamıyla, deri rengiyle fark edilen kişidir. O yerleşikler için bir suç ve tehdit unsurudur, ait olamamış kişidir. Onu yabancılığın işaretlerinin kaybolduğu yere geri göndermek ister, varlığıyla saflığımızı bozduğunu düşünenler.

Aslında mülteciler yer değiştiriyor değildir, yeryüzündeki yerlerini yitiriyorlar: Onlar, hiçbir yere; Auge'nin "yer-olmayan"ına, Garreau'nun "hiç-şehir"lerine, Foucault'nun "Deliler Gemisi"ne, "kendi kendine var olan, kendi içine kapalı ve aynı zamanda uçsuz bucaksız denize terk edilmiş, yersiz bir yere" fırlatılıp atılmışlardır! Bauman, mülteci ya da sığınma kamplarının, çıkış imkânı ortadan kaldırılarak kalıcı hale getirilmiş, geçici yerleşim düzenekleri olduğunu söyler. Geldikleri yere dönemezler, geçinme imkânları kalma-

mıştır, evleri talan edilmiş ya da her şeyleri çalınmıştır. Ama geri dönecek bir yeri olmayan bu insanların gidecekleri bir yer de yoktur. "Kalıcı geçicilik"teki yeni yerleşim yerlerinde mülteciler "orada bulunmaktadır ama oraya ait değildirler". Kabul eden ülkenin geri kalanından, görünmeyen ama yine de kalın ve geçimsiz bir kuşku perdesiyle ayrılmışlardır. İçinde zamanın durduğu bir boşluğa asılıdırlar. Ne yerleşmişlerdir ne hareket halindedirler; ne yerleşiktirler ne göçebe. Bu ifadeler, dünyanın pek çok yerindeki sığınma kampları için yerinde tarifler olabilir. Türkiye'nin tecrübesinin ise benzersiz olduğunu düşünüyorum. Batılı tarifler Türkiye'nin misafirlerini ağırlama yeteneği ve ahlakıyla büsbütün gözden geçirilmek zorunda. Türkiye Batı'nın küresel riyakârlığına karşı, diyalojik bir ahlakla hareket ederek Suriyeli misafirlerini ağırlamayı sürdürüyor. Gaziantep'teki kampları ziyaret eden Kanadalı ve Avustralyalı meslektaşlarımdan birisi, döner dönmez bana şöyle dedi: "İnsan bu kampları gördükten sonra Kanadalı veya Avustralyalı olduğunu söylemeye utanır." Ben bu merhamet politikasından siyaset diline de tercüme edilebilecek bir tecrübe, bir sohbet paradigması oluşturulabileceğini ümit ediyorum. Türkiye'de siyasetin dili sıklıkla ötekinin olumsuzlanması ve geçersizleştirilmesi üzerine kurulu, ne olduğumuzu veya olabileceğimizi söylemekten ziyade ne olmadığımızı (hem de telaşla) söyleme mecburiyeti duyuyoruz.

İnsan insana iyi gelir. Sohbet ve yarenlikle derindeki yaralarımız iyileşmeye tutar. Dünyanın bir tinsel devrime ihtiyacı var. Yakınlığın, içerdiği bütün risklere

rağmen, her birimize ilaç olabileceğini sanıyorum. Her birimiz günün birinde başka bir ülkede yabancı olarak kendimizi bulabiliriz. Kendi ülkemizde birbirimizin yabancısı haline gelebiliriz. Bakhtin "insanın bir kenarda durduğunu, her zaman uçurum sırtı yürüdüğünü" söyler. Hepimiz ötekinin kenarındayız ve o da "bir öteki olarak benim" kenarımda yürüyor.

Sohbetle dünyaya bir isim vermeye gayret ederiz. Sohbet dünyaya birlikte bir isim verme gayretiyle zuhur eder, eğer ismi ben vermek istiyorsam ve o da bu ismi kabullenmiyorsa zaten bir sohbet gerçekleşmez. Freire'nin dediği gibi, önce onun da dünyaya bir isim verebilme hakkını teslim etmekle işe başlarım. Bütün gayretim onun söz söyleme hakkını elinden alan şiddeti önlemek ve ona, onun kelimelerine dünyamda bir yer açmak için olacaktır. Ancak böylece eşit bir düzlemde bir konuşma başlatabiliriz. Bütün derdim benden farklı olan ondan bir şeyler öğrenmek ve dünyayı isimlendirmenin bu karşılıklı sohbetle gelişebilecek daha güzel yollarını bulmaktır. "Ufukların kaynaşması"yla ikimiz de toplamımızdan daha fazlası haline geliriz. Gerçek bir sohbet ikimizde de içgörüler yaratır ve bu içgörü ne sadece bana ne de sadece ona aittir. Burada korku ve sıkılmaya yer yok zira hakiki sevgi, korkuyu kovar. Sevmekle öğrenmeye de başlarız. Muhatabımın ne olduğunu, neye benzediğini, hikâyesinin bana ve dünyaya ne sunduğunu böylece anlamaya başlarım.

İçinde yaşadığımız çağda hepimiz hakikatin sürgünüyüz ve derme çatma bir gemide, yersiz yurtsuzluğun bütün belirtilerini üzerimizde taşıyarak bizi

kabul edecek bir ülke arıyoruz. Ruhumuzu yaslayacağımız bir esenliğin peşindeyiz. İnsan artık fiziksel olarak değilse bile zihinsel olarak mülteci. Hiçbirimizin bu gezegende ötekini hor görmeye, ötekine düşmanlık üzerinden bir politika yürütmeye hakkımız yok. Düşmanlık paradigmasının sonuna geldik. Ötekinin yaralarına işaret etmek benim sızılarımı hafifletmiyor. Konuşma zamanındayız artık. 'Ne bu, ne öteki' tarzı bir düşünceden, 'hem o hem öteki' diyebileceğimiz düşünceye geçmemiz, bir zihinsel sıçrama gerçekleştirmemiz gerekiyor. İnsanlığın bu maneviyat krizinde, merhamet nöbeti devralmalı.

Zira insan insanın zehrini alır.

AŞK VE NEFRET

O gün fazladan vaktim vardı. İlaçları ve rahatsızlığı üzerine epey bir konuştuktan sonra, kelimelerin uzayında serbest çağrışımlarla ilerlemeye başladık. Uzun sohbetimizin orta yerinde, birden o âna dek ondan hiç işitmediğim bir şey söyledi: "Biliyor musunuz, ben Kürt ve aleviyim." Bunu niçin söyleme gereği duyuyordu? Neden şimdi? Bunu söylüyordu çünkü salt bir hasta olarak değil bir insan olarak konuşuyordu artık ve insan olarak yüklendiği dertleri de anlatmak istiyordu. Kimliği yüzünden uğradığı dışlanmaları, onca iyilikte bulunduğu komşularının onun kimliğini öğrendiklerinde yüz geri etmelerini, "derin bir içerleyiş" olarak hayatı anlatıyordu. İnsan olarak ruhların birbirine değmesi ancak bu içtenlik anlarında mümkün olabiliyor. Onun hikâyesinin bu tarafına sokulmak aramızda dönüştürücü nitelikte bir sohbetin gerçekleşmesiyle mümkün olabilmişti. Dönüştürücü

sohbet, muhatabının hikâyesini saygıyla dinlemekle olur. Onun ruhuna bir yer açmakla, onu gönül hanene buyur edebilmekle. "Söylediğin şeyi dinlemeye değer buluyorum. Senin gerçekliğine, inanç ve deneyimlerine kendimi açıyorum..." diyebildiğimizde, ruhların birbirine dokunduğu o tılsımlı alana adım atarız. "Sen kimsin?"in cevabı peşinde değilim, anlamaya çalıştığım, "Sen hangi hikâyenin bir parçasısın?" Senin hikâyeni duymak ve kendi hikâyemi sana sunmakla birbirimizi insan olarak geçerli kılıyoruz. Sana kayıtsız değilim, sen de bana kayıtsız kalmıyorsun. İyi bir sohbet bizi daha önce hiç uğramadığımız yerlere götürür.

Her birimiz kendi içimizde farklı farklı var olma ihtimalleri barındırıyoruz. Konuşmalarımızda değişik *ben konumları* var. Bir büyüğüme konuşan ben ile çocuklarıma konuşan ben farklı. Bu değişik ben konumları arasında bir ahenk arayabiliriz pekâlâ ama bazen bir ben, diğer benle uyuşmayabilir. Bu durumda müphemliğe yer açmak, içimizdeki çok sesliliğe ve potansiyellere açık olmak daha iyi bir seçenek olabilir. Benliklerimiz her ilişkiyle adeta yeniden inşa edilir. Bu yüzden insanların ne olduklarını sezmeye harcadığımız çabayı onların ne olabileceklerini anlamak için de göstermeliyiz. Bir insanın aslında ne olduğu değil, ne olabileceği, hangi eylemleriyle içindeki hangi potansiyeli harekete geçirebileceği ilgimizi çekebilir. Kurduğumuz her ilişki bize yepyeni bir dünyanın kapılarını aralar. İnsan zihni sosyal dünyada var olmakla gelişir. Bu yüzden benlik ve dünya, benlik ve öteki, benlik ve toplum arasında inşa edilmiş duvarları aşabilmek,

birbirimizi sosyal süreçlerin eş üreticileri olarak görmek icap eder: "Biz oluncaya dek, sen ve ben yoktur."

"Nihayetinde hiçbir konuşmacı, evrenin ebedi sessizliğini bozan o ilk konuşmacı değildir," der Bakhtin. Her birimizin sesi evrende deveran eden diğer seslere ekleniyor. Seslerimiz birbiriyle karşılaşıyor, bazen birbirlerini bozuyor. Bazen kuvvetli bir ses diğerlerini bastırmak ve susturmak istiyor. Bazen söylenen söylenemeyeni, görünür olan temsil edilemeyeni örter. Baskın grup kendi yaşantı ve kültürünü evrenselleştirir ve bunu bir norm olarak dayatır, böylece tüm insanlığı temsil ettiğini söylerse bunun adı kültürel sömürgeciliktir. İnsanlar kimileyin "öz vatanında parya" haline de getirilebilir, kendi yurtlarında kendi insanları tarafından da sesleri kısılıp hikâyesiz kılınmak istenebilir. Mütehakkim ideolojinin yerli yüklenicileri bu işi büyük bir "yurtseverlik"le yapar. *Kendinden nefret etme ideolojisi*, yurtseverlik kılıfı içinde, kendi olmaktan ümitsizliğe düşmüş seçkinlere 'yaban' saydıklarını hizaya sokma gücü verir.

Yeni bir seçimin arifesinde, kelimeler yine mızraklar halinde başka saydıklarımızın sinesine saplanıyor. Hiç de uzun uzadıya düşünmeden korkunç sözler dökülüyor dudaklarımızdan. Nefret yüklü sözler. İç savaş senaryoları, ihanet ithamları, hayallerde kurulan darağaçları. Her birimiz yurdumuzu çok sevdiğimizi ve bu yüzden bize benzemeyen ötekinden nefret ettiğimizi söylüyoruz. Nefret sıradan insanı güçlendiriyor, sosyal medya mecralarında bu kadar kükrememiz bundan. Sara Ahmed'i izleyelim: "Nefret duygusu sıradan

insanı harekete geçirmeye, o fanteziyi gerçek kılmaya yarar; bunu da özellikle sıradan olanı kriz içinde, sıradan insanı ise gerçek mağdur olarak göstermekle yapar. Sıradan insan, bir kişiye ya da bir yere yaklaşmaları bile suç olan tahayyül edilmiş ötekiler tarafından tehdit edilen biri olur. Sıradan özne, ötekilerin istilası yüzünden incinmiş hatta yaralanmış bir olarak yeniden üretilir." Nefret, elbette herkesin ortaklaşa nefret edilebilir bulduğuna yönelik olsaydı çok kolay olurdu. Burada nefret aynı sokağı, çarşıyı, okulu paylaştığımız kişilere yöneliyor ve aslında bir dizi bilinçdışı etmenden besleniyor. Buna geleceğiz.

Biz çok travmalar geçirmiş bir milletiz. Yakın geçmişimiz, yakın tarihimiz travmalarla dolu. Pek çoğumuzun atalarından biri ya da birkaçı ya büyük göçlerde ya da Osmanlı'nın son büyük savaşlarında can verdi. Kimlikler, diller ve hikâyeler acımasızca bastırıldı, statükoya muhalefet edenler zindanlara tıkıldı, işkence gördü, asıldı. İnsan haklarıyla ilgili etkin bir politik hareket olmadığı için bütün yakın dönem tanıklıkları sonunda etkin bir unutma eylemine dönüştü. Yaşamak ve hayata tutunmak için unutmak gerekiyordu. Kimileri Türkiye toplumu için istihza sadedinde "balık hafızalı" nitelemesini yapar ya, ben tam tersini söylüyorum: Unutmak bizim için bir hayatta kalma stratejisiydi. İnkâr ve baskılama, bireysel bilinç kadar sosyal bilincin de savunma düzenekleri haline gelebilir. Geçmiş travmalar çözümlenip iyileşmeden bırakıldığında, öfke, korku ve güvensizlik halinde hortlar ve toplumsal işbirliğini engeller. Böylece yeni nefret ve karşıtlıklar

üretilir. Travmadan üreyen önyargı ve psikolojik engeller, yeni nefret kaynaklarına ve yeni çatışma biçimlerine yol açar. İyileşmemiş kamusal travmalar, bastırılmış olanın ısrarcı ve yineleyici geri dönüşüyle yeniden sahne alır. Sözgelimi, bitti dediğiniz bir savaş, kendini aynı biçimlerde tekrar etme saplantısına düşer.

Türkiye'de toplumsal kesimler arasında bir iç savaş olmayacak ve bunca ağır havaya rağmen, nefret ilelebet borusunu öttüremeyecek. Bu yazıyı da sadece bunu söylemek için yazıyorum. Çocuk babaya "Senden nefret ediyorum!" dediğinde aslında şunu der: "Senden istediğim sevgiyi alamıyorum..." Nefret konuşmaları örtük arzu ve korkuları temsil eder. Nefret ideolojisi, Niza Yanay'ı izleyerek söylersem, bir arzu belirtisidir. Kişi sevdiğinden incinir. Nefret bağımlılık korkusundan da türeyebilir: Biz ve onlar arasındaki kutuplaşmış dil negatif karşılıklı bağımlılığa dayanır. Biz iyilerizdir onlar da kötüler. Hegel'in köle-efendi diyalektiğinde olduğu gibi biri diğerini inşa eder. Birinin grup kimliği iddiası diğerinin grup kimliğinin reddine dayanır. Nefretin içerdiği çelişki, iki hasmın birbirine fazla yakınlaşmasının, çok iç içe geçmelerinin yarattığı korku ile ortaya çıkan uzaklaşma/mesafe arzusudur. O zehirli dil hep onu benden uzaklaştırmak içindir. Bağlanma ve yakınlık olmadan bir birey veya gruptan nefret edemezsiniz. Bağlanma yokluğu kayıtsızlık üretir, nefret değil. Ayrı olmak istediğimize benzemekten, ona çok yakın düşmekten korkarız. Artık ben olamamaktan, onun içinde eriyip yitmekten korkarız. Nefret, onu dolaşıma sokan kişilere, aradaki ayrılığı derinleştirerek mesafeyi kont-

rol etme imkânı veriyor. Havada uçuşan nefret sözcükleri aslında korku zerreciklerinden ibaret. İyi haber şu, artık kolonyal bir tahakkümün cari olmadığını, birbirimize benzemek zorunda olmadığımızı bize söylüyor.

Chantal Mouffe, yıllar önce okuduğum bir söyleşisinde iyi demokrasilerin de iyi evlilikler gibi patırtı gürültüyü hazmedebilen, çatışmaya dayanıklı bir doğası olduğundan dem vuruyor ve bu patırtıyı bir hayatiyet belirtisi olarak yorumluyordu. Güçlü duygular zıddına inkılap edebilir. Dolayısıyla nefretin az ilerisinde sevgi durmaktadır ve elimizi uzatsak belki de ona dokunabileceğiz. Düşman, kayıp arkadaştır.

Politik dostluk, ön şartlar olmadan bizi barışa çağırır. 'Bizden biri' olmayanla bir araya gelmeyi mümkün kılar. Dostluk, nefreti içinde eritebilir. Dostluğu seçmekle düşünülemez olan barış yeniden düşünülebilir hale gelir. İnkâr edilen bağlanma yeniden tesis edilir. Negatif karşılıklı bağımlılık yerine, birbirimize kaçınılmaz bağımlılığımızı kabullenmeliyiz. Kimse bize "ötekini sevme yasağı" getiremez. Sevgiyi baskılamak, aramızdaki bağı yok saymak ve birbirimize bağımlılığımızdan korkmak bizi bugüne dek nefrete esir kılmış olabilir. Burada fazla eğleşmeyeceğiz. Nefretten sevgi doğabilir: Kendi bağımlılığımızla yüzleşir ve ötekine duyduğumuz arzuyu kabullenebilirsek, sen ve ben kalarak da biz olmayı başarabileceğiz.

Şimdi herkes kayıp arkadaşını bulsun.

UYARAN VE TEPKİ

"Uyaran ve tepki arasında bir boşluk var ve o boşlukta bizim tepkimizi seçme özgürlük ve kudretimiz yatar. Tepkimizde de gelişme ve özgürlüğümüz saklıdır," demiş Viktor Frankl. Ülkemizi yas ve kedere boğan son terör saldırılarından sonra gösterilen tepkileri bu cümlenin ışığında okuyabiliriz. İlk dakikada "Katil devlet!" diyen de , "Oh olsun, orada ne işleri vardı!" diyen de aynı gelişmemişlik ve ideolojik esaretten mustarip. Devleti katil ilan eden ideolojik bakış, kolektif kimliği ve meşruiyeti, insanların yaralanmışlığı ve ezilmişliği üzerinden tanımlayarak travmayı politik bir söyleme dönüştürmek istiyor. Bu bakış bizi unutuş ve hatırlayışın politik anlamlarına davet ediyor ve sol hafızanın *mazlumiyet anlatısı*nı berkitip buradan bir öfke inşa etmeye yöneliyor. Bu ideolojik el çabukluğu insan zihninin anlamaktan çok örtmeye, keşfetmekten çok gizlemeye yarayan kolaycılığını devreye sokuyor. Pek çoğumuz

toplumsal olaylara bakarken önden kabul ettiğimiz inanç ve düşüncelerin teyit edilmesini bekliyoruz. Hakikat her zaman zihnimizin prizmasında kırılarak bize ulaşıyor ve olan bitende gördüğümüz, görmeye niyetlendiğimizden başkası olmuyor. Devleti katil ilan edenler aslında şunu söylemek istiyor: "Devlet geçmişte nasıl idiyse şimdi de öyledir, geçmişte benzeri günahları olan bir devlet bugün de aynıdır ve değişmemiştir. Bu olayın faili kim olursa olsun suçlanması gereken yer devlettir!" Böylece bir mazlumiyet ideolojisi (zalim devlet/mazlum halk) etrafında insanların geçmiş yaraları diri tutuluyor ve o bellek, bir politik kimliğe dönüştürülüyor. Ankara'da vuku bulan terör tam da bu yaraya tuz basıyor, katliam mağdurlarına "Neden ölen hep biz oluyoruz?" sorusunu sorduruyor ve toplumsal yarılmayı derinleştiriyor.

Buhran zamanlarında, yoğun ıstırap anlarında hepimiz şu temel soruya cevap ararız: "Neden ben? Bütün insanlar arasında neden biz? Neden şimdi?" Yaralanmışlığı libas gibi kuşanan grupların karşı kutbuna ise devletin geçmiş günahlarının diğer mağdurları yerleşiyor. Grup kutuplaşmalarında sıklıkla olduğu üzere, onlar da olabilecek en uzak yere savrularak, kendilerini devletin sesi olarak konumlandırmaya başlıyor. Büyük bir kudretin sesi haline geldiğinizde kolaylıkla yasakçı bir dile yerleşmeniz, kendinizi neyin doğru neyin yanlış olduğunu olduğunu telkin eden hegemonik bir siyasetin parçası olarak bulmanız mümkün. Oysa hakikat belki grup düşüncesine savrulmakla yok olan o orta alanda, uyaran ve tepki arasındaki o geniş boşlukta tezahür edecekti.

Bir kopuş toplumunda en çok bağıranlar görünür hale gelirken sessizler soru soramıyor, yargılananlar yargılayamıyor, yalnızlar birleşemiyor ve ruh dağılmış parçalarını bir araya getiremiyor. Kötülüğü aramak için muktedirlerin kalbini yarıp bakmamıza gerek yok, o bazen bize bir kol mesafesindedir, toplumsal yapılarının içine sinmiştir. Bize hasım saydıklarımızı işitmemek ve görmemekle o örgütlü şiddetin dünyasına gireriz, onların acısını acı bilmemekle... Ruhumuz mazlumiyet şarabıyla öylesine sarhoştur ki intikam adına yapılan her şey, bize şifa olacak, derindeki o yarayı iyileştirecek zannederiz. Kolaycı zihin, benden olmayanı hızla nesneleştirir, onun merhamete layık bir özne olmadığını bana söyler. İnsanlar hikâyeleri olan, bir sosyal anlam ağında yaşayan kanlı canlı bireyler değildir artık, yok edilmeleri gereken birer düşmandır. Bu kabil insanlar; çocukları, devlet görevlilerini ve sivil insanları gözünü kırpmadan öldürebilen bir terör örgütünü zihinlerinde kolaylıkla temize çeker ve özgürlük savaşı romantizmine göz kırparlar.

Terör tam da bu yarılmışlık hissinden beslenir halbuki. Onun da alkış ve onaylanmaya ihtiyacı vardır. Yarattığı kargaşa ve güvensizlik halinin teyit edilmesini bekler ve ancak bizim fevri tepkilerimizle amacına ulaştığı kanaatine varır. Bizi sadece bugün veya geçmişin değil geleceğin yasını da tutmaya zorlar. Ümit ve rüyalarımızın ellerimizden kayıp gittiğine inandırmak ister bizi. Korku, şaşkınlık ve çaresizlik uyandırarak iradelerimizi felç etmek ister. En önemlisi de "bir güvenlik duygusu olarak *vatan*"ı imha etmeye yeltenir. Ona sığındığımızda yaşayacağımız, onun göğü altın-

dayken kendimizi emin ve emniyette hissedeceğimiz bir vatan fikrinden bizi soğutmaya çalışır. Bugün İslam coğrafyasını kasıp kavuran şiddet olayları, binlerce yıldır eşsiz medeniyetlere beşiklik etmiş bu toprakları insansızlaştırıyor. İnsanlar, atalarının yaşadıkları toprakları güvenli bir yurt olarak bilmekte zorlanıyor ve bir düş ülkesi olarak müreffeh Batı'ya yöneliyor. Toprak vatan olmaktan çıkarılıyor.

İnsan yaralanabilen bir varlık, öte yanda ötekine güven de duyabilen bir varlık. Güzellik kırılganlığın tohumlarını içinde taşır. Bir şey solup gidebildiği için de güzeldir. İyi insanlık, Martha Nussbaum'a göre, varlığın temel güvensizliğini ve belirsizliği kabullenebilmektedir. Şöyle yazar: "İyi bir insan olmak için dünyaya bir biçimde açık olabilmeniz gerekir, kontrolünüz ötesindeki belirsiz şeylere de güvenebilmeniz gerekir. Üstelik bütün bunlar sizi, suçlanamayacağınız çok aşırı durumlarda, paramparça bırakabilir. Ahlak, belirsiz olana güven ve ona kendini açma isteğine dayanır. Bir mücevherden çok bir bitki gibi olmak, epeyce kırılgan fakat o müstesna güzelliği, kırılganlığından hiç ayrı değil."

Çözüm Süreci işte böyle bir şeydi, bu ülkenin yıllarca susadığı barış umudunu kalplerimize taşıyordu, kalplerimizdeki umudun bir yankısı olduğu için güzeldi. Karşı yakada belirsiz ve hayal kırıklığı yaratabilecek aktörler vardı belki ama, barışa ve umuda bir şans vermek için, bu belirsizliği göze almak güzeldi. Bugün pek çok insan zihinsel işleyişin *hindsight bias* (geriye dönük tarafgirlik) mekanizmasıyla konuşuyor. Her şey olup bittikten sonra "Ben bunu öngörmüştüm, böyle olacağını söylemiştim," demek yaygın bir tutum. Tür-

VAHİT PAŞA
İL HALK KÜTÜPHANESİ

kiye güzel bir rüya gördü, bugün hayal kırıklığı yaşıyor olmamız o barış rüyasının ruhumuza yaydığı sıcaklığı hatırlamamıza engel değil. Yeni bir imkân olacaksa ileride işte o hatıradan yola çıkılarak inşa edilecek. Güven olmaksızın insan ilişkilerini geliştiremezsiniz. Muhatabına bütünüyle kuşku içinde bakan bir yaklaşım sadece paranoya üretir. "Dostun evi gönüllerdir / Gönüller yapmaya geldim" diyen Yunus misali, teröre inat, bu rüyayı diri tutmak zorundayız. Toplumsal duvar ve çitleri aşarak birbirimizin mahallesine gitmek, birbirimizin acısını dinlemek ve bizim acımızı işitecek bir kulak aramak zorundayız. Komşu, benim arayıp bulduğum kişidir. Komşu, ıstırap ve yoksunluğuna yüz çevirdiğim kişi değil tam aksine o ıstıraba dikkat kesilmekle kendime komşu kıldığım kişidir.

Bir tufan sonrasını yaşıyoruz. Babil kulesinin ahalisi gibi herkes bir dil konuşuyor ve öteki onu anlamıyor. Herkesin konuştuğu ama kimsenin ötekini anlamadığı bir buhran iklimi. Biz Türkiye insanları, canımız acıdığında bu acıyı çok konuşarak, taşlayacak bir şeytan bularak, mevzilerimizi tahkim ederek gidermeye çalışıyoruz. Ben başka bir şey önereceğim. Bir seferliğine her birimiz kendi hayatlarımıza, kendi kabilemizin hatalarına bakalım. "Biz neyi yanlış yapıyor olabiliriz?" sorusunu soralım, "Yaptığımız hangi yanlış toplumsal konuşmanın önünü kesiyor olabilir?" Hakikati sadece kendi malımız sayan tekçi düşünceden bir anlığına sıyrılmaya çalışalım. Bir an için yaralı kimliğimizin savunmacı refleksiyle değil, ötekine güven duyabilmenin ahlakıyla hareket edelim ve ötekini anlamaya çalışarak dinleyelim. Belki o

zaman terör mağduru insanlarımızın birer istatistik sayı olmadığını, her birinin anlam dünyaları olan, çocukları, anne ve babaları olan küçük bir evren olduğunu fark edeceğiz. Onlar için üzülmeyi başarabileceğiz. Yine o zaman insan ölüm ve kederinden politik bir fayda devşirmekten kaçınacak ve yasımızı birlikte yaşamaya özen göstereceğiz. Bizi tahrik ve hatta tahkir eden onlarca olaya karşı, sadece ahlak ve vicdanın ayak izlerini takip ederek, ideolojik at gözlüklerini bir kenara atarak, ötekinin acısına duygudaş ve tanık olarak gelişmiş tepkiler verebiliriz. Bizi evvel emirde iyileştirecek şey de ötekinin acısına tanıklıktır. Oraya gitmek, o acıyı yaşayan insanların hikâyesini dinlemek onların da insan olduğunu fark etmemizi sağlar. Şiddet insanları kategorileştirerek hükmünü icra eder, insanın engin ruhunu düşman hanesine yazdığınız anda ona karşı şiddeti de meşrulaştırmış olursunuz. "Hangi tutum ve sözümle onu incitiyor olabilirim?" ise daha doğru bir başlangıç noktasıdır. "Onun acısını daha iyi nasıl anlayabilirim?"

Kendi mevziinden ötekine sövüp saydıran insanların arasında mutedil ve adil bakış kayboluyor. Ötekine onu incitmek için değil, onu anlamak için bakmamız gerek. "İnsan davranışlarına gülmeye veya ağlamaya değil, onlardan nefret etmeye değil, sadece onları anlamaya çalıştım," demiş Spinoza. Bu çok dağınık bir yazı oldu farkındayım. Herkes gibi ben de ruhumun öteye beriye dağılmış parçalarını toplamaya çalışıyorum.

YASIMIZI BİRLİKTE TUTACAĞIZ

"Zoraki unutturma yirminci yüzyılın en habis özelliklerinden biriydi," diye yazar Paul Connerton*. Yaralar kapanmadığında geçmiş bugünü işgal eder. Totaliter rejimler insanlara unuttururarak baskı uyguladılar, belleği silerek kendi iktidarlarını pekiştirmek istediler. Bu dönemi yazan eserler aslında hem politik anlamda adaletsizliği kınayan birinci elden tanıklıklar, hem de tahripkâr ve vahşi bir geçmişin elinde kurbanlığı anlamaya çalışan tedavi metinleri olarak okunabilir. Yirminci yüzyılın sonunda artık bir *bellek ahlakı*na sahibizdir, bu durum önceki yüzyıllarda olmayan bir şeydi. Böyle bir ortamda hatırlamanın hem bireysel hem de kamusal yararına inanılır ve travmatik yaşantı kurbanlarının, o dehşet

* P. Connerton, The Spirit of Mourning. History, Memory and the Body. Cambridge, 2011.

verici geçmişleri hakkında konuşmaları istenir. *Konuşulamayacak olanı konuşmak*la kişinin hem kişisel anlamda şifa bulacağına hem de eşsiz önemde kamusal değer taşıyan bir iş yaptığına inanılır. Geçmişle ilgili tanıklığın kaçınılmaz bir biçimde politik olduğu ve hatırlanan travmanın dile dökülmesi gerektiği düşünülür. Yaşanan kötü olayların anlatılabilmesi sosyal düzenin temini ve bireysel kurbanların iyileşmesi için vazgeçilmez önemdedir. Toplumsal ahlak belleğin üzerine bina edilir. "Ahlakı hafızaya bir iğne oyası gibi işleyen acılardır," der Wolfgang Sofsky*, "İnsan türünün özünü düzeltmeyi amaçlayan tüm projeler, ahlaki bellek kaybına karşı, benliğin keyfi dönüşümlerine ve şimdiki zamanın baştan çıkarıcı cazibesine karşı enerjik bir savaşı şart koşarlar."

Türkiye toplumunun acılara bakma ve onları kendi içinde hazmetme, oradan geleceğe dönük yeni anlamlar çıkarma konusunda bir tür acemiliği var. Bunda acıyı kanıksamamızın, günlük hayatımızın bir parçası haline getirmiş olmamızın da bir payı var kuşkusuz. Ardında geçmiş on yıllarda binlerce memleket evladını bırakan bir savaştan sonra, bu toplumsal yası aceleyle geçiştirmek yerine, bunun üzerine kurulu anlatılar, hikâyeler, filmler yapabilse ve kendi acımıza kendimizi de toptan dönüştürecek şekilde bakabilseydik bu acılı deneyimden daha da güçlenmiş olarak çıkabilecektik. Oysa bugün vatan çocukları pusularda katledilirken, geçmişin travmatik anılarını olabilecek en korkunç

* W. Sofsky, Dehşetli zamanlar. Amok, Terör, Savaş. İletişim, 2009.

biçimde geri çağıran teröre karşı ağızbirliği bile edemiyoruz. Bu terörün millet olarak varlığımıza yönelen büyük bir tehdit olduğunu fark ediyor ancak safları sıklaştırmak ve yekvücut terör ve kötülüğü lanetlemek yerine, içimizden birilerini suçlu ilan ederek şeytan taşlamanın derdine düşüyoruz. Bu durum benim savıma göre bir bellek ahlakına tam olarak sahip çıkamamamızdan kaynaklanıyor. Acı içimizde işlenmeksizin daha anlamlı bir şeye dönüşmez. Neyin neden olduğuyla ilgili bir açıklama modeli geliştiremezsek tepkilerimizi daha çok öfke patlamaları ve infiallerle dışarı vururuz. Acıyı içimizde işleyecek bir olgunluğa da ancak *hatırlama adaleti* ile ulaşabiliriz. Sadece beni ve topluluğumu kayıran, bana sadece kendi tarihimi ve acımı sevimli gösteren bir bakış yerine "Benim de bir parçası olduğum duyarsızlık, ötekinde ne tür acılara yol açmış olabilir?" sorusunu sorarak.

Türkiye'nin temel problemlerinden birinin de yas tutamamak olduğunu düşünüyorum. Laf kalabalığı ile matem zamanlarını geçiştiriyoruz. Çünkü matem de bir olgunluk gerektiriyor. İçimize aldığımız bir şeyi orada tutabilmeyi, dilimizi tutabilmeyi, bu niye oldu, yeniden olmaması için ne yapabiliriz diye düşünmeyi gerektiriyor. Berlin'deki Soykırım Müzesi'nde Primo Levi'nin biz sözü var: "Oldu; bu şu demektir: Yeniden olabilir." Bizler, olan ve bize acı veren şeyi çok iyi düşünebilmeli, onun nedenlerini ve yol açtığı sonuçları çok iyi analiz etmeliyiz ki tuttuğumuz matem de bir işe yarasın. Matemi laf kalabalığı ile geçirdiğimiz zaman, kendi acımıza bakmaktan korktuğumuz zaman çoğu

kez ideolojik taraftgirliklere savruluyor ve birbirimizin canını yakarak rahatlayacağımızı düşünüyoruz. İnsan başkalarının yaralarına işaret etmekle kendi yaralarının sızısından kurtulmaz. Dolayısıyla bir itiş kakış halini alan bu kabile savaşını böyle zamanlarda bitirmek ve ağlayarak, üzülerek, birbirimizin omzuna yaslanarak yaşamak mecburiyetindeyiz.

Türkiye, bugün çokça dile getirildiği gibi, PKK terörünün en vahşi yöntemleriyle tanışıyor. Terör bizim ortak rüyalarımızı, ortak dualarımızı ve geleceğe baktığımızda kurduğumuz ortak hayalleri elimizden alarak bir düşmanlıklar toplumu yaratmak istiyor. Dünya Bosna ve Ruanda savaşlarıyla dünün sakin komşularının yarın nasıl acımasız katillere dönüşebildiğini gösterdi. Bugün karşımıza çıkan terörün de toplumda büyük bir buhran yaratma amacına matuf olduğu açıktır. Terör bölge insanını sindirerek kendi yanında saf tutmaya icbar ederken Türkiye'nin Batısında ve İç Anadolu'da "kötü çocuk Kürt" algısını pekiştiriyor. Böylece terör sempatizanı olmayan Kürt vatandaşın da zoraki kendi saflarına itilmesini sağlamak istiyor.

İki yıllık bir çatışmasızlık döneminin ardından gelen bu terör, aslında Türkiye'nin geleceğini ve insanların umudunu gasp etmek istiyor. İnsanlarda yaygın bir çaresizlik duygusu üreterek gelecek irademizi felç etmeye niyetleniyor. Kendi üstünlüğünü, mağlup edilemezliğini tescil etmek ve kendi şartlarını da bu psikolojik üstünlük hali içinde dayatmak istiyor. Geçtiğimiz on yıllarda terör eylemleri, daha çok, üç-beş insanın öldürülüp daha fazla insanın seyretmesini amaçlı-

yordu. Ama bütün dünyada süregiden terör olaylarına baktığımız zaman artık bir mega terörle karşı karşı ya olduğumuzu söyleyebiliriz. Artık terör eylemleriyle, daha çok insan öldürülüp daha çok insanın psikolojik olarak hasarlı bırakılması amaçlanıyor. İnsanlar bir korku psikolojisi içerisine hapsedilerek, onların gele cekle ilgili ümitleri elinden alınmak isteniyor. Dolayı sıyla terörün günümüzdeki hedefi mümkün olduğunca çok insanda psikolojik hasar bırakmak. İnsanları kendi gölgesinden, farklı partiye oy veren komşusundan, köşedeki Kürt manavdan korku duymaya yönelten bir terör amacına ulaşmış olur.

Terörün insanlara yılgınlık yaymak istediği bu gibi zamanlarda birbirimizle dayanışma içerisinde olmayı, terörü kınamayı, mağdurla aynı omuz hizasında duran bir ahlakı öncelemek zorundayız. Bilinen failin dışında hoşlanmadığımız politik figürlere, düşüncelere, içimizdeki öfkeyi yansıtan basitleştirmelerden uzak durmalıyız. Sosyal medyada örneğine sıkça rastladığımız yalan ve manipülasyonlara karşı uyanık olmak, dikkatli davranmak ve sözümüzü sakınarak söylemek yapabileceğimiz bir şey. Bizi millet yapan, ortak acılar ve türküler etrafında buluşabilmektir. Bir Yemen türküsünün hepimiz tarafından biliniyor ve söyleniyor olması bizi bir millet yapar. Bunun örneğini yaşadığımız büyük depremlerde verdik. O dönemde ülkenin Doğu ve Batısı kenetlenebildik. Şiddetin ilacı her zaman merhamettir, ötekine gitmek ve onunla konuşmaktır. Irkçı şiddet kendinden ayrı saydığını insanlıktan çıkararak onu linç etmeyi, ona

kurşun yağdırmayı veya onu aşağılamayı seçiyor. Biz sakin durarak, itidal çağrıları yaparak, terör ve şiddetin tedhiş eylemini tamamlamasına izin vermeyeceğiz. Geçtiğimiz günlerde bir sosyal paylaşım ağında, 1980 öncesinde sokak eylemlerinde bulunmuş bir kişi, "Sokakta seni kimin maşa olarak kullandığını anlayıncaya kadar saçların beyazlar!.." diyordu. Terörün yaktığı yangını, körüklediği misilleme ve linç öfkesini ancak sükûnetimiz ve dayanışmamız söndürebilir.

Hepimiz hikâyelerimizi anlatmak için bir süreklilik hissine sahip olmak istiyoruz. Gelecekte de benliğimizin devam edeceğini görebilmek, kendi geçmiş ve geleceğimize bakabilmeyi arzuluyoruz. Terör, geçmişi kararttığı gibi geleceği belirsizleştirmek istiyor. Yaşadığımız hayata tanıklık etmeyi sürdürmeliyiz, yasımızı sadece kaybettiklerimizi tekrarlamakla değil, *neyi elimizde tuttuğumuzu* birbirimize hatırlatmakla da yaşayabiliriz. Hüznün yanında umut da var olmalı. Yürekleri acıya boğan şehit haberlerinin arasında bu ülkeye ve onun insanına umudumuzu tazeleyecek haberlere de ihtiyacımız var. Çözüm sürecinin büsbütün berhava olduğunu düşünmüyorum, bu süreç bize barış içinde bir ülkede yaşamamızın mümkün olduğunu fısıldadı. "Başka bir Türkiye" mümkün dedi bize ve işte bu fısıltıdır ki bugün terörü kitlesel destekten mahrum bırakıyor.

Kendi içimizde hain aramaktan vazgeçelim artık. Acılı ailelerin, şehit yakınlarının sitemlerini, feveranlarını bütünlüğümüze yönelik bir tehdit olarak algılamaktan vazgeçelim. Ateş düştüğü yeri yakar. Vatanı

için evladını toprağa veren bir annenin, bir ağabeyin feryadını kendi sinesine basamayacak bir devlet müşfik bir devlet olamaz. Devlet o feryatları da içine alarak büyür. Toplumsal bir yas dönemindeyiz ama yastan iyileşmenin en önemli yolu hayata tutunmaktır. Artık kimse bize unutturamayacak. Terörün geçmişte ve bugün ne yaptığını, hangi cürümleri işlediğini çok iyi biliyoruz. Cinayeti gördük. Üzerimizde oynanmak istenen oyunun pekâlâ farkındayız. Hayatı her zamankinden daha aziz, kardeşlerimizi her zamankinden daha çok yar bileceğiz. Türkiye, aziz vatan, Türk'ün ve Kürt'ün ortak rüyası, ortak duasıdır. Yasımızı birlikte tutacak ve birbirimizin omzunda ağlayacağız.

MEMLEKET MESELESİ

"İnsan sadece kalbiyle görebilir. Asıl olan, göze görünmez," der St. Exupery, *Küçük Prens*'te. Ancak kalbiyle görebilen halk, muhafaza etmesi gereken bir memleket, üzerine titizlenmesi gereken bir yurt olduğunu her zaman derin vicdanıyla hisseder ve o yurdu kocaman kalbiyle koruma altına alır. O hakir görülen, politik bir bilinci olmadığına seçkinlerin neredeyse emin bulunduğu sıradan insan, Türkiye'de her zaman siyasetin önünü açar ve onu şekillendirir. Ona ufuk ve görev tayin eder. Gözün değil kalbin gördüğünü gösterir. Çünkü buhran zamanları, sağduyu ve kolektif bilincin ortak bir akılla kendi varlığını korumaya yöneldiği zamanlardır. Millet böylesi zamanlarda yekpare bir organizma gibi davranarak hayatiyetini sağlayacak kaynaklara yönelir, toprağı, suyu ve ışığı nerede görüyorsa gövdesini oraya yaslar. Birlikten dirlik doğar. İnsanlar, bir araya geldiklerinde,

kimileyin içlerindeki en zeki kişilerden çok daha zeki ve bilgece davranabilirler.

Fazlasıyla bireyci olmakla eleştirilen bir çağda, kalabalığın yargısının bir bilgelik içerdiğini söylemek tuhaf gelebilir. Kalabalıklar kolektif kararlarında kimileyin çok doğru, kimileyin de felaket ölçüsünde yanlış hükümlere varabilirler. James Surowiecki, *Kalabalıkların Bilgeliği* (The Wisdom of the Crowds) adlı kitabında, grup yargılarının kimi zaman nasıl şaşırtıcı ölçüde iyi olduğunu tartışır. İyi bir kalabalık yargısı için gerekli olan en önemli şey, insanların kararlarının birbirinden bağımsız ortaya çıkmasıdır. Eğer insanlar birbirlerinin tahminlerinden etkilenirlerse, doğru bir hükmün ortaya çıkma şansı da azalacaktır. İnsanlar birbirlerinden etkilendikleri zaman, sürüden ayrı düşmeme psikolojisi ön plana çıkar ve ortak karara varma arzusu, doğru karara varmanın yerine geçebilir. Başka insanlarla hemfikir olmaya gayret ettiğimiz ve kendi fikrimizi gizlediğimiz ölçüde, doğruluktan uzaklaşabiliyoruz. Psikoloji sahasında yapılan pek çok araştırma, birbirinden çok farklı düşünen bireylerden oluşan problem çözücülerin, bir araya geldiklerinde en iyi problem çözen insanlardan çok daha iyi bir kolektif tahminde bulunabileceklerini gösteriyor. Yani kararlarının ortalaması alındığında, farklı zihinler, uzman zihinlerden çok daha doğru yargılara varıyorlar. Dolayısıyla kalabalığı kimin teşkil ettiği ve onların birbirlerinin fikirlerinden ne derecede uzaklaşabildikleri, onlara gerçek bir bilgelik atfetmekte hayati bir önem taşıyor. Peki uzmanlar neden yeterince akıllı değil?

Çünkü uzmanlar birbirlerine benziyor, benzeş şekillerde düşünüyor ve bu yüzden de düşünce çeşitliliğini en üst düzeyde yansıtmıyorlar. Farklı fikirlerin kendilerine meydan okumasına müsaade etmedikleri için, bir süre sonra uylaşım (conformity) ve tarafgirlik tuzağına düşüyorlar. İnsanlar sürüleşme temayülü gösterdikleri için, hür ve bağımsız kanaatlere varmak çetin bir iş. Bizden önceki insanları kör bir biçimde taklit etmeyi, onların muhakemesini sorgulamaya tercih ediyoruz. Ama buhran zamanlarında ekseriyetin bilgeliği sökün eder, bir kutup yıldızı gibi toplumun istikametini aydınlatır.

Her türlü ruhsal travma bir yok olma endişesini tetikler ve bu endişe hayatta kalma, kendini koruma ve güvenlik arayışlarıyla teskin edilmeyi bekler. Yok olma endişesi, var olan bir tehdit veya yakında olması beklenen bir felaket hissiyatı üzerine temellenir. Bu deneyimde insan veya grup, önleyemeyeceği bu tehlike ile karşılaşınca yaşayacağı çaresizlik duygusunu önceden yaşamaya başlar. Yok olmayı sadece fiziksel bir tehdit olarak algılamamak gerekir. Yok olma endişesi, bir insan/grup olarak duyulmama ve bir hayalet gibi toplum içinde görünmez olma korkusunu da içinde barındırır. İhtiyaçlarının giderilmemesi, kendine ait bir sesi olmaması, çevresine etki gösterememesi, fark edilecek kadar önemli olmaması gibi şeyler, insanların/toplumların ruhsal yok olma endişesini temsil eder.

Bana öyle geliyor ki, insanımız son dönemde yaşanan politik buhranı elindeki son vatanı kaybedebileceğinin bir işareti olarak okumuş ve kalabalığın bilgeli-

ği, o vatanı korumak yönünde tezahür etmiştir. Vatan eninde sonunda bir güvenlik duygusudur. Vatan orada olduğunuz için kimsenin sizi aşağılayamayacağı, aş ve işinizi gönül huzuru ile temin edeceğiniz, başınız dara düştüğünde istimdat edeceğiniz birilerinin muhakkak bulunabileceği o emin beldedir. "İnsan ancak neden-siz olgularla karşılaşmayı beklemediği; tümüyle yabancı bir şeylerden korkmadığı yerde kendini güvenli hisseder," diye yazar Jean Amery, "Yurdunda yaşamak demek, zaten bildiğimiz şeylerin, gözümüzün önünde, küçük değişikliklerle tekrar tekrar cereyan etmesi demektir."

Yurdunda yaşamak geçmiş ve geleceğe aşina olmak demektir. Hayatın olağan akışında büyük kırılmalar olduğunda geleceğimizin gasp edilebileceği yönünde kaygılanırız. Politik kaos insanların elinde olanları kaybedebileceği endişesini tetikler. Son dönemde artan PKK ve IŞİD terörizmi insanımızda gelecekle ilgili yoğun bir belirsizlik duygusu oluşturdu. Yanı başımızdaki Suriye'nin bir vatan olmaktan çıkışı ve daha beş sene öncesine kadar işinde gücünde olan insanların yeni bir vatan arayışı için göç yollarına düşmesi, sahile vuran çocuk bedenleri ve benzeri acımasız onlarca sahne, bu algımızı pekiştirdi. Türkiye insanı, terör ve politik buhranla birlikte yurdunu kaybetme endişesini iliklerine kadar yaşadı.

Bizim insanımızda kuvvetli bir yurt bilinci var. Yurt hasreti ve yurt ağrısı, bizi biz kılar, türkülerimize, dertlerimize siner. Biz köksüz insanlar değiliz. Özleyecek bir yurdu, üzerine titizlenecek bir ocağı olan

insanlarız. Yıllar önce Hollanda'ya bir konuşma için gittiğimde oradaki bir Türk işçi bana saatini göstermişti. Demişti ki, "Yirmi yıldır gurbetteyim ve yirmi yıldır saatim Türkiye saatini gösterir". Onun için Türkiye saatini gösteren bir saatle yaşamak, memleketiyle kurduğu bir ruh bağıydı. O saate her bakış, memlekete dönmenin sevincini içinde taşır. O saat sevdiklerinin zamanında yaşamayı mümkün kılar. Almanya'da yaşayan Türklerin göçlerinin ilk dönemlerinde sık sık tren istasyonlarını ziyaret ettiğini duymuştum bir seferinde. İnsan tatil günlerinde neden bir tren istasyonunu ziyaret eder ki? İşte bu da yurt hasretinin veya yurt ağrısının semptomlarından birisidir. Memleketinden onu gurbet ele getiren trenin kalktığı yer orasıdır, dolayısıyla o istasyonun öbür ucunda memleket durmaktadır. İstasyonu ziyaret etmek tıpkı memleketi ziyaret etmek gibidir. Bir tür daüssıla.

Milletimizin kolektif bilinçaltında yurdunu korumak, kendine yurt bellediği yeri muhafaza etmek yönünde kuvvetli bir dürtü var. Memleket meselesi bizim için önemlidir. O yüzden kendi memleketimizin dertleriyle çok dertleniriz. O yüzden kendi kaderimizi bu ülkenin kaderinin ta içine yerleştiririz. Bu ülkenin yerlileri, kendilerine gidecek başka bir vatan bulmamış insanlardır. Yerlilik dünyanın neresinde olursanız olun ruhunuzu anayurdunuzun dertlerine, saatinizi memleketin saatine ayarlamak demektir. Başka hiçbir vatanda tam manasıyla mesut olamamak, bu ülkenin derdini, kokusunu, yemeğini, gürültüsünü, kaosunu özlemek demektir. Ruhunuza ezan sesi değ-

mediğinde kendini öksüz, kimsesiz ve tenha hissetmek demektir.

Yokluk tehdidi, varlığın bütün imkânlarını seferber eder. Ve insanlar bir araya geldiklerinde ürettikleri o kolektif vicdan ve akılla kendilerini esenlik sahiline vardıracak, yurtlarını emniyet altına alacak bir ortak karara varırlar. Milletlerin bir ruhu vardır. Bizim milletimizin ruhu köklerindedir.

Türkiye'nin kadim bilgeliği, memleketin en büyük mesele olabilmesindedir.

GÜZEL ÖLME SANATI*

* (Lat.) *Ars Moriendi*

Tıp günümüzde hayatı uzatmaya çalışmıyor, ölümü uzatıyor. Hastanın insan ve kişi olarak saygınlığı hanidir tıp mesleğinin ilgi alanında değil, o yüzden hayatın mevsimleri olduğunu ve yaşlılığın tedavi edilmesi gereken bir sorun olarak telakki edilemeyeceğini kabullenemiyoruz. Ölüm kişisel bir bozgun değil. Hayatın da çevrimleri var ve insan için önemli olan ecel vakti gelip çatana dek anlamlı bir hayatın izini sürmek. Modern tıp hastalığa ardındaki toplumsal anlamı da hesaba katarak bakmak yerine, bir organın düzeltilmesi gereken işlev bozukluğu olarak bakıyor. Tıp bilimi insanın ölümlülüğünü kabullenmekte ayak direttiği oranda, "bir can çekişme olarak hayat" uzuyor.

Kendi ölümlülüğümüzle yüzleşmek öleceğimiz gerçeğini bil hakkın kavramak demektir. Ölümün farkındalığı olmaksızın hayatı da tam manasıyla keşfedemiyoruz. Ölüme dair imgeler çevremizde kol gezse de hem kültürel hem de bireysel düzlemde ölümü inkâr etmeyi yeğliyoruz. Ölüm hakkında konuşmak için neredeyse bir toplumsal tabu var. Ernest Becker, ünlü kitabı *Ölümü İnkâr*'da Batı uygarlığının ölümü inkâr üzerine temellendiğini söylüyor. Güzellik, gençlik, zenginlik ve tüketiciliği kutsuyoruz. Hayatlarımızı uzatacak ve ölümü geciktirecek ne varsa rağbet gösteriyoruz. Gençliğin ve cinsel cazibenin bilgelik ve olgunluğa galip gelmesi, yaşlılarımızın giderek daha fazla bakım evlerine terk edilmesine yol açıyor. Ölüm hastanelerde gözden uzaklaştırılıyor ve tıbbileştiriliyor. Tıp bilimindeki ilerlemeler bize her şeyin önümde sonunda tamir edilebileceğini, kimsenin hasta kalmasına izin verilmeyeceğini ima ediyor. Hastalık bir zayıflık, ölüm ise nihai bir başarısızlık olarak telakki ediliyor. Aşırı tıbbileştirme ölümlülüğü sarmalaması gereken tefekkürü gönülden ırak tutuyor ve onun yerine içimizi utanç ve felaket hissiyle dolduruyor. Böylece kendi hayatlarımızı kontrol edemediğimiz hissiyle temas ediyoruz.

Ars moriendi, iyi ölme sanatı, kayıplara karışıyor. Modern toplumda insanın ölüm üzerine düşünerek, aile fertleri tarafından sevgiyle kuşatılmış olarak kendi yatağında ölmesi adeta haram edildi. İyi ve güzel ölme sanatına sahip toplumlarda ölümün gelişi hissedilir ve kişi ona hazırlanırdı. Üç yüz yıl önce insanların ölümü inkâr edebilecek bir lüksleri yoktu, ölüm de ha-

yatın bir parçasıydı. Modern endüstri toplumunda tıp teknolojisinin ilerlemesiyle çocuk ölüm hızları düştü, ölümcül hastalıklar azaldı ve ölüm daha az görünür hale geldi. Yine de ekranlarda, video oyunlarında veya sinema filmlerinde ölümün her halini her gün izliyor, adata ölüm pornografisiyle baştan çıkıyoruz. Sanırım popüler kültürde ölüme dair imge ve temsillerin çoğalması bizim onunla kendi içimizde baş etmemizi kolaylaştırıyor, onun uyandıracağı endişe ve travmadan bizi masun kılarak ölümü ehlileştiriyor. Başkasının kurgusal ölümü bize sahte bir emniyet hissi bağışlıyor. Kendi ölümlülüğümüzle barışamıyor oluşumuz, haddi zatında kendi ölümümüze bakamıyor oluşumuzdan kaynaklanıyor.

Istırap bizi insan kılar. İnsan kaybettiklerinin yasındadır, yas tutmayı reddetmek, bir bakıma yaşamayı da reddetmektir. Ölümle yüzleşmek yaşama cesareti ister. Hayatın trajedisi ölmek değil, yaşarken içimizde ölmesine izin verdiklerimizdir. Rilke'nin söylediği gibi, "İnsanların çoğu yaşanmamış bir hayattan ölüyor." Ölümün olmadığı bir hayat seyrelmiş, yoğunluğunu ve canlılığını kaybetmiş bir hayattır. Hayatın geçiciliğidir ki ondan aldığımız neşeyi tırmandırıyor. Ancak ölüme bakmakla, ölümle yüzleşmekle anlam ve gayemizi keşfetmenin derdine düşeriz. Eğer öleceksek, var olmamızın anlamı ne?

Ölüm korkusuyla yüzleşmek bizi kendi iç dram, korku, duygu ve dehşetlerimizle karşılaştırır, onlara temas etmemizi sağlar. Bu duyguları derin bir biçimde yaşamak bizi insan olmanın ne demek olduğu so-

rusunun ortasına getirip bırakır. Kendisine değebilen insan başka ruhlara da değer. Kendisiyle konuşabilen insana bir başkasının umutsuzluğu da konuşur. Hayatın meselesi, bu dünyadaki var oluşumuz sonlanmadan ve can ten kafesinden uçup gitmeden önce, hayatın ve ölümün neye hizmet ettiğini keşfedebilmektedir. Hayatı tam manasıyla keşfedebilmek, önceliklerimizi iyi belirleyebilmek ve hem kendimizle hem ötekilerle daha derin bir bağ kurabilmek için kendi ölümümüze çıplak gözle bakabilmek zorundayız. Ölüm anı geldiğinde, yaşadığı ömür için pişmanlık duymaktan korkmalı insan. Korkuyu tatmamış olan, cesareti de bilemez. Ölüm korkusu ölümü durduramaz ama hayatı durdurur.

Ufak bir hayal alıştırmasıyla bitirmeye ne dersiniz? Hastane acilindesiniz ve ölüm size göz kırpıyor. O an sizin için en öncelikli olan şey neyse, hayatta da öncelikli olan odur. İçinde taşıdığı ölümle yüzleşebilen insan, hayatı da anlamlı yaşar.

Ölüm: Gözlerden Irak

Bilimsel dünya görüşünün kaçınılmaz sonuçlarından birisi de ölümün sekülarizasyonu olmuştur. Tıpkı doğa gibi adeta ölümün de tılsımı bozulmuştur. Tıp, ölümü bir manevi geçiş olarak değerlendirmekten uzaklaşmış, ruhların bakımı artık yerini *hayata yıllar ekleme* uğraşına bırakmıştır. Tıbbın rehberliğinde yıllara *hayat ekleyen* bir tasavvur değil, hayata yıllar ekleyen bir tasavvur vardır. Ölüm döşeğinde rahip ve imamların yerini doktor ve hemşireler almış, hastane

idarecileri ve yaşam destek üniteleri, neredeyse görünmez hale gelen aile üyelerinin ve maneviyat erbabının yerini doldurmuştur. Artık ölüm başka bir varoluşa açılan kapı değil, def edilmesi gereken bir beladır. Bir insanlık durumu değil, tıbbi bir sorundur. Pek azımız sevdiklerimizin ölümüne tanık oluyoruz artık, ölüm anı itina ile gözlerden uzak tutuluyor. "Ölümün binlerce kapısı var, insanlar çekip gidebilsin diye," demişti John Webster. Şimdi o kapıları hastane odalarında sıkı sıkıya kapamanın derdindeyiz.

Bir istatistiğe göre ABD'lilerin yüzde sekseni ve İngilizlerin üçte ikisi modern seküler hastanelerde can veriyor. Batı dünyasında ölüm gibi ölüm sonrası hizmetler de giderek sekülerleşiyor ve cenaze törenleri, öte âleme göçen kişinin ruhuna dua edildiği bir mecra olmaktan ziyade onu anlatan, onunla ilgili anıları paylaşan bir tür anma merasimine dönüşüyor. Müteveffa artık Allah'tan günah ve taksiratının affedilmesi dilenen bir kişi değil, o anda hayatı kutsanan insandır. Modern Batı'da, cenaze merasimi gibi, ölü bedenle ilgili işlem de sekülerleşmiş ve geleneksel gömülmenin yerini yakılma almıştır. Bugün İngilizlerin yüzde yetmişinin bedenlerinin ölüm sonrasında yakılarak küle dönüştürüldüğü bildirilmektedir. "İman kişinin özel meselesidir" yollu seküler/Hıristiyan düşünce, modern ölümü de bir özel seçim meselesine dönüştürmekte ve ona kendi rengini vermektedir. Protestanlıkta mütevefa için dua istenmez, sekülarizmde ise insanın ölümden sonra da var olmaya devam edeceği düşüncesi inkâr edilir ve ölü kişiye ihtimamın yerini bir bellek söylemi

alır: "Seni asla unutmayacağız". Çağdaş yas kuram ve terapisi de bu seküler zeminde yükselir.

Fransız toplum tarihçisi Philippe Aries, ölümle ilgili gelenekleri anlattığı klasik kitabında ölmenin modern zamanla birlikte çirkin ve pis bir şey olduğunu ve bizim çirkin ve pis şeylere tahammülümüz olmadığını söylüyor. Bu yüzden ölümün gözlerden uzak, tecrit edilmiş yerlerde gerçekleşmesi gerekiyor: "Duyularımız artık, on dokuzuncu yüzyılın başlarında, acı ve hastalıkla birlikte günlük hayatın parçası olarak düşünülen görüntülere ve kokulara tahammül edemiyor. Fizyolojik etkiler günlük yaşamdan, aseptik hijyen, tıp ve ahlak dünyasına kaydı. Bu dünyanın mükemmel tezahürü ise, hücre disiplininin hüküm sürdüğü hastanedir... Her zaman itiraf edilmese de hastane, ailelere ne dünyanın ne de kendilerinin dayanabildiği uygunsuz hastaları saklayabilecekleri bir ortam sunar... Hastane tek başına bir ölüm mekânı haline gelmiştir." Oysa geçtiğimiz çağlarda, ecel saati çatana dek, geride bıraktıklarıyla helalleşmesine ve onlarla son bir paylaşım yaşamasına izin verilirdi insanın. Ölüm döşeğindeki kişiden bu asla esirgenmez, o kişi de bu hakkından kolaylıkla feragat etmezdi. Sherwin B. Nuland'ın satırlarıyla: "Gerek ölen kişi gerekse sevdikleri için bir teselli olurdu bu son paylaşım, hem ayrılığın hem de ayrılık öncesinde muhtemelen yaşanmış olan büyük acıların tesellisi. Çoğu insan için bu son paylaşım, iyi bir ölüm güvencesi anlamına gelmekten öte, Tanrı'nın ve ölümden sonraki hayatın var olduğuna dair bir umut kaynağı olurdu."

Ancak hikâye burada bitmiyor.

Endüstri sonrası toplumlarda hayatı tehdit eden hastalıklar artık giderek daha erken tanınıyor. Hayat biraz daha uzatılabilse de kanser, AİDS veya kalp hastalığı gibi hayatı sonlandırabilen hastalıklar tamamen yok edilebilmiş değil. Bu durumda endüstri sonrası toplumlarda giderek daha fazla insan son yıllarını ölümcül bir hastalığın koynunda geçiriyor. Bu da onlara ölümlülüğün ışığında nasıl yaşamak istediklerini düşünecekleri bir zaman bırakıyor. İnsanlar yas ve palyatif bakım süreçlerini artık maddecilik ötesi (postmateryal) değerlerle yaşamayı yeğleyebiliyor. Sağlık sisteminin insanı bir bütün olarak değerlendirmesi ve postmateryal bakışla birlikte ölmekte olan insana yaklaşım da değişiyor. Ölüm artık bir tıbbi yetmezlik hali olarak değil, profesyonel tıbbi bakışı aşan bir merhametle ele alınmayı gerektiren bir süreçtir. Sözgelimi geleneksel İslam ve Hindu merasimlerinde, kalanların duygularından ziyade giden kişinin manevi menzili önemlidir. Maddecilik ötesi yaklaşım, insanların değer sitemlerini dikkate alan bir manevi bakım önerir ve ruhun bakımını yeniden öne çıkarır.

Biz hekimler, Sherwin B. Nuland'ın harikulade kitabı *Nasıl Ölürüz?*'de dile getirdiği gibi bilgimiz arttıkça daha da kibirli hale geliyoruz. Bilimsel bilgi alanında patlama tarzında bir çoğalmaya tanık olsak da hâlâ istediğimizin çok altında bir kontrol gücüne sahibiz. Ölüme karşı savaşı kaybedeceğimizi anladığımızda zamanlamayı kontrol etmeye ve son noktanın konacağı anı belirlemeye çalışırız. Böylece kontrol konusunda asıl söz sahibi olması gereken kişileri, hastayı ve ailesini bu haktan mahrum bırakabiliriz: "Modern çağda tıp

mesleği büyük ölçüde, klinik bilimlerde, hedefin zafer kazanmak olduğu bir alıştırma haline gelmiştir. Bilim insanının nihai hedefi, bilgiyi bilgi aşkı için edinmek değil, düşmanca olarak algıladığı yaşadığımız çevreyi alt etmesini sağlayacak bilgiye erişmektir. Ne zaman bir hasta ölse, doktor, kendinin ya da insanlığın doğa üzerindeki gücünün sınırlı olduğunu ve sonsuza dek sınırlı kalacağını hatırlar."

"İnsan"ı Unutmadan

Atul Gawande'nin *Being Mortal* adlı kitabında yazdığı gibi, tıp sadece sağlık ve hayatta kalmakla ilgili değildir. Aynı zamanda iyilik hissimizle de ilgilidir. Palyatif bakım ölmekte olan hastaların bakımıyla ilgili son yıllarda öne çıkan bir alan olarak bize şu can alıcı soruları sordurur: Hastalık gelip çattığına göre bunu ve olası sonuçlarını nasıl anlamalıyız? Korku ve ümitleriniz nedir? Neyi bırakmaya razısınız, neyi tutmak istersiniz? İnsan olmak sınırlı bir varlık olmak demektir ve bakım veren meslekler de mütevazı olmalı, insanın sınırlarını kabullenmelerine kılavuzluk etmelidir. Tıp mesleğindeki insanlar olarak bazen bir şifa sunar, bazen de hiç işe yaramayabiliriz. Ancak neyi sunarsak sunalım, müdahalelerimiz içerdikleri risk ve fedakârlıklarla, sadece insan hayatının o büyük amaçlarına hizmet ettiği kadar anlamlıdır. Bunu unuttuğumuzda, yol açtığımız acı devasa boyutlarda olabilir. Hatırladığımızda ise hastalarımızın ruhunun en derinlerine dokunmuş oluruz.

Güzel ölmek, her insanın hakkıdır.

F I T R A T

Ölümün olmadığı bir dünyada insan sevemez. Yokluğun olmadığı bir dünyada varlığın bir anlamı olmaz. İstediğiniz bir şeylerden mahrum olmak, mutluluğun vazgeçilmez bir rüknüdür. Sadece kanaatkâr olabildiğimizde yeterince sahip oluruz. Oysa çoğu zaman tam tersini düşünür ve ancak yeterince sahip olabilmekle huzur bulacağımızı zannederiz. Bu da bizi modern kültürün en büyük tuzaklarından birisinin kucağına bırakır: Tamahkârlığa.

İçinde yaşadığımız kültürel sistem bizi değer eksenli bir hayata davet etmiyor, mutluluğumuzu iyi anne babalığımız, anlamlı ilişkilerimiz veya güzel bir ruha sahip olmakta değil daha çok eşyaya sahip olmakta buluyoruz. Maddi çıkarların diğer toplumsal hedeflerin önüne geçtiği ve onlara boyun eğdirdiği bir kültürel sisteme materyalizm diyoruz. Nesnelerin bizi mutlu kılacağına dair bir batıl inanç. Oysa ihtiyaç duymadığınız bir şeyin fazlası da sizi mutlu kılmaz. Güçlü maddeci yönelimleri

olan insanlar haset, narsizm, ilişki sorunları veya başkaları için daha az empati duymak gibi ruhsal arızalarla malul. Maddeci için beden dahi yatırım yapılacak bir nesnedir, onu hazlarla beslemek, şımartmak, dönüştürmek ister. Beden bugün tamahkâr bir kültürün elinde bir oyuncağa, bir çorak ülkeye dönüşmüş durumdadır. Kozmetikten diyet endüstrisine, oradan zinde yaşam alıştırmalarına dek beden bir muhasara altında. Bedensel görünümümüzü değiştirerek daha mutlu olabileceğimiz yanılsaması, estetik cerrahinin de dünya yüzünde apayrı bir endüstriye dönüşmesini sağladı.

Mutluluk halinin peşinde değiliz artık, mutluluk arayışındayız. Asla olmamış olanı ele geçirme ve onunla tatmin olma arzusundayız. Negatif mutluluk, kendini kandırmanın mutluluğu. Kişinin tekâmülüne izin vermeyen, onun kendisini maddi mutluluğun çocuksu hazzından daha ileri taşımasına izin vermeyen bir ticari mutluluk. Kendi içine gömülmüş, benmerkezci hayatlarımız için bir meşruiyet kılıfı. Gayrı safi milli hâsıla yükselirken arkada içi boşalmış bireyler bırakır. Mutlu ve içi boş insanlık. Tamahkârlık en büyük güdüsü haline gelmiş, onu hep daha ilerilere doğru zorlamaktadır. Daha fazlaya, daha büyüğe, daha hızlıya. Tamahkârlık nihayet duyguları da muhasara altına almış ve iyi yaşam guruları eliyle bizi birer duygu obezine dönüştürmüştür. En iyi yemeği yer, en iyi tatili yapar ama hayatın gizli saklı lezzetlerini asla göremeyiz. Yaşam tarzı pornografisinin bütün amacı haset uyandırmak, kıskançlığı teşvik etmektir. Şöhretimizi, servetimizi, mülkümüzü, bedenimizi ve güzelliğimizi göstermek isteriz. Maddecilik işte tam budur: Komşu-

mun evime adımını attığı anda kendisini eksik ve değersiz hissetmesinden duyduğum sevinç. Sizin başarılı olmanız yetmez. Diğerleri de başarısız olmalıdır.

Batılı bilincin haritasını kapitalizm, maddecilik, aşırı rekabetçilik ve ayrımcılığın çizdiği ve bütün bunların bileşiminin de azami düzeyde bir tamahkârlığı ortaya çıkaracağı söylenmiştir. Tamahkârlık dur durak bilmez: Çocukluğun ticarileştirilmesinden eşitliğin bozulmasına, özgürlüğün yok edilmesine, sağlıksız yaşam biçimlerinin yayılmasından ayrımcı ekonomiye dek ardında pek çok tahribat bırakır. Çevre ve doğa felaketleri tamahkârlığın en görünür sonuçları arasındadır. Sloganlar "Daha fazla eğlen!", "Sadece yap!" Eğlenmek artık kurallara uymaktan daha büyük bir vazife haline gelmiştir. Modern dünyada olmak istediğiniz şey olabilirsiniz, kendinize ket vurmanıza gerek yok, yaşamınızı, görünüşünüzü veya duygularınızı seçersiniz. Fedakârlığa da gerek yoktur, kendimizden başka bir şey uğruna yaşamanın yükümlülüğünü sırtımızdan atarız.

Öte yanda rekabetçilik üzerine kurulu ekonomi, başarısızlığı bir hastalık olarak tarif eder. "Mutluluk endüstrisi" güçlüye zayıfın haklarını hatırlatmak yerine zayıfa güçlü olmayı dayatır. Zayıfa karşı güçlünün politik ve ahlaki sorumluluğu olduğunu söylemiyor, zayıf ve güçlüyü mukayese ederek, zayıfa onun da daha güçlü olabileceğini, güçlüye de onun kazanan tarafta olduğunu fısıldıyor. Neoliberal iktisadın arkasından zalim bir politik felsefe bize el ediyor. Kaybedenleri lanetleyen, her ne pahasına olursa olsun kazananları ise kutsayan bir felsefe.

Oysa para aramaya giderken yolda mutluluğu kaybediyor insan. Maddiyata sahip olmak için hangi bedeli ödemeye hazırız? Hayatımızı, elde edeceğimiz güç karşısında pey olarak mı süreceğiz ortaya, yoksa zamanla solmayacak, ölüp gitmeyecek değerlere mi yöneleceğiz? Hayatımızın maddi olanla değiş tokuş edilemeyen, onunla kabil-i telif olmayan başka zenginlikleri olmalı değil mi? Aylaklığı, sessizliği, kâinata hayret nazarı ile bakabilmeyi, telaştan ve gürültüden uzaklaşarak kendi içinde derinleşebilmeyi satın alamayız. Seheri görmek için para ödememiz gerekmiyor, bir dağ yolunda yürümek, bir muhtacın elinden tutmak veya sevdiklerimize sarılmak için de.

Dünyanın yetinme ahlakını, kanaat duygusunu yeniden keşfetmesi gerekiyor. "İnsan kendi kendisini sessizce kaybeder. Kaybettiği başka her şeyi fark eder de kendini kaybettiğini anlayamaz," diyor Søren Kierkegaard. İnsanın yolculuğu, tevazuyla aydınlanan bir farkındalık serüvenidir. Şişkin ve gürültücü egoların tarumar ettiği dünyayı ancak sessiz ve gösterişsiz egolar imar edebilir. Aza sahip olan değil çoğa tamah edendir gerçek yoksul. Kendi benliğimizi aşan, zaman içinde solup gitmeyen, kâinattaki tüm canlılara iyiliğin ışığını düşürecek bir ülkünün peşi sıra uçurtmalarımızı uçurabiliriz. Fedakârlığı yeniden baş tacı edebilir, insan ilişkilerinde diğerkâmlığı önceleyebiliriz. Bu bir zihniyet dönüşümünü beraberinde getirir ve ekonomiden siyasete kadar pek çok alanda köklü bir paradigma değişimini gerektirir.

Kimileri, "Bunlar romantik sözler," diyecektir. Hayır, ben sadece insan fıtratının iyiliğine inanıyorum.

Y A L N I Z I Z

Dünyadan uzak bir ada, bir yeryüzü cenneti, çöl-leşen varlığın içinde birden fışkıran bir gül bahçesi. Tek istediği onu kendi arzularının yo-ğunluğuyla sevecek bir sevgiliydi. Ben onu gördüğüm-de, bir düşten henüz uyanmış birinin sersemliğiyle etrafına bakınıyor, ruh yordamıyla gerçekliğin dünya-sındaki nesneleri anlamaya çalışıyordu. Aşkı belli ki yanlış yerde arıyordu, avurtları sevgilinin yüzünü gör-memişliğin bedbinliğiyle çökmüş, sanal âlemde yaşa-dığı bir aşk onu bir Leyla kılıp çöllere düşürmüştü. Bu kez Leyla Mecnun'u arıyor ancak onun suretiyle yetin-meye hiç de niyetli görünmüyordu. "Kadının aşk ahlakı aşkın dışında ahlak tanımaz," der Peyami Safa. Anlı-yordum ki internette sözün bir hükmü yoktur, söz yüz-den yüze gitmiyorsa yönünü şaşırıyor. O günden beri, dinlediğim kırık aşk hikâyesinin o yürekte bıraktığı izi sürüyor, teknolojinin insanı nereye götürüp bıraktığını

anlamaya çalışıyorum. Gittiğimiz yer belki de gitmeyi hiç istemeyeceğimiz bir yer.

Yalnızız ama yakınlıktan da korkuyoruz. Bir arkadaşlığın bizden istedikleri olmaksızın yoldaşlık duygusu verebilecek teknolojiler istiyoruz. Siber âlem bir kaçış yeri, bir inziva mekânı. Orada hakikati istediğimiz kadar eğip bükebilir, kendimizi kılıktan kılığa sokabilir ve denetimi elimizde tutarız. Bedenlerinin egzersiz, gün ışığı, sağlıklı gıda ve insani temas ihtiyacını yok sayan birçok genç, artık hayatlarını ekran karşısında geçiriyor ve gerçek dostlukların yerine sanal olanları koyuyor. Gece yaşayan bu gençlerin en sevdikleri roman kahramanlarının vampirler, hayaletler ve başka gece yaratıkları olmasına şaşmayalım. Japonya'da *hikikimori* olarak bilinen bir durum var: Ergenler kendi odalarında yıllarca münzevi yaşıyor, bütün gün bilgisayar oyunu oynuyor ve sadece kapılarına kadar getirilen yemek için mola veriyor. Uzun yıllar sürebilen bu durum anne babayı adeta çocuğun kölesi haline getiriyor: Onunla ne iletişim kurabiliyor, ne de onu dışarı çıkarabiliyorlar. Ekran köleliğinin ete kemiğe bürünmüş hali.

Siber âlem pek çok geleneksel sınırı tersyüz ediyor. İş ve oyun, ciddi söylem ve eğlence, erişkinlik ve çocukluk, kamusal ve mahrem arasındaki sınırlar muğlaklaşıyor. Cep telefonu aramaları ve sesli mesaj bildirimleri, her birimizin özel alanına arsızca giriyor. Duymak istemediğimiz ses ve kelimeler ruhun ancak sessizlikle onarılan kuytuluklarına çarparak uğultuya dönüşüyor. Kişisel bilgilerimiz sosyal paylaşım ağlarında teşhir ediliyor. Narsistik teşhirciliğin teşvik edildiği bir dünya sahnesi haline geliyor internet. Teşhirciliğin diğer ucunda dikiz-

cilik var. Bir gözetleme kulesi olarak internet. Çevrimiçi araştırma zahmetine giren bir kimse, kolaylıkla her birimiz hakkında pek çok malumata ulaşabilir. Bu da giderek görünmez veya namevcut olmayı zorlaştırıyor.

Neil Postman, *Teknopoli* adlı kitabında yeni teknolojik araç gerecin hayata dair önceliklerimizi değiştireceğini, kültürün o derin anlamından koparılarak sadece araçlarla ilişkilendirileceğini yazmıştı. Bir tıkla bize bilgi sunan protez belleğimizin yapıtaşlarından biri de Google. Ancak hayatın "google"laştırıldığı bir zamanda, arama motoru bizim neyi ne kadar bilmemize müsaade ediyorsa o kadarını biliyoruz. Biz Google'ın müşterileri değil ürünleriyiz: Eğilim, merak ve tercihleri reklam verene satılan ürünleriz. Biz onu kullandığımızı sanırken, o bizi kaydeder ve hakkımızda profil oluşturur. Biz onun hakkında pek az şey bilsek de o bizim hakkımızda çok şey bilir. Bu yönüyle panoptikonu da aşan bir gözetim mekanizmasıdır. Başka bir örneği sosyal paylaşım ağı Facebook üzerinden verebiliriz: Facebook ütopik bir ihtimali ayakta tutar. Geçmişte kaybedilen şimdi bulunacaktır. Bu gezegenin sakinleri, canları hangi yüzlerini sunmak istiyorlarsa, dünyaya onu sunarlar. Bukalemun benlikler. Facebook giderek bir hafıza silici olarak işlev gösterir. Sınırsız yüzümüzün olması, bağlanma gücünde bir azalmayı ve insan yaşamında bir daralmayı ifade eder. Sosyal medyada sahte kimlik ve sınırsız yüz üretilebilmesi, kişiyi hem kendini tanımaktan, hem de sosyal yaşamın içine girebilmekten uzaklaştırır. Medya doygunluğu çağında birey hayatını bir bütün olarak değil, parçalar ve epizodlar toplamı olarak yaşamaktadır.

Tamamlanamayan, kırık dökük, paramparça hayatlar.

Teknolojideki değişimler kişiler arası iletişimin doğasını değiştiriyor, kendiliğinden gelişen toplumsal etkileşimler azalırken elektronik etkileşimler artıyor. Böylece kişiler arası iletişim hünerlerimiz kayıplara karışıyor. Uzlaşma, konuşma başlatma, beden dilini ve yüze dair ipuçlarını okuma gibi beceriler bize yeni dostlar edinmek ve var olanları derinleştirebilmek için rehberlik eder. Bunlar öğrenilmediğinde içine kapanan birey, sığınak olarak internette teselli arıyor. Dış dünya, bilgisayar odasına büzüşüyor. Yüz yüze etkileşimin azalması empati duygusunu da köreltiyor. Birinin duygularını incitir ama tepkisini görmezseniz yaptığınızın neye yol açtığını anlamaz ve bunu telafi çabası içine girmezsiniz. Aşırı internet kullanımıyla duygusal zekâmız azalıyor ve yüz ifadelerini anlamakta zorluk yaşayabiliyoruz.

Siber âlem, meçhule attığımız kement. Onu avucumuzun içine alacağımızı sandığımız anda onun tarafından yutuluyoruz. Makine uygarlığında merhamet yoktur. Teknolojinin bize dayattığı hızlı olma zorunluluğu, bilişsel yeteneklerimizi zayıflatıyor. Kısa dönem hafızamız zedeleniyor. Eskiden ahenk içinde çalışan beyin parçalarımız arasında iletişim bozuklukları oluşuyor. Merhamet, zihnimizin bir bütün olarak ve dingin bir şekilde çalışabilmesiyle mümkünken bu değişimin bizi merhametten uzaklaştırmaması mümkün olabilir mi?

"İnsan meçhulün kahramanıdır," demişti Peyami Safa. Bir karadelik gibi insanı öğüten modern teknolojilere bakınca, bir kahramanın zafer çığlıklarından çok, bir kurbanın iniltileri duyuluyor.

KALBİN ZAMANI

Her medeniyetin bir zaman tasavvuru var, biz o zamanın terbiye ettiği çocuklarız. Zaman sömürgecinin en kıymetli aletidir, onunla zihin ve ruhları işgal ve bir toplumun yaşayışını alt üst eder. Haşim'in *Müslüman Saati*'nde söylediği gibi: "Yeni 'ölçü' bir zelzele gibi, zaman manzaralarını etrafımızda zir ü zeber ederek, eski 'gün'ün bütün sedlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni 'gün' vücuda getirdi."

Zaman bizim içimizdedir. Zamanı biz yaparız. Hepimiz bir sosyal zaman içine doğan sosyal varlıklarız. Bergson'a göre zaman sayılarla anlaşılamaz, o içsel olarak yaşanır. Zaman; tasnif eden, bölen, ölçen, hesaplayan basit bir akılcılıkla kavranamaz. O bölünmez, akar. Onun gibi Husserl de zamanın öznel doğasına dikkat çeker; zamanın özü bizim onu nasıl algıladı-

ğımızdır. Şimdi, bellek ve beklentiler arasında uzanır. İçsel zaman bize aynı zamansal süreci farklı uzunluklarda yaşatır. Kederli zamanlarımızın içsel zamanı, neşeli zamanlarınkinden farklıdır. Sözgelimi depresyonda insanın geçmişi, E. Borgna'nın sözleriyle, "Şiddetle büyüyen ve akacak bir gölü ya da denizi olmayan bir nehir misali, dur durak demeden şimdiki zamana akıp bugününü yutar." Öyle anlar vardır ki uzun sürerler. "Şeb-i yeldayı müneccimle muvakkıt ne bilur/Mübtelayı gama sor kim geceler kaç saat?"

Saat zamanı, endüstri devrimiyle birlikte, insanın ve tabiatın doğal ritmini matematik kesinlikle hesaplamaya soyundu. Mekanik saat böylece bütün zaman anlayışlarının miyara vurulduğu bir ölçü haline geldi. Saat zamanı değişmez zira kendisini sabit bir biçimde tekrar eder ve bu yüzden aynı kalır. Saat zamanının mantığı, farklılık olmaksızın tekrardır. Zaman, matematik olarak eşit parçalara bölünür. Saat, zamanı bağlamdan mahrum bırakarak, bir soyutlamaya ve nihayetinde bir sayıya dönüştürür. Para sistemi gibi bu soyutlama da her şeyin ölçülebileceğini, her şeyin bağlamından koparılıp sonunda basitleştirilebileceğini ve bir sayıya dönüştürülebileceğini öngörür. Ancak saat sadece bir ölçüm vasıtası olarak kalmaz, bir örgütleyici işlevi (zeitgeber) de kazanarak diğer zaman algılarını tahakküm altına alır. Saat zamanının egemenliği o kadar belirginleşir ki, bir süre sonra onu zamanın kendisi sayarız. Onun ortaya çıkışı beri yandan tarihin bu noktasındaki bilinç dönüşümüne de işaret eder: Bilimsel ve rasyonalist dünya görüşünün bu bilinç kırıl-

masıyla zuhur ettiğini görürüz. Aydınlanmanın bilimsel ve rasyonel dünya görüşü daha sonra sanayileşme, modernite, kapitalizm ve liberal demokrasiye tercüme olacaktır.

Bütün bir toplumun zaman inşası ve yaşam dünyası bu şekilde başkalaştığında gelecek algısı da değişir. Gelecek artık bugünün bir devamı değildir, bugünden kopmuş, köksüz ve boşlukta uçar haldedir. Bir ay veya yılın sonunda kazanılması gerekenler bir zaman çizelgesine işlenmiş ve gelecek şeyleştirilmiştir. Gelecek artık "bütçelenebilir, israf edilebilir, satılabilir ve kontrol edilebilir" bir kaynak haline gelmiştir. Artık geleceğin içi boşaltılmıştır, bu demektir ki ekonomik akıl yürütmelerle içi doldurulabilir durumdadır. Saat zamanıyla birlikte "tüccar zamanı" ilahi zamandan bağımsızlığını ilan eder ve zaman öteki dünyaya ait olmaktan çıkarak bu dünyaya ait olur. Zaman artık öte âleme değil, geleceğin bu dünyasına akmaktadır.

Zamanın ilk imparatorluğu 1970'lerden başlayarak, bilişim devrimiyle birlikte yerini ikinci imparatorluğa bırakmıştır. Fordist çalışma biçimi artık katı ve yeterince esnemez bulunduğu için post-Fordist çalışma yapısına geçilmiş, sabit mesainin yerini daha esnek mesai saatleri almaya başlamıştır. Emek de mahiyet değiştirmiş, maddi emeğin yerini maddi olmayan emek almış, bilgisayar teknolojileri kişinin yere ve zamana bağımlı çalışmasına gerek bırakmamıştır.

Saat zamanının kuşatması altında sıkışan iş insanı için bütün bunlar başlangıçta ümit verici gibi gözüküyor değil mi? Sonuçta kişi kendi zamanını dilediğince

kullanma ve düzenleme şansına sahip olacak gibi görünüyor. Oysa burada tehlikeli bir durum söz konusu: sabit çalışma zamanının kaybolması, zamanın "boş bir alan" olarak algılanmasına yol açıyor. Birey bu alanı dilediği gibi, hükümran bir biçimde kullanır. İş zamanı, eğlence zamanı ve muhtelif zaman dilimleri arasındaki sınırlar eridikçe, günün bütün saatleri çalışma saatine dönüşebilir. Her şeye, her zaman ulaşabilir olmak zamanı yeni bir biçimde düşünmeyi getirir. Böylece "dur durak bilmeyen toplum" ve "24 saat dünya" fikirleri ufkumuzda belirir. Saatin mekanik ritmi kırılmış ve yerine önden bölünmüş olmayan bir boş zaman mefhumu yerleştirilmiştir artık. Bu zamanda bütün ihtimaller imkân dâhilindedir ve zaman bütünüyle üretimin emrine verilmiştir. Böyle bir zaman anlayışı insanı huzursuz ve duraksız bırakır. Üretim günün 24 saatini kapsamakta ve insanlar 7/24 çalışmaktadır. "Gölgeleri olmayan ışıklı bir 7/24 dünyası kapitalizmin nihai tarih sonrası serabıdır!" der J. Crary, "7/24, gece ile gündüz, aydınlık ile karanlık, eylem ile istirahat arasındaki ayrımların altını oyar. Bir duyu yitimi, hafıza yitimi alanıdır, deneyim imkânını bertaraf eden bir şeyin alanıdır... Gezegenimiz dur durak bilmez bir çalışma alanı ya da sonsuz seçenekleri, görevleri, seçimleri ve başka yola sapmalarıyla daima açık bir alışveriş merkezi olarak yeniden hayal ediliyor." İnsanın kendi kendinin girişimcisi olmasıyla bütün hayatı da çalışmaya katılır. Böylece hayat en değerli sermaye olacak, yaşama zamanı ekonomik hesabın nüfuzuna terk edilecektir. A. Gorz'un sözleriyle, "Her şey metalaşır; kendini satma

yaşamın tüm alanlarına yayılır ve her şey parayla ölçülür." Vakit nakittir.

Yersiz yurtsuzluğumuzun en önemli alametlerinden biri, medeniyetimize mahsus zaman telakkisini yitirmemiz. O halde mesele hatıraların o kutsi saatini, kalbimizin kendine mahsus zamanını hayatlarımıza geri getirebilmektir. Mesele fecri selamlayabilmek, hayatı beş vakte göre tanzim edebilmek, elimizden kayıp giden giden saatleri, "hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş lakayt dostlar"ı tecrübe ettiğimiz dünyaya davet edebilmektir. Frenk saatiyle, "yerli" olunmaz.

"HATIRASIZ VE KİMLİKSİZ

Günümüzün "ağ toplumu"nda kültürler, politikalar ve toplumlar beklenmedik bir hızla değişiyor. Dijital ağlar hızla yayılıyor ve pek çok alanı yutuyor. Artık fotoğrafı filmlerle çekmiyor, müziği kasetçalarlarla dinlemiyoruz. Bankacılık, sergi, müzik veya sinema sektörleri dijital ağla bütünleşiyor. Bu hızla uyuşamayan ekonomi unsurları (mesela mahalle bakkalı) kapanıyor, yok oluyor.

Ağın içsel mantığı basitlik ve hız üzerine kurulu. Yavaş olan kenarda kalıyor ve büyük küçüğü değil, hızlı yavaşı yutuyor.

Pek çoğumuz artık sürekli çevrimiçi ve her an bilgisayarla bağlantı halindeyiz. Böylece birey ağ zamanına kendisini ayarlıyor, bir farksızlık zamanına, sınırsız çalışmanın yıldızsız gökyüzünde artık ona yön gösterecek bir işaretin olmadığı zamana. Daima müsaitlik zamanına...

Yumuşak Kirlenme

Bedenlerimiz ve kimliklerimiz her şeyi içine alıyor ve aşırı doygunlaşıyor. Michel Serres, buna *yumuşak kirlenme* adını veriyor. Her gün o kadar çok imge, söz ve simge alıyoruz ki zihinlerimiz, dikkatlerimiz sığlaşıyor ve bu da daha gür bir seda ile iletişimi zorunlu kılıyor. "Yumuşak kirlenme" tabakasını aşıp dikkat çekebilmek için bağırmak gerek.

Serres, ziraatin günlük hayattan kaybolmasının radikal bir değişim getirdiğini, bunun da şeylerin ritmiyle doğal temastan bizi alıkoyduğunu yazıyor.

İletişim bombardımanı bizi bir yandan da etrafımıza karşı uyuşturuyor, duyarsızlaştırıyor. Artık kenarda olan ve kısık sesle söylenen duyulmuyor. Uzun vadeli düşünme yerini kısa vadeli çıkarlara bırakıyor ve maddi olan manevi olanı önceliyor.

Hız fetişizminin neoliberal ekonomideki adı ise verimlilik! "Bir şeyi ne kadar hızlı yapıyorsak o kadar iyidir!" İşveren ve hükümetler bize sürekli teknolojik dalgayı ardımıza almamızı, yeni fırsatlara açık olmamızı, "an"ı yakalamamızı ve tabiri caizse o anı limon gibi sıkarak ondan azami ölçüde faydalanmamızı telkin ediyor.

Verimli olmak aynı zamanda esnek olmak demek, yani vakti geldiğinde hızlı hareket edebilmek. İşini sık değiştirebilmek esnekliği, işini yapma biçimini değiştirme esnekliği, fikir ve kanaatlerinizde esneklik, mekânınızı ve hatta şekil şemailinizi değiştirme ve kendinize her an yeni bir özkimlik yaratma esnekliği.

Dikkatimizi her daim hızla harekete geçirebilmenin adıdır artık esneklik ve verimlilik. Oyundaki ileri hamleleri görmemiz, hızla değişen senaryolara anında uyum sağlamamız ve nihayetinde "başarılı" olmamız isteniyor bizden. "Zamanla birlikte hareket etmek" günümüz toplumunda bir gereklilik olarak algılanıyor. Daha hızlı daha iyidir, zira hızlı olan verimlidir. Ağın dışında kalmak ekonomik fırsatları kaçırmak demektir. Bu yüzden fazla verimlilik için daha da hızlanıyor ve tefekkürden, ruhun içe doğru derinleştiği zamanlardan öcü görmüş gibi kaçıyoruz.

Hız kültüründe zamanın kendi doğal akışında akmasına izin verilmez. "Yavaş zaman"ın sokulacağı bir kovuk, bir sessizlik alanı bırakılmaz. Hatta reklamlar, daha yavaş mekânların da kolonize edildiğini gösterir. Tenha bir sahilde elinde dizüstü bilgisayarıyla dünyaya kablosuz bağlanan kişi imgesi, orada tabiatla hemhal olunarak da e-postalarınızı okuyabileceğinizi söyler.

Ağlar giderek hayatlarımızın dokusunu oluşturuyor ve artan hızlarıyla hayatlarımızı giderek daha fazla şekillendiriyorlar. Ancak artan hız hayatımıza başka sorunlarla geri dönüyor: Arabalar daha hızlı ancak trafikte uzun saatler kaybediyoruz, uçaklar çok daha hızlı ama havaalanlarındaki uzun kuyruk ve gecikmeler bizi yıldırıyor. Trafik sıkışıklığı gibi veri sıkışıklığı da internette dolaşan birinin zihnini inatçı bir sis gibi işgal edebiliyor.

Hız İmparatorluğu

Hız imparatorluğu, Robert Hassan'ın ifadeleriyle, dokunduğu her alanı şeyleştiriyor, alınıp satılır hale getiriyor. Bakir alanları sömürgeleştiriyor, her şeyi yutarak bütün sosyal alanı kendi ihtiyaçlarına tabi kılıyor. İnsan bilincine nüfuz ederek biyopolitik bir güce dönüşüyor, dünya görüşlerimizi ve bedenlerimizi şekillendiriyor.

Her zaman bir telaş üzereyiz, e-posta ve mesajlar yağıyor, her biri ani cevap isteyen iletiler tarafından hayatımız kuşatılıyor. Durup dinlenmek, içe doğru derinleşmek ve samimi insani ilişkiler yürütebilmek için vaktimiz kalmıyor. Bilgiyi, malumatı çabuk yoldan edinmek istiyoruz. Aşırı uyarılıyor ve ani tatmin peşinde koşuyoruz. Beklemeye tahammülümüz yok. Halbuki ruh, sabırla, bekleyişle, beklemeyi öğrenmekle olgunlaşır.

Bu hızlı yaşama bellek yetişemiyor ve insan, belleğe giderek daha az ihtiyaç duyuyor. Bilgisayar, bir protez bellek olarak aradığımız bilgiyi bize bir tıkla sunuyor. "Dışarıdan temin edilebilen" bellek, artık düşünmenin vasıtası ve Tanrı'nın kudretinin yansıması olan o bildik kutsallığını yitirdi. Bilgi çağının sihri, bizi daha az bilme konusunda özendirmesidir. "Hafızamızı bir makineye devrettiğimizde, aynı zamanda zekâmızın ve hatta kimliğimizin çok önemli bir kısmını da devretmiş oluruz," der Nicholas Carr.

Kişisel hafıza, kültürün altında yatan "kolektif hafıza"yı ayakta tutar. Bu yönüyle de kültürel aktarımın belkemiğidir ve "hafıza dışarıya devredilirse, kültür

kuruyup yok olur". Hatıralarımız geçmişin sadık kayıtları olmaktan çok bugünde inşa edilir. Dolayısıyla bir çekmeceden eski bir dosyayı çıkarmaya benzemezler. Yaşayan ve bugüne şekil veren deneyimlerdir. Belleğimize aldığımız şey bizim olur ve kişiliğimize biçim verir, bugünü yaşayacağımızın bilgisine katılır. Kültür de ancak yaşanarak aktarılabilir.

Carpe Diem'in, "ânı yakala" felsefesinin kutsanması, isyankâr ve hazcı bir "şimdicilik" hareketi olarak başladı. Gelecek hakkında endişe yokluğunun rengini verdiği düzen karşıtı bir Zeitgeist'ı yansıtıyordu. Bugün ikinci dalga bir "şimdicilik"ten bahsediliyor. Parlak bir gelecek politikasının yerini, neşeli bir bugün vaadi sunan tüketimcilik aldı.

İnsanlar "Çiçek çocuklar"a kıyasla daha az iyimser; sağlık/iş/çevre ve gelecek kaygısı had safhada. Dolayısıyla aşırı tüketimcilik, ideolojik ve politik kahramanlığın bozguna uğradığı bir çağda, yaraya basılan afyon gibi.

Şimdiki zamanın dar geçidine raptedilmiş olarak yaşıyor insan, "geçmiş ve geleceğin şimdiki zamanı aşarak birbirleriyle iletişim kuramadıkları için dilsiz kaldıkları" bir zamanda yaşıyor.

Ağ zamanında tarihsel farkındalık kayıplara karışır gibidir. "Burada ve şimdi" artık yeni zamandır, ardışık zamanın yerine geçer. Buradan kökten bir biçimde açık bir gelecek boy verir. Ucu açık ve henüz karar verilmemiş gelecek, zaman algımıza rengini verir. Bu, aynı zamanda kapitalist kültürün ölümcül bir hastalığı olarak bellek yitimi anlamına gelir. Bellek yitimi çağında

anımsanacak bir şey olmadığına göre, unutacak bir şey de yoktur.

Görünen o ki ağ toplumunun hızıyla hareket ettiğimizde sadece ruhlarımız değil, hatıralarımız da geride kalıyor. Ancak yavaşlayarak ruhumuzun derinlere kök salmasına izin verebiliriz. Sadece anda yaşamak bizi hatırasız ve kimliksiz bırakır. Belleğimiz olmadan hepimiz birer hiçiz.

DİNİ ŞİDDET EFSANESİ

Bir hikâye sorgulanmadığında, artık efsane statüsü kazanmış demektir. O efsanenin sunduğu paradigma dışında düşünmek zorlaşır, hatta efsane ve gerçeklik giderek birbirini besler hale gelir. Toplum giderek o efsanenin açığa çıkardığı hakikatlere uyum sağlayacak şekilde yapılandırılır ve gerçek olarak algılanan, giderek o efsanenin rengine bürünür. Öteki ne kadar kenara itilirse o kadar daha öteki olur. Aynı zamanda efsane daha az sorgulanır ve sosyal gerçeklik ona uyum sağlar. Efsanenin hüküm sürdüğü kategoriler toplum tarafından verili ve kaçınılmaz olarak algılanır. Bu efsanelerden birisi de dini şiddet efsanesidir ve birçok yalanla beslenir, birçok yalanı besler.

Batılı toplumlarda tarihten ve kültürden bağımsız şiddete eğilimli bir din kavramı yaratma teşebbüsü, liberal ulus-devletin meşrulaştırıcı bir temel efsane-

sidir. Dini şiddet efsanesi; rasyonel, barışçıl, seküler öznenin tam karşısına fanatizme yatkın dindar ötekini koyar. Bu efsane, dindar olarak etiketlenen belirli uygulama ve grupların kenara itilmesine hizmet eder. Ulus-devlet, böylece, vatandaşlarının kendilerini kurban etme ve öldürme arzusu üzerinde tekelini sürdürür. Dış politikaya baktığımızda, dini şiddet efsanesi, Müslüman toplumlarda seküler olmayan toplumsal grupların şiddet ile eşleştirilmesine yol açar. Bu görüşe göre onlar, dinin politik hayattaki tehlikeli etkisini henüz ortadan kaldıramamış kimselerdir. Onların şiddeti mantıkdışı ve fanatiktir. Oysa seküler Batı'nın şiddeti rasyonel ve barışçıldır. "Onları liberal demokrasiyi benimseyecekleri ana kadar bombalamak zorundayız," diye düşünürler.

Din ve şiddet argümanları, dini ve seküler arasında mutlak bir uyuşmazlık ve ikilik icat eden daha geniş bir aydınlanma anlatısının bir parçası. Bu görüş, dini olanın irrasyonel ve tehlikeli bir güdü barındırdığını ve yerini rasyonel/seküler güç biçimlerine bırakması gerektiğini söyler. Ulus-devlet adına öldürmek ve ölmek, doğru ve alkışlanabilir bir davranıştır. Dini şiddet efsanesi, seküler sosyal düzenlere, yeri geldiğinde yedekten çıkarıp kullanacakları bir karakter sunar, dindar fanatik her zaman düşman olarak kullanıma hazırdır. Carl Schmitt modern devlette politik olanın icadı için dost-düşman ayrımının lüzumundan bahsetmişti. Günümüz liberalizmi mutlak düşmanını din ve politika arasında ayrım gözetmeyen Müslüman'da bulmuş görünüyor. Tehlike şu; irrasyonel, fanatik ve

vahşi bir öteki icat ettiğinizde, onun üzerinde zor kullanımını da meşrulaştırmış olursunuz.

Kuşkusuz her dinin müntesipleri arasında şiddete meyyal insanlar olabilir ancak dinin, seküler adı verilen kurum ve ideolojilerden daha fazla şiddete meyyal olduğunu söylemek, bir efsaneye gönül vermektir. Seküler olarak etiketlenen kurum ve ideolojiler de gayet mutlakçı, bölücü ve irrasyonel olabilir. Dini şiddet efsanesi, tamamen modern Batı'nın bir mamulü olan dini/seküler ayrımını; zamansız, evrensel ve doğal kategoriler olarak düşünmemizi telkin etmektedir.

Dini şiddet efsanesi, Batılı olmayan toplumları; dinin güdümünde, şiddet eğilimli, irrasyonel yapılar olarak tarif ederek Batılı düşüncenin şiddetin oluşumundaki rolünü saklar. Batı'nın Batılı olmayan dünyayla ilişkilerine bakmasına gerek yoktur zira Batı'ya yönelik öfkenin gerçek kökleri "barbarlar"ın dininin ta kendisidir. Bu dinde öyle şiddet itkileri vardır ki ancak seküler bir hizaya getirme işlemiyle ehlileştirilebilir. Böylece bu efsane, seküler aktörler eliyle dini aktörlerin adam edilmesine, dinin seküler şiddet marifetiyle hizaya sokulmasına yarar. Eğer bizim tarafımızdan ikna edilecek kertede rasyonel değilseler, onları daha yüksek bir rasyonalite seviyesine bombalayabiliriz. Dini şiddet efsanesi, yurttaşın nihai sadakatinin ulus-devlete olması gerektiğini söyler. Meşru şiddet sadece ulus-devletin tekelindedir.

Aslında daha doğru bir soru şu olmalıdır: "Hangi şartlar altında her türlü ideoloji ve uygulama, şiddeti tırmandırıyor?" Milliyetçiliğin şiddet eksenli kullanı-

mı, kapitalist pazarın görünmeyen eli, Marksist ütopyalar, ABD veya Rusya'nın dünyanın kurtarıcısı rolüne soyunması gibi seküler şiddet kaynakları da araştırılmalıdır. Dinin dünyada sabit ve zaman içinde hiç değişmez bir yapı arz ettiği yanılsaması yerine, tarihsel bağlama dikkat kesilecek bir bakış bize daha insaflı sonuçlar verebilir. Dini veya seküler olan modern dünyada hangi güç pratiklerine yetke vermek için kullanılıyor? Hangi uygulamaların dini olarak nitelenmesi, hangi seküler şiddet biçimlerine meşruiyet kazandırıyor?

Bu efsaneden kurtulmak, Batılı yönetimlerin İslam dünyasını daha iyi anlamalarını da sağlayabilir. İslam ülkeleri söz konusu olduğunda, cami ve devlet arasına duvar örmeyen arayışlara daha açık davranılabilir. İslam toplumlarında sürekli yeni ve müzakereye açık dinsel/politik kimliklerin oluştuğu ve bu kimliklerin "dini fanatik" gömleğine sığmayacağı açıktır. Bu efsane ABD'nin dış dünyada yediği herzelerin onun bizatihi kendi kötücül eylemlerinden kaynaklanabileceği düşüncesini hasıraltı eder. Neocon bakış açısına göre, öteki o kadar kötüdür ki onun bende nefret ettiği benim iyiliğimden başkası değildir.

Terörizm bir son bulabilecekse eğer, ABD geçmişte işlediği büyük günahlarla yüzleşme cesaretini göstermelidir. 1953'te İran darbesi ve Şah'ın desteklenmesi, 70 ve 80'lerde Saddam'a verilen destek, Filistin'in işgali konusunda İsrail'i kayıtsız şartsız arkalamak, 1990'larda 500.000 Iraklı çocuğun ölümüne yol açan ambargolar, Mısır'da ve bölgede sefih dikta rejimlerin

desteklenmesi, Afganistan ve Irak'ın işgali, savaş sonrası Irak'ta her şeyi paraya çevirme, Ebu Gureyb'deki mahkûmların işkenceye uğraması gibi örnekler hatırlanabilir.

Şiddet düşman ihtiyacından, bizi onlardan ayırma ihtiyacından kaynaklanır. Dünyayı bu tarz ikilikler ekseninde kurgulamak belki onu bizim için belki daha anlaşılır kılacak, ancak pek çok kişi için de dünya daha yaşanılmaz bir yer olacaktır. Dini şiddet efsanesini bir kenara bırakmak, bu ikiliklere direnmenin ve belki de düşmanı dosta çevirmenin bir yoludur.

NEREYE BAKIYORSUN?

Görmek ve bakmak aynı değil. Görmekle etrafımızdaki dünyayı gözlemler, onun farkına varırız. Bakmakla dünyaya bir anlam veririz. Göz görür, bakış ise toplumsal olarak inşa edilir. Sadece gözlerimizle değil zihinlerimizle de görürüz. Neyi ne kadar ve nasıl görüyoruz? Neyi ne kadar görmemize izin veriliyor? Görme kudretimiz de tıpkı lisan gibi, içinde yaşadığımız toplumsal kültür ve güç ilişkileriyle inşa edilir. Bir dizi fikir, hüner, beklenti ve arzunun süzgecinden dünyaya bakarız. Toplumsal sınıfımız, cinsiyetimiz, milliyetimiz, dinimiz, yaş ve eğitimimiz bakış açımızın sınırlarını çizer. Saf ve masum bakış, bir efsanedir. Dil gibi göz de toplumsal ve kültürel olarak inşa edilir.

Yıllar önce değişik milletlerden öğrencilerin olduğu bir sınıfta, kültürel psikoloji dersinde Türk, Arap ve Japon öğrencilerimden isimlerini tahtaya yazmala-

rını rica etmiştim. Beklendiği gibi ilk harften sonraki yönlenme soldan sağa, sağdan sola ve yukarıdan aşağı şeklinde gerçekleşti. Yazıyı kullanma biçimimiz dahi evvel emirde neye ilk kez dikkat edeceğimizi belirler. Göz nereyi, hangi yönde tarayacaktır? "Bir şeye sadece bakmayız," der John Berger, "her zaman şeylerle kendimiz arasındaki ilişkiye bakarız." Bakmak dünyayı yansıtmayı değil düzene koymayı, biçimlemeyi ve sınıflandırmayı hedefler. Bu yönüyle bakmak bir performanstır ve "görme biçimleri"ni öğreniriz.

Sömürgeci bakış, boyun eğdirilenlerin gözlemcinin değer sistemi üzerinden tanımlandığı bir durumu anlatır. Bu bakış, üzerine düştüğü yerliyi çocuksu ve basit bir varlık olarak resmeder, böylece ona buyurur, onu hizaya sokar. Sömürgeci bakış, merkeze Batılı özneyi yerleştirir. Bakmak, iktidardır. Kameranın ve deklanşörün gerisinde kim var ve dünyaya dünyanın ne olduğuna dair imgeleri kim yayıyorsa, "efendi" odur. Bakan, kendisini bakılandan üstün bir konuma yerleştirir. Said'in çığır açıcı çalışmasında gösterdiği gibi, Doğu Batı'nın fantezilerini karşılamak için kurgulanır. Avrupa ve Batı, Doğu sayesinde kendini tanımlar: "Ben Doğu ve onun temsil ettikleri değilim," der. Oryantalizm, Batı ve Doğu arasında telif olmaz bir ayrışma inşa ederek, tüm olumsuz nitelikleri Doğu'ya atfeder. Bunun izlerini günümüzün popüler kültüründe sürmek mümkündür: Hollywood için bütün Arap erkekleri terörist, Asyalı kadınlar ise şuh ve baştan çıkarıcıdır!

Batı Doğu'yu kendi sözleriyle tanımlamaya başladığında onun üzerinde fikri bir üstünlük ve ekonomik

denetim kurmaya da başlamıştır. Doğu'ya izafe edilen kimlik, onu fethetme ve sömürme için bir kaldıraç vazifesi görürken, beri yandan Batı'nın kendi geçmişini yeni bir biçimde inşa etmesine izin verdi. Zıtlık yaratan "Öteki"ni itham ederek saflar sıklaştırıldı ve "üstün uygarlık" fikri yaygınlaştırıldı. G. Delanty'nin sözleriyle: "Doğu, Batı için bir tehdit olmaktan çıktığı zamandan beri, romantik Ötekiliğinden ziyade Doğu'nun despotik yapısı üzerinde daha az durulmaya başlandı. Hıristiyanlık ve İslam arasındaki zıtlık, yerini daha seküler bir uygarlık-barbarlık çatışmasına bıraktı. Kâfir Türk fikri, barbar Türk fikrine dönüştü." Doğu artık bir arzu nesnesidir, bu arzuyu besleyen de onun farklılığı ve ötekiliğidir. Doğu durgunluk ve çöküşün Batı ise üstünlük ve rasyonalizmin temsilcisiydi. Batı Doğu olmayandı, Batı kimliği de Doğu'nun reddi ve inkârından devşirildi. Bu noktadan hareketle, ırkçılığın Avrupa fikrinin özünde yattığı, Hayali Doğu tasavvurlarının Avrupa kimliğini oluşturmakta kullanıldığını söyleyebiliriz.

Şimdi gelelim asıl meseleye: Türkiye'ye ve dünyaya baktığımızda bunları kimin gözleriyle ve ruhuyla görüyoruz? Bence ülkemizde düşünce tartışmaları biraz da bu sorunun cevabı etrafında şekilleniyor. Kendi toplumuna baktığında tiksinti duyanlar, dünyayı dedelerinin gözüyle görüyor olmasa gerektir. Kendi toplumuna "muktedirin ifsâd edici bakışı" üzerinden bakan onunla bir alış verişe girmez, sadece bakar ve istediğini ondan alır. Buna "turist bakışı" da diyebiliriz. Kişi, bakışın sahibini bakılan nesneden daha üs-

tün kılan bir güç ilişkisine ram olmuştur. Onunla hem dem ve hemhal olmak üzere çevirmemiştir gözlerini, sadece bakışıyla boyun eğdirmek ve kendine tabi kılmak ister. Bu yüzden adına "Beyaz Türklük" denen ideolojik yumağın bir kendinden nefret ideolojisi üzerine kurulu olduğunu sanıyorum. Bakarken kendi toplumunu, ona mahsus olanı sömürgeleştiren, esmerliğinden utanan bir bakış. Kendi kültüründe ve geçmişinde beğenmediği ve olumsuzladığı ne varsa, onu "yerli"ye yansıtır ve sonra eliyle işaret ederek şöyle der: "Bak, zenci!"... Kendinden nefret yakıcı bir ruh hali, ruhundaki gölgeyi fark eden adam ondan kaçmak için umutsuz bir amok koşusuna çıkar. İnsan gölgesinden sadece karanlıkta kurtulabilir.

Kendini sömürgeleştirme, sadece Batılı düşünce kalıplarını benimsemekle daha güçlü ve uygar görün-

düğünü düşünen okumuşların hastalığı değildir üstelik. "Beyazlık" artık yirmi yıldır iktidar aygıtlarıyla ve onun getirdiği maddi zenginlikle tanışan muhafazakârlara da sâri olmuş bir hastalık. Burada söz konusu olan, beyazlığın sadece fikir düzleminde değil, Batılı tüketim kalıp ve alışkanlıklarına teslim olmakla da varlığını sürdürmesidir. Üstünlük artık takvada değil, cüzdan ve egoların şişkinliğindedir. Batıcı tedrisatın elinde yönü şaşırtılmış garpzede, dedelerinin ruhunu yasladığı güvenlik kaynaklarından nasıl utanır hale geldiyse, haram/helal bilmeyen tamahkâr muhafazakâr da kendi yoksul geçmişinden, esmerliğinden, şimdi ona eziklik gibi görünen eski tevazuundan utanır haldedir. Göz ve gönül ilk bakışta neyi görmektedir,

mesele budur. Uğruna dertlenilecek bir dünya ve ülke mi görüyoruz, yoksa dünya iştahına lokma edilecek, yağmalanacak bir toprak parçası mı? Bütün iniltileriyle üzerimize gelmekte olan bir tarih mi görüyoruz yoksa parsellenip satılacak bir gelecek mi?

"Neyi arıyorsan sen osun," demişti Mevlana. Bir ilave yapmama izin verilsin. Nereye bakıyorsan sen osun. Nasıl bakıyorsan sen osun. Ve aynı zamanda sen bakamadığın, gözlerini kaçırdığın şeyin de ta kendisisin.

CAN SIKINTISI

Can sıkıntısı, buhran içindeki modern öznenin yaygın bir ruh hali olarak karşımıza çıkıyor. Yenilik ve buluşun, hız ve ilerlemenin kutsal bir mertebe kazandığı modern dünyada, onca uyarıdan bitap düşmüş ruhun imdat çığlığı. Arzuyu, iradeyi ve anlamı yutan bir canavar ağzı, modern bir iblis. Can sıkıntısı, yalnızlık gibi asrın vebası halini aldıysa kültür ve toplum anlam taşıyıcısı olarak görevlerini yapmıyor demektir. "Boş" zamandan, aylaklıktan, ruhun kuluçkaya yatabileceği anlardan korkuyor ve onu etkinliklerle tıka basa dolduruyoruz. "En hareketli olanlarımız, sıkılma eşiği en düşük olanlarımız," diyor Lars Svendsen. Sıkıntı halinde zaman geçmez, insan zamanı hisseder. İçi anlamlı bir biçimde doldurulamayan ve giderek uzayan zaman, acı verici bir sıkıntıya dönüşür. Sıkıldığımızda zamanla bir meselemiz vardır, onunla ne yapacağımızı bilemeyiz. Sıkıntı varlığı zamana hapseder.

"Nasıl da ürperticidir sıkıntı," diye yazar Kierkegaard, "boyun eğmiş, atıl bir halde yatarım. Gördüğüm boşluk, yaşadığım boşluk, içinde hareket ettiğim boşluktur. Acı bile duymam. Ruhum, üzerinde hiçbir kuşun uçmadığı ölü denizdir artık." Sıkıntı dikkatimizi verecek ehemmiyette bir şey bulamadığımızda sökün eder. Ruhun kımıltısız, hoşnutsuz, huzursuz girdabı. Uyaran bolluğu içindeyiz, her yandan üzerimize ses ve imge yağıyor ama yine de canımız sıkılıyor. Neden dersiniz?

Aslında uyaran fazlalığı da tıpkı uyaran azlığı gibi hayatı yeknesaklaştırıyor. Her şeyin hızla başlayıp hızla bittiği, yüzlerin/sözlerin/imgelerin uçucu olduğu ve onulmaz bir hızla yenilendiği bir dünyada, her şey kendini yineler. İlgi giderek artan bir ivmeyle dağılır ve zayıflar. *Şimdicilik* ideolojisinin mahkûmları olarak âna hapsoluruz. Hemen şimdi gerçekleşmeyen hiçbir şey anlam taşımaz. Malumat fazlası, yarattığı doygunlukla bizi can sıkıntısına mıhlar. Aynı olanın totalitarizmidir bu.

Can sıkıntısından kaçma arzumuz ilginç olana duyduğumuz açlıkta kendisini gösteriyor. Bugün ilginç bulduğumuz şey yarın kolaylıkla sıkıcı kategorisine tahvil ediliyor. "Günümüz toplumu artık Foucault'nun bahsettiği hastaneler, tımarhaneler, hapishaneler, kışlalar ve fabrikalardan oluşan bir disiplin toplumu değil," diye yazar Byung-Chul Han ilginç kitabı *Yorgunluk Toplumu*'nda, "Bunların yerini çoktan beridir fitness salonları, gökdelenler, bankalar, havaalanları, alış veriş merkezleri ve gen laboratuvarları aldı. 21.

yüzyıl toplumu artık bir disiplin toplumu değil, performans toplumudur. Sakinleri de itaatkâr özne değil, performans öznesidir. Bu özneler kendi kendilerinin müteşebbisleridir." Performans toplumunda "Evet, yapabiliriz!" sloganıyla yasak, emir ve kuralın yerini proje, girişim ve motivasyon almıştır. "Disiplin toplumunun negatifliği deliler ve caniler doğurmuştur. Performans toplumuysa depresif ve mağluplar yaratır." Ve canı sıkılan özneleri de.

Can sıkıntısı, modern insanın anlam buhranının en önemli belirtisi. Ruhlarımıza yön tayin eden kutup yıldızını yitirmiş gibi, anlamın olmadığı bir dünyada kaybolmuş ve şaşkın bir haldeyiz. Her sokak başında anlam krizi karşımıza çıkıyor. Anlamın yerine koyacağımız, anlam yanılsaması yaratacak her şeye umutsuzca yapışıyor, geçici nesnelerde kimliğimizi arıyoruz. Hayatlarımızı artık "tam zamanlı turistler" olarak yaşıyoruz: "Bir turist uğrağı olarak hayat." Tatilde, günlük hayatta, evde, dışarıda her zaman turist. Gelenek tevarüs ediliyor ve hiç yoksa, insana bir süreklilik duygusu kazandırıyordu. Modern insan hiçbir şeye sadakat duymak zorunda değil, hayatın albenili seçenekleri arasından dilediği yaşam biçimini seçebilir ve yeri geldiğinde onu terk edip bir başkasına yönelebilir. Hayat tarzı giyinip soyunulur, ne geçmişten tevarüs edilir ne de bugün uğruna ter dökülür. Emeğin olmadığı yerde anlam da yoktur. Ruha canlılık hissini veren anlamın ta kendisidir ve anlamın kaybı dünyanın kaybedilişi ve yoksullaşmasıdır. Anlam kaybını hisseden bir varlık sıkılabilir ancak.

Can sıkıntısı anlamın geri çekilmesi ve anlam ihtiyacımızın karşılanmamasıyla ortaya çıkıyor dedik. Yani bize tatmin bulmayan bir anlam açlığını haber veriyor. Zamanın boşluğundan bahsederken galiba aslında anlam boşluğundan bahsetmiş oluyoruz. Bir tür "niteliksiz yaşantı". Sual şu: İnsanlar iki yüz yıl önce de sıkılıyorlar mıydı?

Pek çok kuramcı, moderniteye yol açan toplumsal ve kültürel değişikliklerin sıkıntının yaygınlaşmasına hizmet ettiğini söylüyor. Bütün imkânların eşit ölçüde değersiz olduğu bir dünya "hipersıkıntı" dünyasıdır ve geleneksel anlam kaynaklarının kurumasıyla da yaygın bir kültürel kuvvet halini almıştır. Modern anlam krizi, geleneksel anlam yapılarının sökülüp atıldığı bir dünyada, onun yerine sadece tüketiciliğin ikame edilebilmiş olmasıyla kendisini gösteriyor. İçimizdeki boşluğu ancak dışarıdan alınan nesnelerle doldurabileceğimizi sanıyoruz. Sıkıntıdan kaçmak için yöneldiğimiz etkinlikler de bir süre sonra sıkıcı hale gelmeye başlıyor ve sonra dikkatimizi çelebilecek güçte başka eylemlere yöneliyoruz. Ruhu heyecana boğacak her türlü etkinliğin peşi sıra sorgusuz sualsiz sürüklenirken içimizdeki karadelik bütün heyecanları yutuyor. Tüketim endüstrisi o zaman bize yeni zevk ve heyecanlar pazarlıyor zira mutlu hayat, sıkıntıya karşı insanı koruyan, yeni mal ve heyecanlar satın almaya izin veren bir hayattır.

Modern insanın pasaportu olarak para, can sıkıntısını savabileceğimiz avm'lere, sağlık salonlarına, eğlence parklarına giriş izni verir. "Ölmeden önce"

yapmamız gereken ne çok şey vardır! Her şeyi denememiz ve hayatın sunabileceği hazlar havuzundan yeterince kâm almamız beklenir.

Derin can sıkıntısı, "varlığı bütünüyle yutan" bu kayıtsızlık hali aslında içinde bir imkân olarak "muhayyile anları"nı da barındırır. Varlık, özgürlük ve sorumluluğu üstlendiğinde, anlamı eksen alan bir hayatı seçebilir. Can sıkıntısının panzehri işte bu doğurgan andır: Sığ dikkatin talim ile derinleşmesine izin vermemizledir ki tefekkür ve murakabeye kapı açarız. Derin ve yoğun bir dikkati öğrenmek ve hayata geçirmek için insana, tabiata, kâinata hayret nazarıyla bakmayı başarabilmek gerek. Gönül gözümüzü dört açarak. İnsan ancak yoğunlaşabilmekle kendi ruhuna değebilir. Kendi ruhuna değmekle başka ruhlara da dokunabilir. Ancak yoğunlaşmakla kendi dışımıza çıkar ve varlığa nüfuz ederiz. "Manzara bende düşünüyor, ben onun bilinciyim," diyen ressam Cezanne gibi, o zaman şeylerin kokusunu da görebiliriz. "Hak bir gönül verdi bana, ha demeden hayran olur," diyen Yunus Emre asırlar öncesinden varlığa anlam katan hayret duygusuna işaret ediyor. Ve "Rabbim hayretimi artır," diye dua eden son Nebi. Can sıkıntısını iyileştirmek için, Kartezyen şüphenin yerine hayret nazarını yerleştirmemiz gerekiyor.

Sıkılmış candan umut kesilmez.

MERHAMET,
DAHA FAZLA
MERHAMET!

Gözlerimiz ölü çocuk bedenleri görmeye alıştı. Dünyanın her köşesinden, özellikle Ortadoğu'dan gelen vahşet görüntülerini artık yadırgamıyor vicdanımız. Acı, ruhumuza şöyle bir dokunup kaçıyor, körebe oynar gibi, ne ki bu sefer onun olduğu tarafa dönmeyi hiç istemiyoruz. Kötülük hiç yokmuş gibi yapıyoruz; yanı başımızda insanlar açlıktan ölmüyor gibi, çocuk bedenleri sahile vurmuyor gibi, bir ruhumuz var gibi yapıyoruz. Ölüme ve acıya sırtımızı döndüğümüz andan itibaren yaşayan ölüleriz oysa; uyuşmuş ruhlarız, ötekinin acısı iştahımızı ve hevesimizi kaçırmadığı ve bizi uykularımızdan uyandırmadığı için, canlı taklidi yapan hayaletleriz. Gerçekten yaşayanlar ise acı çekenler. Acıyı hissedebilenler. Çürüyen bir şeylerin kokusunu duyabilen nazenin yürekler.

Geçen hafta gördüğüm bir fotoğraf karesi, beni günlük hayatın keşmekeşi ortasında durdurdu ve sarstı.

Bir süre kendime gelemedim, hâlâ bilincimi sarsıyor, bana kendi vicdanıma dair sorular sorduruyor. Çamurlar içinde bir ölü çocuk bedeni, Suriyeli bir göçmen, denizin değil küresel merhametsizliğin yuttuğu bir körpe ruh. Bu duygu zelzelesiyle birlikte sökün eden pek çok soru oldu zihnime. Bu fotoğraf beni nereye taşıyacaktı? Üzülmekle mi kalacaktım yoksa bir şeyler yapacak mıydım? Dünyanın adaletsizliğini biz bireyler olarak ne kadar düzeltebilirdik? Ölü çocuk gövdelerinin bu kadar yaygın bir biçimde zihinlerimize üşüşmesi bizi hak ve adaletin, diğerkâmlık ve merhametin neferi iyi insanlar kılmaya yetecek miydi? Yoksa imge seliyle birlikte vicdanlarımız da nasır tutuyor ve bir çaresizlik duygusuna mı teslim oluyorduk?

Her şeyin fotoğraflanabilir olduğunu düşündüğümüz bir dünyada fotoğraf çeken gözün doymazlığı da dünyamızın sınırlarını değiştiriyor. Yeni bir görsel nizam getiriyor fotoğraf, neyi gözlemeye hakkımız ve neyin bakmaya değer olduğuna dair algılarımızı değiştiriyor. Bir dil bilgisi, yeni bir görme etiği. "Fotoğraf," diyor Susan Sontag, "dünyayı bir imgeler antolojisi olarak kafamızın içine sığdırabileceğimiz yolunda büyüklenmeci bir sonuç doğuruyor." Fotoğraflar bize dünyanın onulmaz dehşetini yansıttıkları sürece bakanı şoka uğratır belki, ama ya o imgeler bir sağanak halinde her yönden yağıyorsa? Dehşetengiz görüntülere defalarca maruz kalmak olayı giderek "daha az gerçek" kılar ve hatta sıradanlaştırır. Sontag'ın ifadesiyle, "Son on yıllarda kaygı gözeten fotoğrafçılık, bilinci ve vicdanı uyandırdığı kadar, onu öldürmeye de katkıda

bulunmuştur." Başkalarının acısına bakmanın, acıyı uzaktan seyretmenin bize hiçbir maliyet yüklemediği bir çağda yaşıyoruz. Görüş alanımıza girmiş olan acı bizi nadiren harekete geçiriyor. Fotoğraf karesinin acıyı dondurduğu gibi, biz de o fotoğraf karesi karşısında donuyoruz. Dünyanın her köşesinden evlerimize ulaşan acı görüntüleri yüreğimize artık hiçbir şey söylemiyorsa bir "merhamet yorgunluğu"ndan bahsedebiliriz demektir. Gördüğümüz şey bize acı verdiğinde usulca bakışlarımızı başka yere çevririz.

Timsah gözyaşları ve üretilmiş duygu toplumu için "duygu sonrası toplum" nitelemesini yapıyor S. Mestrovic. Batı'nın dünyanın süregiden adaletsizliklerine karşı takındığı kökten lâkaydîyi de duygunun tüketilmesi ile açıklıyor. Duygularla harekete geçme ve ötekine yardım etme isteğimizin körelmesi, duygu sonrası toplumun belirtileridir. Duygu ifadeleri kısa ömürlü ve uçucudur. Duygular artık nadiren insanlığa dair genel bir alaka veya adalet talebinin sözcüsüdür. Haber bültenleriyle sınırsız bir biçimde uyarılan duygu giderek takatten düşüyor ve derinleşemiyor, dönüştüremiyor. Duygu sonrasından söz edilmesi duygularımıza karşı uyuştuğumuzu, onları eskisi gibi hissedemediğimizi anlatıyor. Reklamcılıktan dizi film veya haber endüstrisine dek bize bir şey satmak isteyen herkes, duyguları kitleleri manipüle etmek için hoyratça kullanıyor ve bu yüzden duygu hazinemiz tükeniyor. Gerçek olmayan duygular bize duyguymuş gibi sunulduğu için sahici duyguları hissetmekte zorlanıyoruz. Sahte duygular süpermarketinde duygu tüketilen bir meta halini al-

dığı içindir ki yanı başımızda ıstırap içinde haykıran komşumuzun sesini duymuyor, onun acısını hissedemiyoruz. "Kurbanlar karşısında duygudaşlık göstermiyoruz," diye yazar A. Gruen, "aksine kurbanlar bizde tedirginlik yaratıyor, hatta kendi içimizdeki kurbandan nefret etmeye zorlandığımız için kurbanlardan nefret ediyoruz." Gruen bu kayıtsızlık politikasına *normalliğin deliliği* adını veriyor.

Yine de hikâyenin sonu bu kadar kötü değil. Dünya iyilik üzerine dönüyor, kaynak, zaman ve enerjilerini başka insanlar için seferber eden, ötekinin acısını yüreğinde hisseden iyilik neferleri var. İyilik neferi, "Dünyayı ben kurtaracağım!" diyen ve işittiği yardım çağrısı karşısında sessiz kalamayan, o çağrıyı sadece kendisi işitiyormuşçasına üzerine alınan kişidir. Türkiye'de dünyanın mazlum coğrafyalarına yardım götüren onlarca ayrı yardım kuruluşu var ve sadece bu bile bize insanın yükseliş imkânlarını gösteriyor. Ahlaklı bir hayat, insanın elinden geldiğince iyilik yapabilmesiyle mümkün. Duygu sonrası toplumlara inat sadece kendimiz için değil başkaları için de var olduğumuz hakikatini dünyaya haykırmalıyız. Kendi aile, klan veya kabilemizin dışına taşarak başkasının acısına da merhem olmaya çalıştığımız bir hayat, sevginin eyleme geçmiş halidir. Sevgi ancak bir sızıyı dindirmek, yaralı bir ruhu işitip ona şifa vermeye çalışmakla kemâl bulur. Böylece sevgi, yerinde duramayan bir ödev ahlakına dönüşür ve bizi dünyanın bütün feryatlarını duymaya icbar eder. Bu tavır ve hassasiyete *etkin diğerkâmlık* adını da verebiliriz. Etkin diğerkâmlık ahlaki bakışımı-

zı kendimiz saydığımızın ötesine de taşıyarak harekete geçebilmemiz demek. Çünkü ahlaklı bir hayat, sadece yapmamamız gerekenin ne olduğuna dair emirleri izlemez. Elbette çalmayacak, aldatmayacak, incitmeyecek ve başkasına zarar vermeyeceğiz. Ama aynı zamanda elimizde olanı, sahip olmayanlarla paylaşmayı da başarabilmemiz gerekir. Başka birine ilişen bir kötülüğü dilimiz döndüğü ve gücümüz erdiği nispette önlemeye çalışmamız, ötekinin iniltisine ruhumuzu açmamız gerekir.

Goethe'nin ölürken, "Işık, daha fazla ışık!" dediği rivayet edilir. Dünyamız merhamet eksikliğinden can çekişirken, "Merhamet, daha fazla merhamet!" diye sayıklıyor incinen ruhlar... Yaşayanlar... Yaşadıkları için acıyı hâlâ hissedebilenler.